

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Freja Ljungdell Kristensen

Ocker som skydd mot tvångsarbete?

En analys av det straffrättsliga skyddet i Sverige mot tvångsarbete

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: VT2015

Innehåll

SUMMARY	2
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Teori	10
1.5 Forskningsläge	14
1.6 Avgränsningar	15
1.7 Disposition	16
1.8 Begreppsanvändning	16
2 TVÅNGSARBETE	18
2.1 Förekomsten av tvångsarbete	18
2.2 Definition av tvångsarbete	19
2.2.1 Analys av definitionen	22
2.2.2 Skillnad mellan olika begrepp	22
2.3 Reglering av tvångsarbete i Sverige	23
2.3.1 Regeringsformen	24
2.3.2 EKMR	24
2.3.3 BrB 4 kap. 1a § - Människohandel	26
2.4 Sammanfattning och kommentarer	30
3 OCKER	32
3.1 Historik och skyddsintresse	32
3.2 Ocker enligt BrB 9 kap. 5 §	34
3.2.1 Straffbudets rekvisit	34
3.2.2 Analys av rekvisiten	36

3.3 Ocker i praktiken	38
3.3.1 Statistik	38
3.3.2 Malåfallet	41
3.3.3 Halmstadfallet	45
3.4 Sammanfattning och kommentarer	49
4 KRIMINALISERING	51
4.1 Syftet med kriminalisering	51
4.2 Att kriminalisera	52
4.2.1 Generella faktorer	52
4.2.2 Koppling till tvångsarbete	54
4.3 Köp av sexuell tjänst – ett exempel	55
4.3.1 Kriminaliseringen	56
4.3.2 Analys av kriminaliseringen	58
4.4 Utländsk rätt	60
4.4.1 Norge	60
4.4.2 Finland	61
4.5 Sammanfattning och kommentarer	63
5 SAMMANFATTANDE ANALYS OCH SLUTSATSER	65
5.1 Tvångsarbete	65
5.2 Ocker	66
5.3 Ny kriminalisering	68
5.4 Slutsatser	70
5.5 Avslutande reflektioner	71
BILAGA A	73
BILAGA B	77
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	78
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	83

Summary

The purpose with this paper is to examine whether or not the usury clause offers a satisfactory protection against forced labor in Sweden and if so is not the case investigate the prerequisites for a new criminalization. To complete the purpose a definition of forced labor is performed and what or which protective interests that are prevalent. The paper also discuss if the usury clause is designed in an effective way to protect against forced labor and if so is not the case, why not? To investigate the possibility of a new criminalization the paper looks into the general factors that generally should be applied for new criminalization and whether or not these could be applied on a new criminalization of forced labor? The paper is written with the method of jurisprudence where the legal doctrine and empirical material is used to find answers. As a theoretical standpoint a perspective of efficiency is used but also the rule of law and predictability is included.

ILO defines forced labor in the ILO convention regarding forced labor. Three parts have to fulfill for a situation to be considered forced labor. It concerns all *jobs or services* that are performed under a *threat of penalization* that is also *involuntarily*. In the conventions 25th article there is a demand for the criminalization of forced labor. Sweden is bound by the convention and therefore has an obligation to criminalize forced labor.

To determine what protective interest that is behind the usury clause the paper performs a historic presentation of the usury clause. The protective interest that is clear is *property* since the usury clause former focus on the taking of interest when giving credits. To investigate the use of the usury clause in situations such as forced labor a statistical analysis has been performed concerning all the legal cases encompassing usury in 2012, 2013 and 2014 that has been made public on *InfoTorg Juridik*.

To investigate the prerequisites for a new criminalization of forced labor in Sweden a description of general aspects to consider in a criminalization has been performed. These aspects have been compared to the criteria for forced labor. This has been compared to the legislation concerning the purchase of sexual favors. Lastly a comparison to the criminalization in Norway and Finland has been performed.

The conclusions from the paper are that there is a clear and precise definition of forced labor. The protective interest at stake is *freedom*. The usury clause does not protect against forced labor in an efficient way and the result from the statistical investigation is that only 2 cases includes circumstances that point to forced labor. This points to the fact that the usury clause is not used in the courts today to combat forced labor. It is concluded that a criminalization should only take place as a last resort to protect a protective interest where the deed causes damage to the protective interest. These factors are applicable to forced labor, which leads to that the necessary prerequisites for a new criminalization are present.

Sammanfattning

Syftet med föreliggande uppsats är att utreda huruvida ockerparagrafen erbjuder ett effektivt skydd mot tvångsarbete i Sverige och om så inte är fallet utreda förutsättningarna för en ny kriminalisering. För att uppfylla syftet utreds hur tvångsarbete definieras och vilket eller vilka skyddsintressen som aktualiseras. Vidare utreds om ockerparagrafen är utformad på ett effektivt sätt för att skydda mot tvångsarbete och om så inte är fallet, varför? För att undersöka förutsättningarna för ny kriminalisering utreds även vilka faktorer som generellt bör beaktas vid en ny kriminalisering och huruvida dessa kan appliceras på en ny kriminalisering av tvångsarbete? Uppsatsen genomförs utifrån en rättsvetenskaplig metod där rättskälleläran samt empiriskt material används för att söka svaren. Som teoretisk ansats åläggs ett effektivitetsperspektiv, men även rättssäkerhet i form av förutsebarhet innefattas.

Tvångsarbete definieras av ILO i ILO:s konvention om tvångsarbete. Det är tre moment som ska vara uppfyllda för att en situation ska anses utgöra tvångsarbete. Det handlar om *alla arbeten eller tjänster*, som utförs under *hot om straff* och *ofrivilligt*. I konventionens 25 artikel anges ett krav på kriminalisering av tvångsarbete. Sverige är bunden av konventionen och har således en skyldighet att kriminalisera tvångsarbete.

För att ta reda på vilket skyddsintresse som ligger bakom ockerparagrafen har det varit nödvändigt att göra en historisk tillbakablick. Det skyddsintresse som utronas är *egendom*, på grund av ockerparagrafens historiska fokusering på tagandet av ränta vid kreditgivning. För att undersöka ockerparagrafens användande vid situationer där tvångsarbete kan aktualiseras gjordes en omfattande statistisk undersökning som baseras på rättsfall rörande ocker från 2012, 2013 och 2014 som publicerats på *InfoTorg Juridik*.

För att undersöka förutsättningarna för en ny kriminalisering av tvångsarbete i Sverige har en redogörelse avseende generella aspekter att beakta vid en kriminalisering genomförts. Dessa aspekter har sedan jämförts med kriterierna för tvångsarbete. Vidare har en jämförelse med regleringen mot köp av sexuell tjänst gjorts. Även kriminalisering från Norge och Finland har undersökts.

De slutsatser som kan dras av undersökningen är att det finns en klar och tydlig definition av tvångsarbete. Det skyddsintresse som aktualiseras är *frihet*. Ockerparagrafen skyddar inte mot tvångsarbete på ett effektivt sätt och resultatet av den statistiska undersökningen är att endast två fall innehåller omständigheter som talar för att tvångsarbete kan ha skett. Detta tyder på att ockerparagrafen inte heller i praktiken används för bekämpandet av tvångsarbete. Det konstateras att kriminalisering endast ska ske som en sista utväg, för att skydda ett skyddsintresse och där gärningen utgör skada. Dessa faktorer går att applicera på tvångsarbete varpå det finns förutsättningar för en ny kriminalisering.

Förord

Det har varit ett antal händelserika år sedan jag höstterminen 2009 började på juristutbildningen i Örebro. Efter att bland annat ha bytt universitet, studerat etnologi och mänskliga rättigheter, startat eget företag, gift mig med mannen i mitt liv och träffat underbara människor är jag nu inne på sista terminen av studietiden. Även om känslorna är blandade känns det för det mesta väldigt skönt.

Den här uppsatsen markerar för mig ett avslut på en tid som på många sätt varit fantastisk. Men förutom ett avslut så markerar den även en början på en ny tid. Jag känner mig redo att ta ett kliv utanför Juridicums trygga vägar och påbörja min yrkeskarriär. Äntligen når jag mitt mål.

När jag nu lämnar in min examensuppsats vill jag ta tillfället i akt att tacka de personer som hjälpt mig på vägen. Min responsgrupp, tack, vad vore denna uppsats utan er. Ett stort tack till min handledare, Helén Örnemark Hansen, för att ha satt ihop responsgruppen och för bra synpunkter genom hela processen. Jag vill även passa på att tacka min alltid lika stöttande familj. Speciellt vill jag tacka min tålmodiga man, Niklas, för att ha funnits vid min sida i vått och torrt och för alla korrekturläsningar du tagit dig igenom under åren.

Lund, den 25 maj 2015

Freja Ljungdell Kristensen

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
EKMR	Europeiska konventionen d. 4 nov 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta Domstolen
HEUNI	The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations
ILO	International Labour Organization
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Ot.prp	Odelstingsproposition
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RP	Regeringens Proposition (Finland)
SFI	Svenska för Invandrare
SFS	Svensk Författningssamling
SOU	Statens Offentliga Utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap

1 Inledning

1.1 Bakgrund

De senaste åren har det publicerats många artiklar i media om arbetstagare som far illa. I de flesta fall är arbetstagarna från andra länder som kommit till Sverige i hopp om ett bra arbete med goda förhållanden men tyvärr är så inte alltid fallet. Det kan handla om utnyttjande av bärplockare, skogsarbetare, restaurangarbetare, lastbilschaufförer eller byggnadsarbetare.¹ Att arbetstagare utnyttjas är givetvis någonting som ska motverkas men än värre blir det när människor *tvingas* att arbeta. Då en arbetstagare utför ett arbete ofrivilligt och under hot om straff kan det röra sig om en tvångsarbets-situation. Det är ofta migrerande arbetstagare som drabbas av tvångsarbete och de försätts enkelt i ett beroendeförhållande till arbetsgivaren då deras uppehållstillstånd vanligtvis är kopplat till anställningen. För att ta kontroll över arbetstagaren föreligger ofta ett initialt skuldförhållande men även begränsningar av rörelsefriheten och uteblivna löneutbetalningar förekommer. Hoten som arbetstagaren utsätts för är ofta subtila och svåra för en utomstående att upptäcka.

Att arbetstagare utnyttjas på arbetsmarknaden är skadligt för samhället på en rad olika sätt. För det första är det givetvis den enskilda individen som främst drabbas av de förhållanden och de hotfulla situationer som uppkommer. Det måste finnas ett effektivt skydd för individen i dessa lägen. Då arbetstagare utnyttjas erhålls inte det arbetsrättsliga skyddet som finns och konkurrensen på arbetsmarknaden blir skev. Även statens skatteintäkter minskar då den skatt som arbetstagaren ska betala går förlorad. Givetvis kan det argumenteras för att det arbetet som arbetstagaren erbjuds i Sverige är långt mycket bättre än en situation arbetstagaren står inför i hemlandet. Denna typ av argumentation är dock inte tillämpbar på tvångsarbete, då tvångsarbete kännetecknas av ofrivillighet. Det är alltså en situation som arbetstagaren inte vill befinna sig i men inte kan ta sig ur av olika anledningar. Vidare kan konstateras att den omständighet att någon skulle ha det sämre i ett annat land inte kan föranleda att arbetstagaren i Sverige inte erhåller det skyddsnät som finns. Det som i Sverige betraktas som utnyttjande av arbetstagare borde gälla oavsett vart personen ifråga kommer ifrån.

Då det i Sverige inte finns någon explicit kriminalisering mot tvångsarbete måste gärningen bedömas utifrån andra straffbud. Otto Svanberg Ohlsson kom i sitt examensarbete från år 2012 fram till att ocker troligtvis är det brott som ligger närmast till hands efter människohandel.² I april år 2012 dömdes två arbetsgivare för grovt ocker i en situation som påminner om kriterierna för tvångsarbete. Det handlade om två pakistanska män som erbjöd arbetstagare i Pakistan att börja arbeta på en däckfabrik de startat upp i

---

¹ Se exempelvis Kvarnsell, Johanna, *Skitjobben som ingen granskar*, Transportarbetaren,

² Svanberg Ohlsson, 2012, s. 81.

Sverige. Arbetstagarna tackade ja i hopp om bra arbete i Sverige men i själva verket utnyttjades de av arbetsgivaren. Arbetstagarna hotades att skickas tillbaka till Pakistan om de inte arbetade de timmar som arbetsgivaren krävde. Arbetstagarna fick aldrig behålla den lön som utbetalades till dem utan var tvungna att betala tillbaka större delen av lönen.³

Om inte straffrätten kan fånga upp gärningen så är offret hänvisat till arbetsrätten. Många som blir utsatta för tvångsarbete kommer från andra länder⁴ och har därmed dåliga kunskaper om vilka rättigheter de har i Sverige. Många gånger finns även språkliga barriärer vilket gör det ännu svårare för arbetstagarna att tillvarata sina rättigheter. Inom civilprocessrätten gäller principen om att den förlorande parten ska stå för den vinnande partens kostnader, vilket kan komma att bli väldigt dyrt för den enskilde arbetstagaren. På grund av detta förfarande finns det en risk för att arbetstagaren inte kommer att initiera en civilrättslig tvist.

Med anledning av att det inte finns någon explicit kriminalisering av tvångsarbete i Sverige och att det verkar som att människohandelsparagrafen har svårigheter att fånga upp fenomenet finns det en risk att brottet faller mellan stolarna. Det framstår som att kriminaliseringen av ocker ibland används på fall av tvångsarbete, men frågan är i vilken utsträckning och om det utgör ett tillräckligt skydd.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utreda huruvida ockerparagrafen erbjuder ett effektivt skydd mot tvångsarbete i Sverige och om så inte är fallet utreda förutsättningarna för en ny kriminalisering. Med anledning av detta syfte ställs följande frågeställningar:

- Hur definieras tvångsarbete och vilket eller vilka skyddsintressen aktualiseras?
- Är ockerparagrafen utformad på ett effektivt sätt för att skydda mot tvångsarbete och om så inte är fallet, varför?
- Vilka faktorer bör generellt beaktas vid en ny kriminalisering och kan dessa appliceras på en ny kriminalisering av tvångsarbete?

---

³ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12.

⁴ Länsstyrelsen i Stockholm, Rapport 2014:10, s. 37.

1.3 Metod och material

”Ett gott resultat förutsätter att du arbetar systematiskt och rationellt samt behärskar en metod som är lämplig med hänsyn till ämne och material.”⁵

Citatet ovan är hämtat från boken *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* som är skriven av professor Claes Sandgren. Det vore tämligen enkelt och bekvämt att ange att den rättsdogmatiska metoden skall användas i föreliggande uppsats, då metoden är väl använd av jurister i akademiska sammanhang. Dock ställer jag mig frågande till huruvida den utgör en lämplig metod till uppsatsens ämne.

Den rättsdogmatiska metoden går ut på att söka svaret för ett juridiskt problem i rättskällorna. De rättskällor som omfattas är de i rättskällevärdet, det vill säga lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och doktrin. Dock har metoden kritiserats av bland annat Sandgren för den omständigheten att den betecknas som dogmatisk. *Dogmatik* kan associeras med kristen teologi där kyrkan har rätt att fastslå en religiös sanning. Själva ordet *dogmatisk* kan kopplas ihop med att det finns en förutbestämd sanning och att någon som är ofelbar uppenbarar denna sanning. Vidare konstaterar Sandgren att *dogmatisk* står för ovilja till förnyelse, fördomsfullhet och har blivit en synonym med *vetenskaplig*.⁶ Straffrättsprofessorn Nils Jareborg kan dock inte se att detta skulle vara problematiskt då han anser att rättsdogmatik handlar om en vetenskaplig rekonstruktion av rättssystem. Jareborg anser att den rättsdogmatiska metoden ger utrymme för att vidga perspektivet och gå utanför vad som är gällande rätt, då all vetenskaplig verksamhet handlar om att finna nya svar och bättre lösningar. Jareborg medger att rättsdogmatisk forskning i regel inte använder någon vetenskaplig metod (så som exempelvis kol 14-metoden eller regressionsanalys). Vad Jareborg poängterar är att forskning kan vara vetenskaplig på två sätt. Dels genom användning av vetenskapliga metoder, dels genom att bedriva forskning i vetenskapligt syfte. Rättsdogmatiken avser det senare. Den traditionella rättsdogmatiska metoden innebär att utgångspunkt tas i lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och rättsdogmatisk litteratur. Ingen vetenskaplig metod finns, men en allmän *vetenskaplig inställning* är i högsta grad representerad då frågan ”varför?” ständigt återkommer i arbetet.⁷

Professor Lena Olsen framhåller att rättsdogmatik från början användes som en beteckning på ett ämne som tillsammans med rättshistoria, rättssociologi och rättsfilosofi ansågs utgöra rättsvetenskap. Olsen framhåller att rättsdogmatiken är inriktad mot rättstillämparens problem.⁸ Civilrättsprofessorn Jan Kleineman framhåller att rättsdogmatiken är en primärt praktiskt syftande verksamhet som strävar efter att uppnå problemlösning. Kleineman gör skillnad mellan den rättsdogmatiska metoden och bruket av empiriska studier. Det poängteras att det är viktigt att skilja mellan analysen av hur

---

⁵ Sandgren, 2007, s. 35.

⁶ Sandgren, TfR 4-5/2005, s. 648-649.

⁷ Jareborg, SvJT 2004, s. 1-9.

⁸ Olsen, SvJT 2004, s. 105-111.

gällande rätt är inrättad och hur den i framtiden borde vara baserat på empiriska studier. Empiriska och statistiska studier är främmande för rättsdogmatiken på grund av dess krav på förankring i accepterade rättskällor. Däremot menar han att den rättsdogmatiska metoden mycket väl kan användas för att kritisera rättsläget och komma med förändringsförslag.⁹ Kleineman menar också ”att det måste bortses från den olyckliga språkliga kopplingen mellan rättsdogmatik och dogmatisk inställning, eftersom rättsdogmatiken på intet sätt måste vara dogmatisk till sin karaktär”¹⁰. Sandgren föreslår att termen rättsdogmatik kan ersättas av benämningar som *analytisk rättsvetenskap* eller *rättsanalytisk forskning*.¹¹

Som ovan redogjorts för kan den rättsdogmatiska metoden fungera väl då syftet är att fastställa och analysera gällande rätt, även om terminologin kan ifrågasättas. Sandgren menar dock att det inte är så många rättsvetenskapliga arbeten som handlar om att fastställa gällande rätt utan att arbetena mer handlar om att analysera argument och tänkbara lösningar, utforma läror och principer, göra en kritisk granskning av rättsläget och så vidare. Han kritiserar även hur det är möjligt att rättsdogmatiken i sådant fall kan vara dogmatisk.¹²

En alternativ metod till den rättsdogmatiska är den rättsvetenskapliga metoden som omfattar rättskällevetenskapen i vid mening. Det innebär till exempel att även rättskällevetenskapen räknas till rättskällevetenskapen. Den rättsvetenskapliga metoden omfattar även andra metoder för att analysera rätten. Det kan till exempel röra sig om komparativ eller kvantitativ metod. Metoder som bidrar till att öka kunskapen om rätten inryms under rättsvetenskaplig metod om det finns ett juridiskt perspektiv i ansatsen.¹³

När annat material studeras, som inte har till syfte att fastställa gällande rätt talas det om empiriskt material. Detta material kan i och för sig vara intressant även för jurister att studera, men då inte för att belysa samhällsvetenskapliga aspekter utan fokus skall fortfarande ligga på juridiken och till exempel vilka effekter som uppstår för rättsväsendet. Studiet av det empiriska materialet kan både ske kvalitativt och kvantitativt. Den juridiska argumentationen kan även underbyggas med empiriskt material. Intervjuer, enkäter och observationer kan användas som medel för en kvantitativ metod med syfte att visa hur rättsregler faktiskt används eller vilken effekt de har. Underrätts- och myndighetsavgöranden används inte i sedvanlig mening för att fastställa innehållet i gällande rätt men kan rent faktiskt belysa hur domstolarna tolkar och tillämpar det som de anser är gällande rätt. Utländsk rätt kan användas som empiriskt material för att exempelvis illustrera resonemang. Detta kan göras både kvalitativt och kvantitativt och har som syfte att stärka

---

⁹ Kleineman, 2013, s. 24-29.

¹⁰ Kleineman, 2013, s. 26.

¹¹ Sandgren, TfR 4-5/2005, s. 656.

¹² Sandgren, TfR 4-5/2005, s. 652.

¹³ Sandgren, 2007, s. 36-39.

den egna argumentationen.¹⁴ Empiriskt material kan helt enkelt föras in i syfte att ge ett intressantare resultat.¹⁵

Då syftet med uppsatsen inte enbart är att rekonstruera en rättsregel lämpar sig den rättsvetenskapliga metoden bäst. Empiriskt material så som underrettsavgöranden och statistik kommer att användas i uppsatsen för att belysa huruvida ockerparagrafen på ett effektivt sätt skyddar mot tvångsarbete. Vidare kommer utländsk rätt användas för att belysa hur andra länder hanterat kriminaliseringen av tvångsarbete, vilket innebär att det föreligger ett komparativt inslag i uppsatsen. Avsnittet angående statistik om ockerparagrafens användning ger ett kvantitativt inslag då ett stort antal domar undersökts. Då det inte finns något avgörande från HD som handlar om en tvångsarbetsituation där ocker varit det brott som varit aktuellt har det varit nödvändigt att lyfta in underrättspraxis. År 2012 meddelades en dom i Skellefteå tingsrätt¹⁶ som handlade om arbetstagare som utnyttjats av sin arbetsgivare på ett graverande sätt. Då ocker var det brott som de två tilltalade dömdes för har denna dom varit av stort intresse då omständigheterna i fallet kunnat analyseras med tvångsarbete som jämförelseobjekt. Den statistik som tagits fram angående ockerparagrafens användning är baserad på rättsfall publicerade i den juridiska nyhetstjänsten InfoTorg Juridik. Undersökningen har varit omfattande och granskar fall rörande ocker under år 2012, 2013 och 2014. En mer detaljerad beskrivning om hur undersökningen gått till finns i kapitel 3.3 samt i Bilaga A. För att jämföra antalet domar har statistik från BRÅ kunnat ge en fingervisning om hur många fall som funnits kopplade till ockerparagrafen. Detta resultat presenteras i kapitel 3.3 och i Bilaga B.

Utöver ovan presenterat material består uppsatsen främst av material som går att hänföra till rättskällevärdet men som redogjorts för har även annat material använts i uppsatsen. Brottsbalken är den lag som främst används, där 9 kap. 5 § som handlar om ocker utförligt redogörs för. Då det är av stort intresse att utreda vilket skyddsintresse som ligger bakom ockerparagrafen har även förarbeten kring lagrummet använts. Av stor vikt har konventioner och rapporter från ILO varit då det är ILO som först definierade tvångsarbete i en konvention.

1.4 Teori

Eftersom syftet med uppsatsen är att utreda ockerparagrafens effektivitet gällande skyddet mot tvångsarbete är det viktigt att beskriva vad som avses med begreppet *effektivitet* i denna uppsats. Om det är så att undersökningen visar att det föreligger en bristande effektivitet skall även formerna för en ny kriminalisering undersökas och då är det enligt min mening viktigt att effektiviteten och rättssäkerheten harmoniserar med varandra. Det kommer därför i detta avsnitt redogöras för de olika begreppen och hur de kan användas.

---

¹⁴ Sandgren, JT 1995/96 Nr 4, s. 1040-1049.

¹⁵ Sandgren, 2007, s. 40.

¹⁶ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12.

Detta kommer även att sättas i relation till det aktuella ämnet för uppsatsen, nämligen tvångsarbete.

Begreppet effektivitet kan användas på många olika sätt beroende på sitt sammanhang. Därför är det viktigt att precisera begreppets innehåll. Effektivitetsargument kan användas oavsett om det förespråkas en viss utveckling eller ej. Om det förespråkas ett behov av nya åtgärder kan effektivitetsvinster användas som argument för en förändring. Lika väl kan den som är skeptisk till förändring argumentera för att integritet bör trumfa intresset av effektivitet i brottsbekämpningen. Ett mål med effektivitet är brottsbekämpning men det kan också vara ökad rättssäkerhet, fler fällande domar eller ett snabbare handlägningsförfarande.¹⁷

Effektivitet i rättsskipning och brottsbekämpning brukar ställas mot begreppet *rättssäkerhet*. Det kan argumenteras för att allt för hög rättssäkerhet leder till att brottsbekämpningen blir lidande. Om sänkta beviskrav införs skulle det kunna leda till att fler fällande domar avkunnas och i sin tur att den allmänpreventiva effekten blir förstärkt, men att så skulle vara fallet är inte uppenbart. Det kan lika väl argumenteras för att sänkt rättssäkerhet skulle leda till ökad repression. Att försvaga rättssäkerheten för att nå effektivitetsvinster behöver inte betyda annat än försvagad rättssäkerhet.¹⁸ För att en person inte ska kunna straffas godtyckligt ställs krav på rättssäkerhet, som betraktas som ett grundvärde.¹⁹ Vad som inryms under begreppet rättssäkerhet är omdiskuterat och i viss mån oklart. Vad som dock är relativt klart är att förutsebarhet och legalitet ligger under begreppet rättssäkerhet. Att rätten ska vara entydig i de rättsliga beslutens utfall och att den offentliga makten utövas under lagarna ses som grundläggande för rättssäkerheten.²⁰ Kravet på legalitet återfinns i RF 2 kap. 10 § och för straffrättens del återfinns legalitetsprincipen i BrB 1 kap. 1 § där det stadgas att *brott är en gärning beskriven i denna balk*. Även i EKMR artikel 7 återfinns krav på legalitet.

Då maktutövningen uppvisar en hög grad av förutsebarhet föreligger även en hög grad av formell rättssäkerhet som skyddar den enskilde mot godtycklig maktutövning.²¹ Men förutsebarheten är inte det enda viktiga när det gäller rättssäkerhet. För att rättssäkerhet ska råda krävs inte bara formell rättssäkerhet utan även materiell sådan. Med det avses att även etiska värden ska beaktas vid rättsskipningen. Vad som avses med etiska värden är sådant som är gott för människor, det är exempelvis etiskt sett bra att alla behandlas lika inför lagen. Exempelvis vore det absurt att kalla de tyska gällande lagarna under Hitlers styre för rättssäkra, trots att kravet på förutsebarhet kunde uppfyllas.²²

Det som i den här uppsatsen avses med rättssäkerhet är främst förutsebarhet

---

¹⁷ Ulväng, SvJT 2007, s. 7.

¹⁸ Jareborg, 1992, s. 91-92.

¹⁹ Jareborg, 1992, s. 81.

²⁰ Zila, SvJT 1990, s. 284.

²¹ Peczenik, 1995, s. 51.

²² Peczenik, 1995, s. 92-100.

men den etiska aspekten av rättssäkerhet avses också eftersom det enligt min mening inte vore tillfredsställande med enbart formell rättssäkerhet. För att en rättsregel ska vara förutsebar anser jag att det krävs att regeln på ett klart och tydligt sätt anger vad som skall vara uppfyllt för att brottet ska anses begånget. Om en regel avser att kriminalisera exploatering för tvångsarbete är det viktigt att regeln på ett klart och tydligt sätt definierar vad som ska vara uppfyllt för att en situation ska anses utgöra tvångsarbete. Med det sagt innebär det inte att en reglering måste vara utformad på detaljnivå, eftersom det enligt min mening skulle hota effektiviteten avsevärt. Att en reglering är klar och tydlig innebär således inte att den måste vara utformad på detaljnivå, däremot krävs att den tar sikte på den oönskade gärning som föranlett tankarna på kriminalisering. Exempelvis vore det orimligt om en kriminalisering avseende tvångsarbete endast avsåg restaurangarbetare som arbetar som diskplockare som har ett överhängande hot om fysiskt våld i form av ett slag på vänster kind. Däremot är det viktigt att en kriminalisering är klar och tydlig, det ska till exempel framgå att det handlar om arbeten eller tjänster och att det ska finnas ett hot om straff ifall arbetet inte utförs. Om lagstiftningen är otillräcklig så hotas enligt min mening både effektiviteten och rättssäkerheten.

Utöver att en reglering ska vara klar och tydlig krävs också att det på förhand identifieras vad som anses som ett icke önskvärt handlande. I det här fallet handlar det om tvångsarbete. För att en reglering ska kunna utformas på ett klart och tydligt sätt krävs att det finns en klar och tydlig definition avseende vad som ska kriminaliseras. I de fall då internationella konventioner ställer krav på reglering är det viktigt att det klart och tydligt framgår vilken gärning som ska kriminaliseras. Görs inte detta finns en risk för att länder kriminaliserar på ett otillfredsställande sätt.

När det talas om vilka medel, behov och verktyg som behövs för en effektiv brottsbekämpning hänvisas det ofta till polisens eller de brottsbekämpande myndigheternas behov. Behovet av att brottslighet utreds och lagförs måste ställas mot medborgarnas grundläggande krav på skydd för integritetsintrång. I detta sammanhang brukar det talas om vilka tvångsmedel som ska vara tillåtna att använda, det kan till exempel röra sig om i vilken utsträckning det ska vara tillåtet att lagra trafikuppgifter. Genom att lagra trafikuppgifter har exempelvis gärningsmän för människohandel identifierats och kunnat knytas till platser och transportvägar har kunnat kartläggas.²³ När det talas om effektivitet kontra rättssäkerhet eller integritet är det inte nödvändigtvis de specifika straffbuden som avses utan det verkar snarare vara det straffrättsliga förfarandet som åsyftas, det vill säga vilka regler och principer som ska gälla för att, på ett enklare sätt, kunna döma någon till ansvar för en otillåten gärning.

För att kunna ha en effektiv brottsbekämpning anser jag att det är nödvändigt att det finns en klar och tydlig kriminalisering av den gärning som inte anses önskvärd. Ett första led är således att identifiera oönskade gärningar samt att kriminalisera desamma. Det andra ledet handlar om att skapa ett

---

²³ SOU 2007:76, s. 133-136.

förfarande som på ett effektivt sätt kan bekämpa de brott som begås, utan att för den delen ignorera rättssäkerheten. Således behöver både kriminaliseringen vara effektiv och förfarandet behöver kunna ske på ett effektivt sätt. I denna uppsats kommer jag fokusera på det första ledet, nämligen själva kriminaliseringen. Om en kriminalisering är ämnad att skydda ett visst intresse, exempelvis *frihet*, är det inte säkert att kriminaliseringen fungerar lika bra för att skydda ett annat intresse, exempelvis *liv*. Bara för att en kriminalisering skyddar ett visst intresse är det inte säkert att just det straffbudet kriminaliserar alla typer av handlingar som kränker intresset. Två straffbud kan ha samma skyddsintresse men inrikta sig på olika gärningar. För att en kriminalisering ska vara effektiv krävs enligt min mening att den är utformad för att tillgodose skyddsintresset.

För att ta reda på om ockerparagrafen är effektiv i förhållande till bekämpandet av tvångsarbete måste dess skyddsintresse och straffbudets utformning undersökas. I svensk rätt är tvångsarbete kriminaliserat som ett syfte för människohandel i BrB 4 kap 1a §. Stadgandet anger att människohandel kan ske för olika syften så som sexuella ändamål, organhandel eller tvångsarbete. Då utformningen av straffbudet tar sikte på handelsåtgärder finns en risk att själva exploateringen inte fångas upp av lagrummet, utan istället verkar det vara själva processen och frihetsberövandet som anses vara det brottsliga. Det är nämligen fullt möjligt att fällas till ansvar för människohandel utan att en exploatering skett, förutsatt att det funnits ett exploateringssyfte. Jämförs detta exempelvis med människohandel för sexuella ändamål finns både straffrättsliga bestämmelser om koppleri och köp av sexuell tjänst att falla tillbaka på när människohandel inte kan styrkas eller då brottet inte skett som ett led i en människohandel. Ett brott som skulle kunna aktualiseras vid en tvångsarbetsituation är ocker, vilket är kriminaliserat genom BrB 9 kap. 5 §. Om ockerparagrafen anses vara de utsatta arbetstagarnas bästa skydd finns anledning att undersöka den närmre för att utreda huruvida skyddet är tillräckligt effektivt och om det är samma skyddsintresse som ligger bakom ockerbrottet och tvångsarbete. Om det föreligger avsaknad av ett klart och tydligt brottsbegrepp vad gäller tvångsarbete så försvåras ett effektivt brottsförebyggande arbete.

Vid bedömningen av huruvida en gärning ska kriminaliseras eller inte finns vissa faktorer som kan vara vägledande. Jareborg anser att kriminalisering bör ske som en sista utväg, då andra metoder inte kommer åt problematiken. Vidare måste det finnas ett skyddsintresse som gärningen kränker. Gärningen ska även orsaka skada för att vara föremål för kriminalisering. När sedan ett straffbud utformas är det viktigt att grundläggande straffrättsliga principer iaktas, så som exempelvis konformitetsprincipen.²⁴ När en kriminalisering ska ske är det viktigt att förutsättningarna är klart och tydligt motiverade så att lagstiftaren visar att det är en legitim reglering.

Sammanfattningsvis är det följande som ska mätas i föreliggande uppsats. För en effektiv brottsbekämpning och ett effektivt brottsförebyggande ar-

---

²⁴ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013 s. 33, 39-43 samt 48-50.

bete krävs för det första att det finns en klar och tydlig definition över vad som anses som en icke önskvärd gärning. Därefter krävs en reglering som kriminaliserar den otillåtna gärningen. Regleringen måste vara klar och tydlig för att uppfylla kraven på förutsebarhet men även för att underlätta för de brottsförebyggande instansernas arbete i att identifiera brottslighet. Vidare krävs att straffbudet är utformat för att tillgodose skyddsintresset som ligger bakom kriminaliseringen. Dessutom anser jag att kriminaliseringen bör vara utformad för att bekämpa en viss typ av gärning eller fenomen. Om dessa utgångspunkter överförs på tvångsarbete kan konstateras att det först och främst krävs en tydlig definition av fenomenet och att detta därefter kriminaliseras. Regleringen ska på ett klart och tydligt sätt definiera vad som utgör ett utnyttjande och vilka rekvisit som ska vara uppfyllda för att en situation ska anses utgöra tvångsarbete. Därutöver ska regleringen även ta sikte på att skydda det intresse som ligger bakom att gärningen anses oönskad. Som angetts i redogörelsen för uppsatsens syfte är det ockerparagrafens skydd mot tvångsarbete som är föremål för denna granskning. Vidare granskas också förutsättningar för att en kriminalisering ska kunna ske, så som exempelvis skyddsintresse och orsakandet av skada. Föremålet för denna granskning är fenomenet tvångsarbete.

1.5 Forskningsläge

I examensarbetet *Är tvångsarbete kriminaliserat?* av Otto Svanberg Ohlsson togs frågan huruvida tvångsarbete är tillräckligt kriminaliserat upp. Det konstateras i uppsatsen att tvångsarbete endast är kriminaliserat inom ramen för människohandelsparagrafen och att det ställer till problem när tvångsarbete inte sker som ett led i en traffickingprocess. I uppsatsen anges att ocker torde vara det som ligger närmast till hands efter människohandelsparagrafen men att ansvar för bedrägeri även kan vara aktuellt. Straffskalorna för dessa brott är dock enligt Svanberg Ohlsson inte tillräckligt avskräckande vilket gör att tvångsarbete inte kan anses tillräckligt kriminaliserat i Sverige.²⁵

I ett annat examensarbete, *Att arbeta under tvång*, undersöks hur arbetsrätten och straffrätten förhåller sig till tvångsarbete. Författarna konstaterar att tvångsarbete rent straffrättsligt främst regleras via människohandelsparagrafen (BrB 4 kap 1a§) och att det då finns krav på handelsåtgärder för att nå en fällande dom. Inom arbetsrätten finns det ingen lagstadgad bestämmelse som uttryckligen förbjuder tvångsarbete. Författarna kommer i uppsatsen fram till att regelverken inte konkurrerar med varandra men att inget av regelverken är tillräckliga vad gäller bekämpandet av tvångsarbete. Vad gäller straffrätten är det väldigt svårt att få någon fälld för människohandel med tvångsarbete som exploateringssyfte vilket gör att den prevention som straffrätten ska medföra inte finns. Ansvaret förflyttas i stället till den privaträttsliga arbetsrätten, som inte heller lyckas ta itu med problematiken.

---

²⁵ Svanberg Ohlsson, 2012, s. 81-82.

Detta inte minst på grund av de rättegångskostnader den förlorande parten ska stå för i civilrättsliga tvister.²⁶

I denna uppsats ska brottet ocker utredas mer ingående än vad som gjorts i ovanstående arbeten. Om det nu är så att ocker är den mest effektiva reglering som finns i Sverige, när människohandel för tvångsarbete inte kan styrkas, finns det anledning att utreda ockerparagrafens skyddsintresse och hur effektiv den är för bekämpandet av tvångsarbete.

1.6 Avgränsningar

På grund av utrymmesbrist är det nödvändigt att vissa avgränsningar görs. Fokus i uppsatsen kommer att ligga på brottet ocker enligt BrB 9 kap. 5 §. Det kan finnas andra straffbud som skulle kunna aktualiseras vid en situation som handlar om tvångsarbete. Exempel på sådana straffbud är olaga tvång, olaga hot, bedrägeri, utpressning, människorov och olaga frihetsberövande. Vid situationer där offret blivit utsatt för fysiskt våld skulle bland annat misshandel och vållande till kroppsskada kunna bli aktuellt. För att få en heltäckande undersökning av kriminaliseringen av tvångsarbete i Sverige skulle en djupdykning av alla de ovan nämnda brotten behöva göras. Inom ramen för denna uppsats är det inte möjligt på grund av den begränsade omfattningen. Anledningen till att brottet ocker valts ut är för att Svanberg Ohlsson i sitt examensarbete kommit fram till att ocker troligtvis är det bästa skyddet efter människohandel. En annan anledning är att docent Helén Örnemark Hansen i en festskrift till Karin Cornils skrivit artikeln >>*Bärplockerskor*<< *med mera sökes – reflektion över ny svensk lagstiftning om människohandel*. I artikeln skriver Örnemark Hansen om de förändringar som var föreslagna att träda i kraft 1 juli 2010 angående en mer effektiv reglering avseende människohandel. Det som lyfts fram i artikeln är att förändringar kring människohandelsparagrafen ofta tar utgångspunkt i människohandel för sexuella ändamål och att även de andra ändamålen så som tvångsarbete bör ses över kring dess effektivitet i brottsbekämpningen. Örnemark Hansen väcker frågan kring utformandet av en mer generell straffbestämmelse, vilken hon anser kunde vara av intresse.²⁷ Som avslutning anförs att:

”Frågan blir då om inte en förenkling av bestämmelsen om människohandel med ockerbestämmelsen i 9 kap. 5 § brottsbalken som förebild kunde vara en lösning.”²⁸

Syftet i denna uppsats är *inte* att utreda huruvida det finns ett effektivt skydd mot människohandel för sexuella ändamål, utan uppsatsen behandlar enbart tvångsarbete. De delar av uppsatsen som behandlar människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst finns för att åskådliggöra vilka argument som lyfts fram rörande kriminaliseringen av dessa brott och

²⁶ Oredsson & Barton-Elmstav, 2011.

²⁷ Örnemark Hansen, 2010.

²⁸ Örnemark Hansen, 2010, s. 214.

huruvida liknande argument kan användas när det gäller utnyttjande på andra sätt, så som exempelvis tvångsarbete.

Det finns inte utrymme i uppsatsen att granska de arbetsrättsliga och civilrättsliga aspekterna som kan aktualiseras då en tvångsarbetsituation är för handen. Uppsatsen fokuserar på straffrätt och i synnerhet brottet ocker. Viss arbetsrättslig problematik kan komma att belysas men ingen närmre undersökning kommer att ske. För mer intresse kring dessa aspekter se examensarbetet *Att arbeta under tvång - några straffrättsliga och arbetsrättsliga aspekter på tvångsarbete i Sverige*.²⁹

1.7 Disposition

Denna uppsats består av fem delar. Den första delen, kapitel 1, ger en inledning till den problematik som ska undersökas i uppsatsen. Kapitlet behandlar bland annat vilken metod och vilket material som används samt vilken teoretisk utgångspunkt som används.

Den andra delen, kapitel 2, ger en bakgrund av fenomenet tvångsarbete. Kapitlet tar i huvudsak sikte på att utreda definitionen av tvångsarbete som tagits fram av ILO och vilka skyddsintressen som aktualiseras.

Den tredje delen, kapitel 3, syftar till att utreda brottet ocker och dess skyddsintresse. Utöver det presenteras en statistisk undersökning som gjorts angående brottet ocker och dess användning vid fall som kan handla om tvångsarbete.

Den fjärde delen, kapitel 4, syftar till att utreda vilka faktorer som generellt bör beaktas vid ny kriminalisering för att utreda om det finns förutsättningar för ny kriminalisering av tvångsarbete. Ett exempel av kriminalisering av köp av sexuell tjänst görs för att kunna jämföra olika argument som framförs. En utblick till andra länders kriminalisering rörande tvångsarbete görs också i denna del av uppsatsen.

I den sista delen av uppsatsen, kapitel 5, analyseras det som kommit fram i uppsatsens övriga delar. Analys görs genom hela uppsatsen men är främst centrerad till kapitel 5. De slutsatser som kan dras kommer att presenteras i denna avslutande del av uppsatsen.

1.8 Begreppsanvändning

ILO är den första organisationen som år 1930 definierade tvångsarbete i en internationell konvention. ILO gör ingen skillnad på vilken typ av arbete det rör sig om, i konventionen anges *alla* arbeten eller tjänster och konventionen är tillämplig oavsett om arbetet eller tjänsten är tillåten enligt nationell lagstiftning. Som en följd därav är även sexuella tjänster omfattade av ILO:s

---

²⁹ Oredsson & Barton-Elmstav, 2011.

definition av tvångsarbete. Den typ av tvångsarbete som behandlas i denna uppsats tar sikte på andra typer av arbeten eller tjänster än de för sexuella ändamål. ILO använder sig av följande terminologi:

1. Forced labour for sexual exploitation/ Forced sexual exploitation
2. Forced labour for labour exploitation/ Forced labour exploitation³⁰

Skulle samma struktur användas på svenska skulle det ge följande terminologi:

1. Tvångsarbete för sexuell exploatering/ Sexuell exploatering genom tvång
2. Tvångsarbete för arbetskraftsexploatering/ Arbetskraftsexploatering genom tvång

Denna uppsats ämnar inte utreda om det i Sverige finns ett tillräckligt effektivt skydd avseende tvångsarbete för sexuella ändamål. Uppsatsen behandlar då tvångsarbete sker inom ramen för andra arbeten eller tjänster än de för sexuella ändamål. Det kan till exempel röra sig om byggnadsarbete eller restaurangarbete. Det finns en viss skillnad mellan arbetskraftsexploatering och tvångsarbete som syftar till utnyttjande av arbetskraft och av denna anledning kommer begreppen att hållas isär. I denna uppsats används begreppet *tvångsarbete* då en person utnyttjas för sin arbetskraft (som inte är sexuell tjänst) genom tvång. Begreppet *arbetskraftsexploatering* används då någon utnyttjas, dock utan tvång. När tvångsarbete för sexuell exploatering avses kommer detta uttryckligen att framgå.

---

³⁰ Se t.ex. ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 13. ; ILO 2012 Global Estimate of Forced Labour (Fact sheet), s. 2.

2 Tvångsarbete

Detta kapitel syftar till att ge en bakgrund till fenomenet tvångsarbete och regleringar av tvångsarbete men kapitlet syftar även till att lägga en grund för besvarandet av den första frågeställningen, nämligen hur tvångsarbete definieras och vilket eller vilka skyddsintressen som aktualiseras. Definitionen kommer också analyseras utifrån teorin om effektivitet eftersom avsaknad av en klar och tydlig definition kan leda till en otillräcklig reglering.

2.1 Förekomsten av tvångsarbete

Ofta förekommer arbetskraftsutnyttjande i de branscher där svartarbete är vanligt förekommande. Det kan till exempel röra sig om byggbranschen, jordbruksindustrin, transportindustrin samt restaurang- och servicebranschen.³¹ År 2012 gjorde ILO bedömningen, efter en bred datainsamling av tillgängliga källor,³² att 20,9 miljoner människor var utsatta för tvångsarbete någon gång under den tioårsperiod (2002-2011) då undersökningen pågick. Utav dessa 20,9 miljoner människor skedde 18,7 miljoner utnyttjanden inom ramen för den privata sektorn och de resterande 2,2 miljonerna inom den offentliga sektorn eller av beväpnade rebellgrupper. ILO gör ingen skillnad på om tvångsarbetet sker som ett resultat av människohandel eller inte. Således omfattar undersökningen även människohandel både för arbetskrafts-exploatering och sexuell exploatering. Utav de 18,7 miljonerna avsåg 14,2 miljoner tvångsarbete och 4,5 miljoner avsåg tvångsarbete för sexuella ändamål.³³ Bedömningen som ILO gjort går inte att mäta med den bedömning de gjorde år 2005 där ILO kom fram till att 12,3 miljoner människor var utsatta för tvångsarbete. Således kan det inte med hjälp av dessa rapporter konstateras huruvida tvångsarbete ökat eller minskat under perioden. ILO beskriver det som att rapporten från 2012 har kommit fram till ett mer robust resultat och att den bygger på mer sofistikerade metoder samt att de haft tillgång till fler och bättre informationskällor.³⁴

Länsstyrelsen i Stockholms Län publicerade i maj 2014 en rapport om social utsatthet för EU-medborgare i Sverige. I rapporten undersöktes situationen under år 2013 och resultaten är anmärkningsvärda. Det antas år 2013 ha kunnat vara mellan 537 och 845 personer som blivit utsatta för arbetskrafts-exploatering eller tvångsarbete. Utnyttjandet kan ha skett som ett led i en människohandel men även annan form av exploatering omfattas. De utsatta EU-medborgarna kommer främst från Rumänien och Bulgarien. Då det rör ett utnyttjande som inte är ett led i en människohandelsprocess finns det

---

³¹ Ds 2008:7, s. 77.

³² Det material ILO främst undersökte bestod av rapporter från media, information från olika NGO, statliga rapporter, internationella organisationer, akademiska rapporter, ILO rapporter m.m. För fullständiga uppgifter om materialet se ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, s. 29 ff.

³³ ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 13.

³⁴ ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 17.

ingen aktör i Sverige som har ett övergripande ansvar för frågan. Länsstyrelsen lyfter i rapporten fram att kartläggningen inte ger en exakt bild över läget i Sverige. Rapporten bygger på en enkätundersökning som skickats ut till kommuner, polismyndigheter och frivilligorganisationer. Då det efter sökta svaret varit avseende frågan huruvida myndigheten/organisationen kommit i kontakt med någon som kan antas ha utnyttjats för arbetskraftsexploatering/tvångsarbete bygger svaren på subjektiva uppfattningar om hur många som utnyttjas. Länsstyrelsen anger att såväl underrapportering som överrapportering kan ha förekommit men att resultaten ändå är av intresse, inte minst som jämförelseobjekt mot antal anmälningar. På så sätt kan en uppfattning om mörkertalet erhållas även om det inte går att fastställa med precision.³⁵

I och med att Länsstyrelsen verkar osäker på resultatet och ser en risk för under- och överrapportering finns anledning att ställa sig frågande till resultatet som framkommit. Till Länsstyrelsens försvar kan anföras att det är väldigt svårt att ta fram den här typen av statistik. Det är sannolikt så att många fall av tvångsarbete sker i det dolda och aldrig uppmärksammas. Vidare omfattar Länsstyrelsens rapport endast EU-medborgare, vilket gör att det totala antalet tvångsarbetsituationer antagligen inte framkommer.

2.2 Definition av tvångsarbete

År 1930 förbjöds tvångsarbete i ILO:s konvention mot tvångsarbete (no. 29).³⁶ Definitionen av tvångsarbete återfinns i konventionens artikel 2.1 och lyder såhär:

”For the purposes of this Convention the term forced or compulsory labour shall mean all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily.”³⁷

Att utläsa av konventionen handlar tvångsarbete om alla arbeten eller tjänster som utkrävs av en person under hot om något straff och som inte erbjudits frivilligt av personen. Artikel 2.1 innehåller således tre centrala element.³⁸

1. någon form av arbete eller tjänst
2. arbetet eller tjänsten utförs under hot om straff
3. arbetet eller tjänsten utförs ofrivilligt

Konventionen anger att *alla arbeten eller tjänster* kan utgöra tvångsarbete och tar inte sikte på personens status på arbetsmarknaden. Det innebär att

---

³⁵ Länsstyrelsen i Stockholm, Rapport 2014:10, s. 7- 9.

³⁶ Convention concerning Forced or Compulsory Labour, 1930 (No. 29). Entry into force: 01 May 1932. Korttitel: Forced Labour Convention, (No. 29). I det följande kommer benämningen ILO:s konvention mot tvångsarbete att användas i den löpande texten.

³⁷ ILO Forced Labour Convention, 1930 (No. 29) art. 2.1.

³⁸ ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 19.

även egenföretagare kan vara utsatta för tvångsarbete utan att ha varken ett formellt eller informellt anställningsförhållande.³⁹ Konventionen begränsar inte arbetet till att endast gälla legala arbeten utan tar snarare sikte på förhållandet mellan arbetsgivaren och arbetstagaren.⁴⁰

Det andra kravet, *hot om straff*, kan ta olika former. Det kan röra sig om hot om fysiska-, psykologiska-, finansiella- eller andra straff. Ibland är hotet både öppet och synligt, till exempel genom bevakning av vakter med automatvapen eller att arbetarna är inlåsta i byggnader. Oftast är dock hoten mer subtila och inte direkt synliga.⁴¹ Straffet behöver inte betyda att det är en straffrättslig påföljd utan det kan också innebära att rättigheter eller privilegier går förlorade. Som exempel på ett psykologiskt hot kan nämnas hot om avslöjande till myndigheterna om personen ifråga har en illegal arbetssituation. Hoten om de ekonomiska straffen handlar oftast om skuldförhållanden, hot om utebliven lön, hot om avskedande om arbetstagaren vägrar att arbeta övertid.⁴² ILO:s lista över hur *hot om straff* identifieras i praktiken omfattar:

- Fysiskt våld mot arbetstagare eller familj eller närstående
- Sexuellt våld
- (Hot om) övernaturlig vedergällning
- Frihetsberövande eller andra fysiska begränsningar
- Ekonomiska sanktioner
- Avslöjande till myndigheter (polismyndighet, migrationsmyndighet, etc.) och utvisning
- Uppsägning från nuvarande anställning
- Uteslutning från framtida anställning
- Uteslutning från gemenskap och socialt liv
- Borttagande av rättigheter eller privilegier
- Berövande av mat, skydd eller andra förnödenheter
- Byte till ännu sämre arbetsvillkor
- Förlust av social status⁴³

Det tredje kravet, *ofrivillighet*, handlar om avsaknaden av valfrihet. Att ta hänsyn till är både formen och föremålet för samtycke men det gäller även att uppmärksamma yttre begränsningar och indirekt tvång. Vad som heller inte får glömmas bort är möjligheten att återkalla ett tidigare lämnat samtycke. Ett initialt samtycke kan anses vara irrelevant när bedrägeri har använts för att få det.⁴⁴ Ett tecken på en ofrivillig situation är då det sker en begränsning av rörelsefriheten. ILO anger att ett vanligt sätt som tvångsarbete utkrävs genom är att arbetstagare blir inlåsta på arbetsplatsen eller att deras rörelsefrihet begränsas till ett mycket litet område. Syftet är att begränsa kontakten med omvärlden och utvinna maximal arbetskraft från indi-

---

³⁹ ILO, *Hard to see, harder to count: survey guidelines to estimate forced labour of adults and children*, 2012, s. 13.

⁴⁰ ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 19.

⁴¹ ILO, *ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and Methodology*, 2012, s. 19.

⁴² ILO, *A global alliance against forced labour*, 2005, s. 5-6.

⁴³ ILO, *A global alliance against forced labour*, 2005, s. 6.

⁴⁴ ILO, *A global alliance against forced labour*, 2005, s. 6.

viden.⁴⁵ En annan indikation på ofrivillighet är när skuldförhållanden upp-
rättas. Förhållandet uppstår enligt ILO när en person utgör säkerhet för en
fordran. Det är en situation som ligger på gränsen mellan slaveri och
tvångsarbete. Individen arbetar delvis eller uteslutande för att betala av
skulden som i många fall blir förevigad genom att arbetskraften undervärde-
ras. Ofta erbjuder arbetsgivaren även mat och boende mot alldeles för hög
kostnad så det blir svårt för arbetaren att betala av skulden. Skuldförhållan-
den kan också ske under rekryterings- och transportprocessen vilket påver-
kar friheten avseende valmöjligheterna kring det kommande anställnings-
förhållandet.⁴⁶ ILO har skapat en lista över hur *ofrivillighet* kan identifieras i
praktiken. Listan omfattar:

- Födelse in i ett ”slav” eller skuldförhållande
- Fysiskt bortförande eller kidnappning
- Försäljning av en person till någon annans äganderätt
- Förlossning i fängelse eller i privata frihetsberövande
- Psykologiskt tvång, d.v.s. en order att arbeta, uppbackad av ett tro-
värdigt hot om straff för bristande efterlevnad
- Påtvingad skuldsättning (genom förfalskning av redovisning, höjda
priser, minskat värde av de varor eller tjänster som produceras, höga
räntekostnader etc.)
- Bedrägeri eller falska löften om typen av arbete eller villkoren för
arbetet
- Undanhållande och obetalda löner
- Beslagtagande av identitetshandlingar eller andra värdefulla person-
liga ägodelar⁴⁷

Det är dock inte alla situationer som omfattas av konventionen. I ILO:s
konvention mot tvångsarbete artikel 2.2 anges undantag som bland annat har
att göra med militärtjänstgöring, hjälparbete vid katastrofer och samhälls-
tjänst som påföljd. År 1957 stärktes förbudet mot tvångsarbete genom ILO:s
konvention nr. 105⁴⁸ som förbjuder stater att utsätta någon för tvångsarbete
av politiska skäl, rasdiskriminerings skäl eller för ekonomisk utveckling.⁴⁹
Sverige har ratificerat båda konventionerna.⁵⁰

Enligt artikel 25 i ILO:s konvention mot tvångsarbete stadgas att tvångsar-
bete ska utgöra ett brott för vilket straff ska föreligga och det ska vara en
skyldighet för varje medlemsstat att säkerställa att de påföljder som är
lagstadgade är tillräckliga. Hur tvångsarbete ska kriminaliseras är upp till
medlemsstaterna att avgöra, det kan ske både inom straffrätten men också

---

⁴⁵ ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, 2005, s. 20-21.

⁴⁶ ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, 2005, s. 20-21.

⁴⁷ ILO, *A global alliance against forced labour*, 2005, s. 6.

⁴⁸ Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105).

⁴⁹ ILO, *Hard to see, harder to count: survey guidelines to estimate forced labour of adults and children*, 2012, s. 11.

⁵⁰ Ds 2008:7, s. 34.

inom arbetsrätten. Påföljden kan både utgöras av fängelse och höga böter som fungerar avskräckande.⁵¹ Man kan ställa sig frågande till om Sverige verkligen lever upp till sina konventionsåtaganden genom den reglering som finns på området idag.

2.2.1 Analys av definitionen

Utifrån teorin om en effektiv brottsbekämpning (se kapitel 1.4) krävs en klar och tydlig definition av den gärning som anses oönskad. Detta är av stor vikt då en klar och tydlig reglering ska utformas. Är det så att ILO:s definition av tvångsarbete är oklar och otydlig kan den omständigheten leda till att det uppstår oklarheter kring vad som ska kriminaliseras.

Definitionen av tvångsarbete är mycket enkelt utformad vilket gör det svårt att missuppfatta innebörden av begreppet. Det är klart och tydligt att definitionen avser alla arbeten/tjänster som utförs under hot om straff och ofrivilligt. Enligt definitionen skall det också finnas någon som utkräver detta arbete. Att i en definition precisera mer i detalj vad som utgör ett hot om straff är inte nödvändigt för att förstå innebörden av tvångsarbete. Detta framkommer dock i de dokument ILO tagit fram för att förklara definitionen av tvångsarbete mer ingående. ILO ger där tydliga exempel på vilka faktorer som kan indikera en tvångsarbetsituation. Om man håller sig till denna definition av tvångsarbete och använder ILO:s olika förklaringsdokument bör inte någon missuppfattning kunna ske angående vad som ska kriminaliseras.

I ILO:s definition finns en betoning på tvång och ofrivillighet. Det råder ingen tvekan om att tvångsarbete ska ha ett mått av tvång och att arbetet eller tjänsten inte ska utföras frivilligt. Utifrån definitionen kan skyddsintresset bakom tvångsarbete utrönas, det handlar om frihet och självbestämmande.

2.2.2 Skillnad mellan olika begrepp

”Clearly, “forced labour” encompasses activities which are more serious than the mere failure to respect labour laws and working conditions. For example, the failure to pay a worker the statutory minimum wage does not constitute forced labour.”⁵²

Citatet ovan beskriver skillnaden mellan arbetskraftsexploatering och tvångsarbete. Det kan utifrån sett vara svårt att veta skillnaden mellan de olika situationerna. Skillnaden består i att arbetskraftsexploatering saknar momentet av tvång. Själva utnyttjandet kan ske på samma sätt men då arbetsgivaren inte använder tvång är situationen inte att betecknas som tvångsarbete, utan ”endast” arbetskraftsexploatering. Det finns olika indika-

---

⁵¹ ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, 2005, s. 18.

⁵² ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, 2005, s. 19.

torer på omständigheter som kan utgöra arbetskraftsexploatering. Nedan följer en lista över några omständigheter:⁵³

- Långa arbetsdagar (samt arbete under helger)
- Låga löner (ofta under kollektivavtalsnivå)
- Försenade löneutbetalningar
- Uteblivna anställningsavtal
- Hårt och smutsigt arbete
- Farlig arbetsmiljö
- Arbete utan skyddskläder
- Undermåligt boende⁵⁴

Om någon av dessa omständigheter föreligger finns det anledning att misstänka arbetskraftsexploatering. Men endast den omständigheten att låg lön utbetalas behöver inte innebära att arbetsgivaren även begränsar rörelsefriheten eller hotar att anmäla till myndigheterna, vilket i så fall skulle vara indikatorer på att tvångsarbete föreligger.

Ett annat begrepp som det är viktigt att skilja tvångsarbete ifrån är människohandel. Människohandel är kriminaliserat i Sverige genom BrB 4 kap. 1a § och kan ske för olika ändamål, där tvångsarbete är ett av dem. Lagrummet fångar upp situationen där handel med människor sker för olika syften men det är inte alltid tvångsarbete sker som ett led av en människohandel. Kriterierna för tvångsarbete kan mycket väl uppfyllas isolerat från kriterierna för människohandel. Situationen där en arbetstagare frivilligt reser till Sverige i hopp om goda arbetsförhållanden men i själva verket blir exploaterad och exempelvis utsätts för hot om avslöjande till myndigheter omfattas inte av människohandelsparagrafen. Det beskrivs av ILO på detta sätt:

”Some victims are kidnapped or abducted and then forced into labour or service. Abduction involves deliberate action to seize, transport and detain a victim against his/her will. In other cases, the person is sold and bought for the purpose of forced labour. Kidnapping and abduction are criminal actions and not in themselves forms of forced labour, even if they are perpetrated for the purpose of forced labour. The same can be said for the sale and purchase of a person. The imposition of forced labour is an additional separate offence.”⁵⁵

2.3 Reglering av tvångsarbete i Sverige

I detta avsnitt kommer det regelverk som har direkt anknytning till tvångsarbete att redogöras för. Detta görs dels för att undersöka hur regleringen ser ut, dels för att ta reda på vilka åtaganden Sverige har i förhållande till att kriminalisera tvångsarbete.

---

⁵³ Andrees & Belser, 2009, s. 190 ff.

⁵⁴ Andrees & Belser, 2009, s. 190 ff.

⁵⁵ ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, 2005, s. 21.

2.3.1 Regeringsformen

Den personliga friheten lyfts i svensk grundlag upp som ett särskilt intresse värt att skydda. Det stadgas i RF 2 kap. 8 § att varje medborgare i förhållande till samhället är skyddad mot frihetsberövanden. Enligt förarbetena innebär stadgandet bland annat ett skydd mot tjänsteplikt. För de fall då begränsning av friheten sker måste detta vara påkallat i enlighet med lag.⁵⁶ I ett regeringsbrev till ILO uttrycks även att lagrummet omfattar ett skydd mot tvångsarbete. Bestämmelsen i RF 2 kap. 8 § är tillämplig i förhållandet mellan det offentliga och den enskilda men berör inte tvångsarbete som sker mellan enskilda aktörer.⁵⁷

2.3.2 EKMR

I Sverige har EKMR gjorts direkt tillämpbar genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I EKMR artikel 4 stadgas ett uttryckligt skydd mot tvångsarbete:

ARTIKEL 4

Förbud mot slaveri och tvångsarbete

1. Ingen får hållas i slaveri eller trældom.
2. Ingen får tvingas att utföra tvångsarbete eller annat arbete.
3. Med "tvångsarbete eller annat påtvingat arbete" enligt denna artikel förstås inte:
  - a) arbete som vanligtvis utkrävs av den som är frihetsberövad i enlighet med bestämmelserna i artikel 5 i denna konvention eller som är villkorligt frigiven från sådant frihetsberövande,
  - b) tjänstgöring av militär art eller, i länder där samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring beaktas, tjänstgöring som i dessa fall utkrävs i stället för militär värnpliktstjänstgöring,
  - c) tjänstgöring som utkrävs när nödläge eller olycka hotar samhällets existens eller välfärd,
  - d) arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna.

De fri- och rättigheter som anges i EKMR gäller i förhållande till staten. Det stadgas nämligen i EKMR artikel 1 att de fördragsslutande parterna skall garantera var och en, som befinner sig under deras jurisdiktion, de fri- och rättigheter som anges i konventionens första avdelning. Det anges inte uttryckligen vad som ska förstås med tvångsarbete i EKMR men Europadomstolen anger i fallet *Siliadin vs. France* att begreppet ska förstås på samma sätt som i ILO:s konvention om tvångsarbete.⁵⁸ Fallet rörde en flicka från Togo som kom till Frankrike då hon var 15 år gammal. Det var redan ordnat så att flickan skulle arbeta, hemma hos ett par, till dess att hennes flygbiljett var avbetald. Familjen hon skulle vara hos skulle sköta hennes migrationsstatus och hjälpa henne att få en plats i skolan. I realiteten blev flickan en obetald husa och hennes pass togs ifrån henne. Familjen lånade ut flickan till en annan familj och den familjen bestämde sig för att behålla flickan.

⁵⁶ Prop. 1973:90, s. 242-243.

⁵⁷ Woolfson & Thörnqvist & Herzfeld Olsson, 2011, s. 3.

⁵⁸ *Siliadin v. France*, punkt 116.

Hon arbetade från 07.30 till 22.30 och blev aldrig avlönad för sitt arbete. Flickan flydde och fick ett avlönat jobb som barnflicka. Efter sex månader valde flickan att lyda sin farbror och återvände därför till familjen som hade åtagit sig att ordna hennes migrationsstatus, men ingenting förändrades. Flickan lyckades hitta sitt pass som hon anförtrodde en bekant till familjen. Hon pratade också med en granne som i sin tur larmade Kommittén mot modernt slaveri. Kommittén larmade åklagarmyndigheten om flickans fall. Polisen stormade familjens hus och paret åtalades för att ha utnyttjat en persons utsatta belägenhet till att utföra arbete utan betalning och för att ha utsatt en person för arbets- eller levnadsvillkor som är oförenligt med mänsklig värdighet genom att ha utnyttjat hennes sårbarhet och beroende ställning. Paret frikändes dock i de högre instanserna.⁵⁹

Flickan klagade till Europadomstolen och menade att Frankrike inte tillhandahåller ett tillräckligt skydd mot tvångsarbete, i enlighet med EKMR artikel 4, vilket domstolen också höll med om.⁶⁰ I domen *Siliadin v. France* poängterar Europadomstolen att det redan klargjorts att den omständigheten att en stat avhåller från kränkningar av rättigheterna inte räcker för att staten i fråga ska uppfylla sina skyldigheter under EKMR artikel 1.⁶¹ I domen slog Europadomstolen fast att medlemsstaterna har positiva skyldigheter att, på samma sätt som för artikel 3, anta kriminaliseringar som förbjuder gärningarna under artikel 4 och att använda dem praktiskt.⁶² EKMR artikel 4 kombinerat med artikel 1 innebär således en skyldighet för medlemsstaterna att kriminalisera tvångsarbete och att använda kriminaliseringen praktiskt. Här kan man ställa sig frågande till huruvida Sverige lever upp till sina konventionsåtaganden.

Om en medlemsstat kränker konventionen och inte tillförsäkrar de rättigheter som konventionen stadgar kan Europadomstolen i enlighet med EKMR artikel 41 tillerkänna den drabbade parten en skälig gottgörelse. För att uppfylla konventionsåtagandet i EKMR artikel 13, rätten till ett effektivt rättsmedel, har HD i NJA 2003 s. 217 slagit fast att det kan vara nödvändigt att pröva frågan om ekonomisk gottgörelse i svensk domstol vid kränkningar av de rättigheter som stadgas i konventionen.⁶³ I det så kallade Lundgren-fallet, NJA 2005 s. 462, dömde HD ut skadestånd för kränkning av Europakonventionen. Huvudfrågan i fallet rörde huruvida ersättning genom skadeståndslagen och allmänna skadeståndsrättsliga principer var tillräckligt för att tillgodose ett effektivt rättsmedel enligt EKMR artikel 13. HD gjorde bedömningen att det krävdes en rätt till ersättning även för ideella skador för att uppfylla konventionsåtagandena i EKMR artikel 13, vilket således är mer långtgående än skadeståndslagen och allmänna skadeståndsrättsliga principer.⁶⁴ I det så kallade Trygg-Hansa fallet, NJA 2007 s. 747, konstateras att

---

⁵⁹ *Siliadin v. France*, punkt 9-45.

⁶⁰ *Siliadin v. France*, punkt 1-3 samt punkt 147-149.

⁶¹ *Siliadin v. France*, punkt 77.

⁶² *Siliadin v. France*, punkt 89.

⁶³ NJA 2003 s. 217.

⁶⁴ NJA 2005 s. 462.

skadeståndsansvaret inte kan utsträckas till att gälla privata aktörers kränkningar.⁶⁵

2.3.3 BrB 4 kap. 1a § - Människohandel

När reglering av tvångsarbete undersöks faller det sig naturligt att undersöka människohandelsparagrafen då detta är det lagrum som nämner tvångsarbete som ett exploateringssyfte. Frågan kring huruvida paragrafen är effektiv mot bekämpandet av tvångsarbete kvarstår. I detta avsnitt kommer det att redogöras för vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att människohandel ska anses föreligga. Detta ska senare jämföras med kriterierna för tvångsarbete.

Handel med människor innefattar ett hänsynslöst utnyttjande av människor. Brottligheten handlar om att människor rekryteras och transporteras i syfte att de senare ska utnyttjas på olika sätt. Den gränsöverskridande handeln med människor har vuxit i omfattning och fått en global karaktär. I ursprungsländerna, där rekryteringen sker, är förhållandena mycket dåliga. Det råder fattigdom, arbetslöshet och ojämlikhet. I de länderna där människorna ska utnyttjas, de så kallade destinationsländerna, finns en efterfrågan på handlingar som människohandeln syftar till. På grund av efterfrågan ges möjlighet till en lönsam handel.⁶⁶

Varje år upprättar Rikskriminalpolisen en lägesrapport över människohandeln i Sverige. Den senaste rapporten avser år 2013 och det kan konstateras att människohandel kan förekomma i hela landet men att brottet framförallt är centrerat till storstadsregionerna. Både gärningsmännen och offren kommer från länder där det råder fattigdom, arbetslöshet, diskriminering, väpnad- eller intern konflikt. Det är den utsatta socioekonomiska situationen hos offren som utnyttjas. När det gäller människohandel för sexuella ändamål anmäldes 41 fall år 2013. Vad gäller andra fall än sexuella ändamål anmäldes 43 fall under år 2013. Antalet fällande domar blev totalt två stycken under samma år. Båda dessa avsåg människohandel för sexuella ändamål. Under 2013 åtalades inget fall rörande människohandel för andra ändamål än sexuella.⁶⁷

I december år 2000 undertecknade Sverige FN:s tilläggsprotokoll⁶⁸ om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn. Palermoprotokollet trädde ikraft den 25 december år 2003.⁶⁹ I Palermoprotokollet artikel 3 definieras människohandel såhär:

---

⁶⁵ NJA 2007 s. 747.

⁶⁶ Prop. 2003/04:111, s. 8.

⁶⁷ Rikspolisstyrelsens lägesrapport 15, s. 7-9.

⁶⁸ Tilläggsprotokollet är till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och kallas för Palermoprotokollet.

⁶⁹ SÖ 2004:22, s. 1.

I detta protokoll avses med

a) *handel med människor*: rekrytering, transport, överföring, hysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ.

b) Samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i a ovan skall sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts.

c) Rekrytering, transport, överföring, hysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål skall betraktas som handel med människor, även om inget av de medel som anges i a ovan har använts.

d) *barn*: person under 18 års ålder.

Enligt Palermoprotokollet artikel 5 ska varje part vidta de lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som behövs för att straffbelägga gärningar som beskrivs i artikel 3 när de begås uppsåtligt. Det är inte bara Palermoprotokollet som föreskriver kriminalisering utan det framgår även av EU:s rambeslut⁷⁰ om bekämpande av människohandel. I artikel 1.1 anges att varje medlemsstat ska vidta de åtgärder som är nödvändiga för att straffbelägga människohandel för arbetskraftsexploatering och sexuell exploatering.

I brottsbalkens fjärde kapitel *Om frihet och frid* är människohandel kriminaliserat. Kriminaliseringen bygger till stor del på definitionen i Palermoprotokollet. BrB 4 kap. 1a § lyder såhär:

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Regleringen infördes år 2004 och ersatte en tidigare lydelse från år 2002 som i huvudsak byggde på sexualbrottskommitténs betänkande från år 2001 (SOU 2001:14). Den tidigare människohandelsparagrafen gällde enbart

---

⁷⁰ 2002/629/RIF: Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.

människohandel för sexuella ändamål. I nuvarande reglering kriminaliseras även andra exploateringssyften, så som tvångsarbete och organhandel. År 2010 reviderades paragrafen i syfte att förenkla beviskraven. Det tidigare kontrollrekvisitet som innebar att gärningsmannen skulle ha kontroll över offret togs bort.⁷¹ När även tvångsarbete infördes som ett exploateringssyfte beskrevs i förarbetena att avsikten var att uttrycket *tvångsarbete* ska ha samma innebörd som i den internationella rätten rörande mänskliga rättigheter. Med detta avsågs EU:s rambeslut och Palermoprotokollet.⁷²

För att ansvar för människohandel ska föreligga måste enligt BrB 4 kap. 1a § tre moment vara uppfyllda. Det handlar om *otillbörligt medel*, *handelsåtgärd* och *exploateringssyfte*. Det första momentet, *otillbörligt medel*, handlar om att handelsåtgärderna ska vidtas genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel. Det måste finnas ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. *Olaga tvång* innebär att gärningsmannen genom miss-handel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon annan att underkasta sig någon åtgärd. *Vilseledande* föreligger då gärningsmannen förmedlar en oriktig uppfattning till någon. Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* avses då gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i beroende ställning till honom eller henne. Beroendeställningen kan utgöras av ett ekonomiskt skuldförhållande, ett anställningsförhållande eller ett lydnadsförhållande. Även situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever i flyktingskap eller under svåra ekonomiska förhållande faller under kategorin beroende ställning. Med *annat sådant otillbörligt medel* avses att gärningsmannen på andra sätt bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Något exempel på vad detta kan vara ges inte i förarbetena. En helhetsbedömning över situationen brukar göras och då kontrolleras huruvida omständigheterna varit sådana att offret inte haft något annat alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden.⁷³

Det andra momentet som ska vara uppfyllt handlar om *handelsåtgärder*. De handelsåtgärder som omfattas av stadgandet är rekrytering, transport, överföring, inhysning och mottagande av en person. Att *rekrytera* innebär att värva eller anskaffa en person vilket kan se på olika sätt. Med *transportera* avses både organisering av en resa och framförandet av transportmedlet. *Överföra* handlar om olika förfaranden som utgör ett led i en förflyttning eller överföring av en person. Det kan till exempel röra sig om att gärningsmannen förmår offret till att själv bege sig någonstans men det kan också handla om att gärningsmannen överlåter offret till en annan person. Handelsåtgärden *inhysning* innebär att gärningsmannen ger tillfälligt eller permanent boende till offret. Den sista handelsåtgärden, *mottagande*, innefattar både mottagande och övertagande av offret. Ett otillbörligt medel ska ha använts vid handelsåtgärderna för att straffansvar ska uppkomma.⁷⁴

---

⁷¹ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 4:1 a s. 1.

⁷² Prop. 2003/04:111, s. 45.

⁷³ Prop. 2009/10:152, s. 59-60.

⁷⁴ Prop. 2009/10:152, s. 60.

Det tredje momentet handlar om att det måste finnas ett *exploateringssyfte*. Handelsåtgärderna ska ha vidtagits i syfte att exploatera offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för offret. Begreppet *exploatera* innebär ett otillbörligt användande av offret och i förhållande till detta rekvisit krävt direkt uppsåt. För att straffansvar ska uppkomma krävs endast ett syfte och inte ett faktiskt utnyttjande. Det är även så att offrets eventuella samtycke till exploateringen inte spelar någon roll i sammanhanget.⁷⁵ Som tidigare nämnts placerades människohandelsbrottet i brottsbalkens fjärde kapitel *Om frihet och frid* eftersom kriminaliseringen tog sikte på den personliga friheten och inte exploateringen, vilket uttryckligen anges i propositionen:

”Om något sådant utnyttjande verkligen kommer till stånd bör vara irrelevant för straffansvaret. Människohandelsbrottet bör således mera ta sikte på angreppet på offrets frihet än utnyttjandet som sådant.”⁷⁶

När stadgandet reformerades år 2004 angavs i förarbetena att kriminaliseringens skyddsintresse fortfarande skulle utgöras av individens frihet.⁷⁷

I Sverige finns hittills, till min kännedom, endast ett fall rörande människohandel med tvångsarbete som exploateringssyfte, där en fällande dom meddelats. I juni år 2012 dömdes två bulgariska medborgare till människohandel där syftet varit tvångsarbete. De tilltalade hade rekryterat och transporterat målsägandena från Bulgarien till Sverige. Målsägandena skulle arbeta som bärplockare under den svenska bärsäsongen och de skulle erhålla betalning för de bären de plockade. Väl i Sverige fick de bo flera stycken i ett gammalt toalettutrymme och även i en bil. De blev utsatta för hot om våld och deras ID-handlingar beslagtogs av de tilltalade. Målsägandena erhöll heller aldrig någon ersättning för de bären de plockade. Tingsrätten fann att de tilltalade gjort sig skyldiga till människohandel då de utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet genom att ha rekryterat och transporterat målsägandena till Sverige med syftet att utnyttja dem som arbetskraft. Exploateringssyftet utgjordes alltså av tvångsarbete. De tilltalade dömdes för människohandel och påföljden blev tio månaders fängelse. De tilltalade utvisades även ur riket med förbud att återvända i tio år i enlighet med Utlänningslagen 8 kap. 8 §. I domen konstateras av tingsrätten att brottet var av allvarlig karaktär men inte så allvarligt som åklagaren gjort gällande.⁷⁸ Brottet rubricerades som mindre grovt med beaktande av:

”[...] dels vilken typ av människohandel det är fråga om, dels att tingsrätten inte funnit styrkt att Iliya Nikolov och Rumyana Gitsova Draganova använt något olaga tvång samt att målsägandena inte har varit berövade friheten.”⁷⁹

---

⁷⁵ Prop. 2009/10:152, s. 60.

⁷⁶ Prop. 2001/02:124, s. 24.

⁷⁷ Prop. 2003/04:111, s. 54.

⁷⁸ Hudiksvalls tingsrätt B 2220-11.

⁷⁹ Hudiksvalls tingsrätt B 2220-11, s. 60-61.

Citatet från tingsrättens bedömning ger sken av att domstolen anser att exploateringssyftet *tvångsarbete* är mindre allvarligt än andra former av människohandel.

2.3.3.1 Analys av människohandelsparagrafen

Det är lätt att tänka sig att människohandelsparagrafen även kriminaliserar utnyttjande i form av tvångsarbete. Skyddsintresset bakom såväl människohandel som tvångsarbete utgörs av frihet, så långt hänger de ihop. Det är tydligt att kriminaliseringen är ämnad att få bukt med utnyttjandet av människor för olika syften, kanske framförallt för sexuella ändamål men även de andra syftena finns inbakade i lagrummet. Efter en granskning av paragrafens rekvisit och förarbeten är det tydligt att lagrummet kräver att en handelsåtgärd förekommit. Detta vållar problem vad gäller bekämpandet av tvångsarbete. ILO ställer i sin definition inte upp någon handelsåtgärd för att tvångsarbete ska anses föreligga. Något faktiskt utnyttjande behöver heller inte föreligga för att människohandelsparagrafen ska kunna bli tillämplig. I och med detta utformande av lagrummet flyttas fokus från utnyttjandet till handelsåtgärd. Utifrån teorin om vad som krävs för en effektiv brottsbekämpning krävs att det finns en reglering som är klar och tydlig i förhållande till den gärning som avses. I detta fall är människohandelsparagrafen klar och tydlig, problemet ligger i att den inte är utformad för att skydda mot det faktiska utnyttjandet. Gärningen består snarare av att transportera, rekrytera, överföra, inhysa eller ta emot någon i syfte att utnyttja personen. För det faktiska utnyttjandet utgör därmed människohandelsparagrafen inte ett effektivt skydd.

2.4 Sammanfattning och kommentarer

ILO gjorde år 2012 bedömningen att 20,9 miljoner människor var utsatta för tvångsarbete. 14,2 utav dessa avsåg tvångsarbete inom den privata sektorn. I Sverige har Länsstyrelsen i Stockholms Län tagit fram en rapport om utsatta EU-medborgare och det antas år 2013 ha kunnat vara mellan 537 och 845 personer som blivit utsatta för arbetskraftsexploatering eller tvångsarbete. Troligtvis är det ännu fler som utnyttjas om undersökningen omfattat personer från hela världen.

Tvångsarbete definieras i ILO:s konvention om tvångsarbete artikel 2.1. Att utläsa av konventionen handlar tvångsarbete om alla arbeten eller tjänster som utkrävs av en person under hot om något straff och som inte erbjudits frivilligt av personen. Indikatorer på hot om straff kan vara hot om fysiskt eller ekonomiskt straff, hot om frihetsberövande eller avslöjande till myndigheter. Kravet om ofrivillighet handlar om avsaknaden av valfrihet. Frihetsberövanden, skuldförhållanden eller psykologiskt tvång är några tecken på ofrivillighet, men även undanhållande av löner faller inom denna kategori. Det konstateras att definitionen av tvångsarbete är klar och tydlig och att det är svårt att missuppfatta vad tvångsarbete är. ILO:s definition möjliggör en klar och tydlig reglering av tvångsarbete, vilket gör att definitionen får anses ge goda förutsättningar för en effektiv reglering av tvångsarbete.

Det finns en skillnad mellan arbetskraftsexploatering och tvångsarbete, där det förstnämnda saknar momentet av tvång. Både ILO:s konvention om tvångsarbete och EKMR ställer krav på kriminalisering av tvångsarbete, men hur kriminaliseringen ska ske är upp till medlemsstaterna att avgöra. Frågan är om Sverige lever upp till sina konventionsåtaganden?

Det kan konstateras att människohandelsparagrafen och regeringsformen inte ger ett effektivt skydd mot tvångsarbete. Regeringsformen tar sikte på förhållandet mellan enskilda och det offentliga men RF 2 kap. kan ändå ge en bra fingervisning om vilka intressen som är skyddsvärda. Angående människohandelsparagrafen kan anföras att den tar sikte på handelsåtgärder och inte själva exploateringen som sådan. För att människohandel ska kunna ske krävs inte att de krav ILO ställer upp i definitionen om tvångsarbete är uppfyllda. Människohandel tar alltså sikte på någonting annat än själva utnyttjandet, även om skyddsintresset också utgörs av frihet. Således är inte människohandelsparagrafen effektiv i förhållande till bekämpandet av tvångsarbete. Skydd för tvångsarbete måste sökas i andra straffbud. I nästa kapitel undersöks därför om ockerparagrafen effektivt skyddar mot tvångsarbete, utifrån den definition ILO tagit fram.

3 Ocker

I detta kapitel ska ockerparagrafen undersökas i förhållande till tvångsarbete. Det som kommer undersökas är huruvida ockerparagrafen är effektiv och förutsebar på det sätt som anges i teoriavsnittet i förhållande till bekämpandet av tvångsarbete. Kapitlet ligger således till grund för besvarandet av den andra frågeställningen, nämligen huruvida ockerparagrafen är utformad på ett effektivt sätt för att skydda mot tvångsarbete och om så inte är fallet, varför?

3.1 Historik och skyddsintresse

Eftersom ocker är ett väldigt gammalt brott krävs en historisk tillbakablick för att skyddsintresset ska kunna utrönas. Förarbetena till regleringen i brottsbalken ger ingen tydlig ledning, därför är det nödvändigt att granska de äldre förarbetena som föranlett dagens reglering i brottsbalken.

Ursprungsdefinitionen av ocker var *tagande av ränta* och återfinns exempelvis i Bibeln, 5 Mosebok 23:19 och i Lukasevangeliet. Att ge lån sågs som en kärleks- och barmhärtighetsgärning och någon gengäld skulle inte förväntas. Begreppet förändrades över tid och i den romerska rätten definierades ocker som överskridandet av ett räntemaximum men fortfarande var den kanoniska rättens ränteförbud starkt förankrat i samhället. Under reformationen kom tagandet av ränta att accepteras allt mer. I Kristoffers landslag 1608 fastställdes ett räntemaximum om 6 procent. I 1734 års lag stadgades i Handelsbalken 9 kap. 6 § att ränta inte fick överstiga 6 procent. I slutet av 1700-talet reviderades dock ockerlagstiftningen runt om i Europa på grund av ett mera utvecklat ekonomiskt samhälle. Liberalismen satte också sina spår i argumenten för räntefrihet. För svensk del lades under 1800-talet många förslag från lagkommittéerna om total räntefrihet. Det var inte förrän år 1864 som ett första steg mot räntefrihet togs genom att räntemaximum på de korta krediterna upphävdes. Sverige var relativt sena med detta första steg mot räntefrihet. Total räntefrihet infördes exempelvis i England år 1854. Tyskland, Frankrike och Norge kom inte långt därefter.⁸⁰

När räntemaximum övergivits i Sverige, för åtminstone de korta krediterna, ökade ockerhanteringen. Under sent 1800-tal växte nya yrkesgrupper fram som regelmässigt utnyttjade möjligheten att ta ut oskäligen räntor. Liknande skedde i Tyskland där det snabbt förstods att en ny ockerbestämmelse behövdes. Den lagstiftning mot ocker som infördes ska ses i ljuset av den socialrättsliga lagstiftningen som var på frammarsch. I Tyskland togs i slutet av 1800-talet sikte på det ekonomiska maktmissbruket och det infördes en regel om förbud mot att begagna sig av någon annans nödställda belägenhet, lättsinne eller oerfarenhet vid lån av pengar, där vinsten stod i uppenbart missförhållande till den motsvarande prestationen. Brottet var ocker och

---

⁸⁰ Modéer, 1984, s. 109-115.

straffet utgjordes av 6 månaders fängelse eller böter upp till 3000 Mark. Den tyska lagstiftningen inspirerade andra länder runt om i Europa.⁸¹

Under sent 1800-tal väcktes i Sverige många motioner om ockerlagstiftning efter det att ett antal skandaler ägt rum. År 1898 begärde riksdagen en utredning om ockerlagstiftning och justitieministern Annerstedt gav uppdraget till Marks. Resultatet av Marks arbete blev att Annerstedt lade fram ett förslag till lag i proposition 1901 No. 40. Förslaget innehöll både straffrättsliga och civilrättsliga bestämmelser mot ocker. Utgångspunkten för lagen var det moderna ockerbegreppet som vuxit fram utomlands.⁸² I propositionen framhölls att den moderna utländska lagstiftningen om ocker tog sikte på omständigheterna vid avtalets ingående. Galdenären ansågs ha egenskaper som gjorde att denne inte kunde tillvarata sina intressen. Borgenären å sin sida ansågs ha en vinningslystnad och begagnade sig av galdenärens ställning för att uppnå oskäligen fördelar.⁸³ Mot den bakgrunden utformades lagförslaget som hade följande lydelse:

”[...] straff för den, som vid försträckning eller beviljande af anstånd med galds betalning begagnar sig af någons trångmål, oförstånd eller lättsinne till att taga eller för sig eller annan betinga förmögenhetsförmåner, hvilka märkligen öfverstiger hvad som efter omständigheterna kunde anses utgöra skäligen ränta.”⁸⁴

Lagförslaget begränsades till att omfatta försträckningsavtal och avtal om anstånd med galds betalning. Vidare poängterades att det inte var avtalets form som skulle vara gällande utan istället det verkliga syftet med avtalet. På så sätt skulle inte regelverket kunna kringgås.⁸⁵ Justitieministern Annerstedt insåg att kriminaliseringen inte skulle eliminera förekomsten av ocker, men ansåg den vara viktig för ockrets förekomst som samhällsfenomen.⁸⁶ Trots att kritik riktades mot att lagen gav domarna en stor beslutanderätt angående vad som utgjorde ”skäligen ränta” samt att den endast omfattade kreditocker antogs lagen av både första och andra kammaren. Ockerlagen⁸⁷ utfärdades den 14 juni 1901.⁸⁸

Den nuvarande bestämmelsen om ocker i BrB har sitt ursprung i 1901 års ockerlag. I lagen kriminaliserades endast kreditocker, det vill säga ocker i samband med utlåning av pengar eller vid beviljandet av anstånd med betalning av en skuld. År 1942 genomfördes en reform av förmögenhetsbrotten och då fördes straffbestämmelsen om ocker in i strafflagen 21 kap. 5 §. Numera var det inte bara kreditocker som var kriminaliserat utan även sakocker och ocker vid benefika rättshandlingar. När brottsbalken tillkom överfördes

---

⁸¹ Modéer, 1984, s. 115-116.

⁸² Modéer, 1984, s. 118-134.

⁸³ Prop. 1901:40, s. 6-7.

⁸⁴ Prop. 1901:40, s. 6-7.

⁸⁵ Prop. 1901:40, s. 6-7.

⁸⁶ Modéer, 1984, s. 135.

⁸⁷ SFS 1901:36 Lag angående ocker.

⁸⁸ Modéer, 1984, s. 136-140.

lagstadgandet om ocker utan att några ändringar gjordes.⁸⁹ I kommentaren till brottsbalken finns idag följande utlåtande kring lagens motiv:

”Lagens uppgift bör vara att motarbeta transaktioner som inte hör hemma i ett sunt affärsliv. När ocker straffbelades avsågs visserligen att skydda penningbehövande mot att sätta sig i skuld på alltför betungande villkor. Men en uppgift för bestämmelsen om ockeransvar bör också vara att avhålla penningutlånare att lämna alltför riskfyllda lån.”⁹⁰

Det var alltså 1800-talets ekonomiska liberala politik som skapade rättsliga problem vilket i sin tur ledde till kraven på ett nytt ockerbegrepp. Sociala och moraliska aspekter på lagstiftningen krävdes då den svagare parten i avtalsförhållandet utnyttjades av ”procentaren”⁹¹. Dock blev 1901 års ockerlag verkningslös och tillämpades väldigt sällan.⁹²

Utifrån den historiska tillbakablicken som ovan gjorts har framkommit att ockerbegreppet har sina rötter väldigt långt tillbaka i tiden och är i hög grad präglad av religiösa uppfattningar. Tagandet av ränta var det som avsågs med ocker. Det moderna ockerbegreppet som växte fram under slutet av 1800-talet tog inte sikte på huruvida ränta skulle kunna utgå eller ej utan snarare på förhållandet mellan avtalsparterna i en sådan situation. Att ta ränta skulle vara tillåtet men att utnyttja en svagare part var det som ansågs moraliskt förkastligt. Det som dock kan konstateras är att det är motpartens egendom som ockerbrottet verkar skydda. Placeringen av straffbudet ger också en fingervisning om att det handlar om brott mot offrets förmögenhet.

För att återkoppla till teorin om en effektiv reglering kan konstateras att ockerparagrafen måste skydda samma intresse som ligger bakom ett skydd av tvångsarbete. Det kan konstateras att det verkar vara olika intressen varpå ockerparagrafens effektivitet kan ifrågasättas. I nästa avsnitt ska straffbudets rekvisit redogöras för, så att dessa sedan kan ställas i relation till definitionen av tvångsarbete.

3.2 Ocker enligt BrB 9 kap. 5 §

3.2.1 Straffbudets rekvisit

I brottsbalkens nionde kapitel *Om bedrägeri och annan oredlighet* är ocker kriminaliserat. Utifrån den historiska tillbakablicken är det föga förvånande att ockerbrottet placerats bland övriga förmögenhetsbrott. BrB 9 kap. 5 § lyder såhär:

Den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för *ocker* till böter eller fängelse i högst två år.

⁸⁹ Prop. 1985/86:65, s. 33-34.

⁹⁰ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 4.

⁹¹ Procentare kallades de som tog ut oskäligen ränta, det vill säga ockraren.

⁹² Modéer, 1984, s. 140-141.

För ocker döms också den som vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Brottet har delats upp i två former. Den första formen, BrB 9 kap. 5 § 1 st, avser traditionellt ocker där gärningsmannen utnyttjar en annan persons svaghet eller underläge. Den andra formen, BrB 9 kap. 5 § 2 st, avser kreditocker där det inte krävs att något underläge har utnyttjats. Givetvis kan ocker i samband med kreditgivning även straffas genom första stycket om förutsättningarna är uppfyllda.⁹³ Kreditocker enligt andra stycket tar sikte på kreditgivning i näringsverksamhet eller annan verksamhet som bedrivs vanemässigt eller i större omfattning. Med kreditgivning avses bland annat kreditköp, avbetalningsköp och rena försträkningsavtal. Det är inte ovanligt att låneverksamheten kombineras med försäljning av produkter vilket gör det svårt att skilja mellan kreditgivningen och vad som kan vara fristående låneavtal.⁹⁴

Det första rekvisitet i BrB 9 kap. 5 § 1 st, *begagnande av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning*, handlar om att utnyttjandet sker på bekostnad av någon annans svaghet eller underläge. *Trångmål* innebär en omständighet som gör att offrets motståndskraft till gärningen minskar. I första hand avses ekonomiska trångmål men även nödställdhet av annat slag så som livsfara kan räknas in. Omständigheten att någon själv försatt sig i trångmål legitimerar inte ett utnyttjande av situationen. Vidare måste trångmålet vara verkligt och inte inbillat för att ockeransvar ska kunna inträda. En generellt svår situation är inte tillräcklig, att utnyttja en allmän brist på arbete eller arbetskraft utgör därmed inte ocker.⁹⁵

Oförstånd innebär att någon har en bristande omdömesförmåga i allmänhet eller rörande den specifika situationen. Den omständigheten att någon är okunnig om förhållandena innebär inte att personens oförstånd utnyttjats. Med *lättsinne* avses i första hand ekonomiskt lättsinne. Exempel på lättsinne kan vara då någon trots sitt obestånd fortsätter med totalisatorspel (satsningar inom travsport). Att låna ut pengar till spelaren har i NJA 1963 s. 195 ansetts vara att begagna sig av personens lättsinne. Lättsinnet kan antingen vara tillfälligt eller konstant.⁹⁶

Avseende *beroende ställning* kan anföras att anställningsförhållanden kan bli aktuellt.⁹⁷ När det rör sig om ett beroendeförhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare är beroendet ofta ekonomiskt. Enbart omständigheten att en arbetstagare inte kan få en annan anställning konstituerar inte en beroende ställning i förhållande till arbetsgivaren. Beroendeförhållandet behöver dock

⁹³ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 1.

⁹⁴ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 5-6.

⁹⁵ Jareborg, 1986, s. 249.

⁹⁶ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 2.

⁹⁷ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 2.

inte vara av ekonomisk karaktär utan kan handla om man-hustru eller vårdare-patient. Ett psykologiskt maktförhållande kan också räknas som beroende ställning, om inte en utpressningssituation föreligger.⁹⁸

Det andra rekvisitet innebär att gärningsmannen ska ha utnyttjat en annan persons svaghet eller underläge *vid avtal eller annan rättshandling*. Gåva räknas som en rättshandling och omfattas således av stadgandet. Det tredje rekvisitet är att gärningsmannen ska ha *berett sig en förmån* som står i *uppenbart missförhållande till vederlaget*.⁹⁹ Att bereda sig en förmån innebär att gärningsmannen skaffar sig vinning på något sätt, men vinningen måste inte vara säkrad. Vinningsrekvisitet är alltid uppfyllt om gärningsmannen bereder sig förmån (med ekonomiskt värde) för vilken ett vederlag inte ska presteras. I de fall gärningsmannen ska prestera ett vederlag är det lite mer problematiskt. Vinningsrekvisitet är då uppfyllt bara om det råder ett uppenbart missförhållande mellan förmånen och vederlaget. Dessa situationer uppmanar till mycket svåra bedömningar.¹⁰⁰ När det gäller låneavtal är det naturligt att jämföra hur lånevillkoren förhåller sig för ett motsvarande lån i en bank. Utgångspunkten blir då lånebeloppets storlek jämfört med årsräntan men även lånets löptid kan beaktas. För kortare krediter som kanske också avser mindre summor är det lättare att motivera en hög ränta. Även gäldenärens ekonomiska situation kan beaktas vid bedömningen. I de fall gäldenären är kreditsvag kan det vara motiverat att sätta en högre ränta eftersom borgenären tar en större risk.¹⁰¹

Om ockerbrottet är att anse som grovt ska påföljden vara fängelse lägst sex månader och högst fyra år. Särskilda omständigheter att beakta är huruvida brottet rör stora värden eller sker yrkesmässigt eller präglas av ovanlig hänsynslöshet.¹⁰²

3.2.2 Analys av rekvisiten

För att ockerparagrafen ska ge ett effektivt skydd mot tvångsarbete krävs enligt teorin att stadgandet är utformat på ett klart och tydligt sätt i form av att det definierar vad som ska vara uppfyllt för att tvångsarbete ska kunna anses ha skett. Utan ett klart och tydligt straffbud finns det risk för en bristande förutsebarhet, vilket leder till försämrad rättssäkerhet. Efter att ha redogjort för rekvisiten för ocker och definitionen av tvångsarbete är det nu möjligt att sätta dem i relation till varandra. För att tydliggöra rekvisiten har följande tabell upprättats:

---

⁹⁸ Jareborg, 1986, s. 250.

⁹⁹ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 3.

¹⁰⁰ Jareborg, 1986, s. 250-252.

¹⁰¹ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 9:5 s. 3-4.

¹⁰² Jareborg, 1986, s. 253.

Ocker	Tvångsarbete
Rättshandling	Arbete/tjänst
Begagna sig av trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning	Hot om straff
Bereda sig förmån (som står i uppenbart missförhållande till vederlaget)	Ofrivillighet

För att ocker ska kunna ske måste det finnas ett avtal eller en annan rättshandling. Att detta rekvisit finns har sannolikt till stor del att göra med brottets ursprung. Det ofördelaktiga låneavtalet där ockraren utnyttjade situationen var det lagstiftaren ville komma åt. Vad gäller tvångsarbete krävs inte att det finns ett avtal eller annan rättshandling, det krävs endast att det ska röra sig om ett arbete eller en tjänst, där *alla* sådana omfattas. I vissa fall kan det säkerligen finnas ett anställningsavtal eller liknande som upprättats där de verkliga förhållandena inte kommer till uttryck. Det skulle kunna sägas att det upprättats för skens skull. Visserligen sägs i det historiska förarbetet till ockerparagrafen att det är de verkliga förhållandena som ska utrönas och vara vägledande, inte avtalets form som sådant. Rekvisitet om rättshandling går säkerligen i många fall att uppfyllas även då det gäller tvångsarbete men inte i alla. Tvångsarbete handlar just om *tvång* och det är inte självklart att det går att argumentera för att det finns en rättshandling att utgå ifrån.

Det andra rekvisitet för ocker handlar om att gärningsmannen ska ha begagnat sig av någons situation som kan bestå i trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning. I många fall vid en tvångsarbetsituation är det sannolikt så att den person som utnyttjas just befinner sig i en beroende ställning. Dock behöver det inte vara så, varpå rekvisitet gör att alla förhållanden som kan utgöra tvångsarbete inte omfattas. Som exempel kan anföras en situation där arbetstagaren initialt samtyckt till att arbeta mot en ringa betalning men där situationen utvecklar sig till att utgöra tvångsarbete. Hot om straff har tillkommit och helt plötsligt erhålls inga pengar. En sådan situation utvecklas till följd av gärningsmannens ändrade beteende och det är inte säkert att rekvisitet kan uppfyllas, likväl utgör det tvångsarbete.

För tvångsarbete krävs att det finns ett hot om straff ifall arbetet eller tjänsten inte utförs. Något sådant hot krävs inte för att ocker ska anses föreligga. Den viktiga skillnaden att ha i åtanke är att arbetet eller tjänsten vid tvångsarbete *utkrävs* av någon. Det finns ett mått av tvång som inte krävs vid ansvar för ocker. För att en situation ska anses utgöra tvångsarbete krävs att arbetet eller tjänsten utförs ofrivilligt. Det krävs inte för ocker. Den som befinner sig i trångmål kanske behöver ta ett lån, det är att den andra personen utnyttjar detta trångmål som är kriminaliserat. Gärningsmannen behöver inte tvinga personen att ta lånet.

Det tredje rekvisitet för ocker handlar om att gärningsmannen ska använda sig av den utsatta situationen för att bereda sig en förmån. Denna förmån

ska stå i uppenbart missförhållande till vederlaget. Med tanke på lagrummets historik faller det sig ganska naturligt att rekvisitet finns. När en oskäligt stor ränta på ett lån krävs uppstår en stor förmån. Hur stor räntan får lov att vara beror på omständigheterna. När det talas om förmån innebär det, som ovan beskrivits, att det uppstår en vinning med ett ekonomiskt värde. För att kontrollera att rekvisitet är uppfyllt måste vinningen mätas mot vederlaget. Om det föreligger en vinning som står i uppenbart missförhållande till vederlaget så kan ocker föreligga. När det gäller tvångsarbete finns inget krav på vinning för gärningsmannen, även om det säkerligen i de allra flesta fall uppstår en sådan vinning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en rad olika aspekter som medför att ockerparagrafen *inte* på ett klart och tydligt sätt definierar vad som ska vara uppfyllt för att en situation ska anses utgöra tvångsarbete. Rekvisiten för ocker tar inte sikte på samma situation som tvångsarbete. Den största skillnaden ligger i att det inte krävs något tvång för ocker. Måttet av tvång och ofrivillighet är centrala delar för tvångsarbete. För att ett straffbud på ett effektivt sätt ska kunna bekämpa tvångsarbete krävs att dessa delar framgår på ett mycket tydligt sätt.

Utifrån de rekvisit som presenterats kan konstateras att stor vikt läggs vid ett utnyttjande av en svagare part. När skyddsintressena bakom ocker och tvångsarbete jämförs tycks dock vissa skillnader uppenbara sig. För ocker återfinns kravet på *vinning* vilket för tankarna till skydd för egendom. Något sådant krav finns inte för tvångsarbete, utan fokus läggs istället på den individuella *friheten* i form av att ingen ska tvingas att utföra arbete under hot om straff. Dessa skillnader gör att effektiviteten av ockerparagrafen går att ifrågasättas. För en effektiv brottsbekämpning krävs en klar och tydlig reglering som tar sikte på det skyddsintresse som ligger bakom tvångsarbete, nämligen *frihet*.

3.3 Ocker i praktiken

3.3.1 Statistik

I det här avsnittet ska statistik avseende ockerparagrafen presenteras. Detta görs för att ta reda på om brottet ocker verkligen används för att bekämpa tvångsarbete. Om det finns fall som påminner om tvångsarbete är det intressant att undersöka vilka aspekter det fokuseras på.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ, presenterar varje år statistik avseende de brott som begås i Sverige. Avseende de anmälda brotten och de uppklarade brotten fram till år 2013 presenterades statistik om ockerparagrafen, BrB 9 kap. 5 §, tillsammans med brottet utpressning, BrB 9 kap. 4 §. Av denna anledning kan man inte veta hur många fall av ocker som anmälts innan det år 2013 ändrades på så sätt att statistiken presenterades varje paragraf för sig. På grund av detta är det egentligen mest intressant att titta på statistiken för 2013 avseende de kategorierna. Tabell 100 anger totalt antal anmälda

brott under ett år. I statistiken redovisas samtliga händelser som anmälts och registrerats som brott hos polis, tull och åklagare. Brottet behöver inte vara begånget under kalenderåret, utan tabellen redovisar alla anmälningar avseende brottet som inkommit. Även brott som anmälts i Sverige men som begåtts utomlands finns med i statistiken.¹⁰³ Att utläsa av tabell 100 anmäldes 79 brott angående ocker år 2013.¹⁰⁴

Tabell 170 anger hur många av de anmälda brotten som uppklarats. Med detta avses hur många av de anmälda brotten som polisen, tullen och åklagarna klarlagt och åtgärdat under ett kalenderår. Ett klarläggande behöver inte betyda att en gärningsperson bundits till brottet. Det som avses är ett ”polisiärt klarläggande”.¹⁰⁵ Om en misstänkt person inte finns redovisas besluten *brott kan ej styrkas, gärningen ej brott, misstänkt under 15 år och övrigt*. Då en misstänkt person finns redovisas besluten *åtalsbeslut, strafföreläggande, åtalsunderlåtelse* och *övrigt*. Att utläsa av tabell 170 uppklarades år 2013 totalt 44 brott varav 5 ledde till åtalsbeslut.¹⁰⁶

I tabell 405 anges antal lagförda brott. I denna statistik redovisas de personer som under ett kalenderår befunnits skyldiga till brott genom fällande dom i tingsrätt eller genom lagföring utanför domstol exempelvis strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. En person kan lagföras vid flera tillfällen under ett kalenderår och räknas då flera gånger i statistiken.¹⁰⁷ Att utläsa av tabell 405 var det 13 brott avseende ocker år 2012 som lagfördes, varav åtta av dem utgjorde grovt ocker. Av de 13 brotten utgjorde ocker huvudbrott i sju av fallen. År 2013 var det totalt 23 brott som lagfördes varav tre utgjorde grovt ocker. Av de 23 brotten utgjorde ocker huvudbrott i fem av fallen.¹⁰⁸ Sammanfattningsvis ser statistiken från BRÅ ut såhär:

Tabell	2012	2013
100 (Anmälda brott)	3945 Obs! Även utpressning inkluderat.	79
170 (Uppklarade brott)	1926 (378 åtalsbeslut) Obs! Även utpressning inkluderat.	44 (5 åtalsbeslut)
405 (Lagförda brott)	Totalt 13 brott. 8 avsåg grovt ocker. 7 av brotten utgjorde ocker huvudbrottet.	Totalt 23 brott. 3 avsåg grovt ocker. 5 av brotten utgjorde ocker huvudbrottet.

Statistiken från BRÅ redovisar inte omständigheterna i fallet. För att ta reda på hur många fall som handlar om ocker enligt BrB 9 kap. 5 § där omständigheterna i fallet påminner om tvångsarbete har jag undersökt domar från år 2012, 2013 och 2014, som publicerats på Info Torg Juridik. I Bilaga 1

¹⁰³ <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html>

¹⁰⁴ BRÅ, Tabell 100 (2013).

¹⁰⁵ <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/uppklarade-brott.html>

¹⁰⁶ BRÅ, Tabell 170 (2013).

¹⁰⁷ <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html>

¹⁰⁸ BRÅ, Tabell 405 (2012 & 2013).

presenteras på vilket sätt undersökningen gjorts samt alla de fall som undersökts. Det intressanta med sökningen har varit att ta reda på om det finns något fall där omständigheterna påminner om tvångsarbete. Jag har därför inte valt att begränsa sökningen för mycket. Både tingsrättsdomar, hovrättsdomar och avgöranden från HD har undersökts. Dock har domar som avser tvistemål inte tagits med i resultatet då det i denna uppsats undersöks ocker enligt BrB 9 kap. 5 §. Nedan kommer det resultat som undersökningen lett fram till redovisas.

För att ha en struktur i sökningen delades rättsfallen in i olika kategorier beroende på omständigheterna och domslutet. Kategorierna kallade jag för enkelhetens skull A, B, C och D. När ett fall hamnade i kategori A avsågs att domen handlade om ocker och att brott var styrkt, dock fanns det inga omständigheter i fallet som påminde om tvångsarbete. När ett fall hamnade i kategori B avsågs att åtalet mot ocker ogillades. Det fanns heller inte några omständigheter i fallet som påminde om tvångsarbete. När ett fall hamnade i kategori C avsågs att åtalet inte handlade om ocker. Anledningen till att fallet dök upp i sökresultatet kunde handla om att ordet *ocker* förekom i domen till exempel på grund av utdrag ur belastningsregistret eller i vissa fall att ocker var en del av ett annat ord så som ”**blockerade**”. När ett fall hamnade i kategori D avsågs att åtal för ocker har gjorts och att det har identifierats omständigheter i fallet som påminde om tvångsarbete. Det kunde handla om både friande och fällande domar i kategori D. Det intressanta har varit att undersöka fallen från kategori D närmre, vilket kommer att redovisas separat senare i detta kapitel. Kategorierna kan sammanfattas såhär:

Kategori	Förklaring
A	Styrkt fall av ocker, inga tecken på tvångsarbete
B	Åtal mot ocker ogillas, inga tecken på tvångsarbete
C	Åtal handlar inte om ocker
D	Åtal för ocker, identifierade omständigheter som kan innebära tvångsarbete

Inom ramen för kategori A, B och D kunde det vara flera personer åtalade för ocker inom ett och samma rättsfall (samma målnummer) men alla åtal ledde inte till fällande dom. För att ta reda på hur många tilltalade respektive hur många av dem som blev dömda gjordes en kontroll av detta i rättsfallen. Totalt sett var det under de tre åren 45 personer som tilltalades för brottet ocker enligt BrB 9 kap. 5 §. Av dessa dömdes 32 personer. Detta resultat anger endast hur många fall av ocker som förekommit under tidsperioden. För att ta reda på huruvida det fanns några rättsfall där omständigheterna påminde om tvångsarbete krävdes en djupare undersökning av rättsfallen.

Totalt omfattas undersökningen av 57 rättsfall. Av dessa är det endast 36 som handlar om ocker, då det är 21 rättsfall som hamnat under kategori C

(åtalet handlar inte om ocker). Av de 36 rättsfallen som handlade om ocker enligt BrB 9 kap. 5 § var det endast i två av dem som omständigheterna påminde om tvångsarbete. I det ena rättsfallet blev det en friande dom, i det andra en fällande. I båda fallen var det två personer tilltalade. Resultatet kan sammanfattas i följande tabell:

	2012	2013	2014	Totalt
Kategori A	6	14	6	26
Kategori B	4	0	4	8
Kategori C	8	2	11	21
Kategori D	1	0	1	2
Tilltalade personer	12	16	17	45
Dömda personer	8	16	8	32
Tilltalade där omständigheterna påminner om tvångsarbete	2 (åtalet styrkt)	0	2 (åtalet ogillades)	4

Det intressanta med denna undersökning har varit att utreda hur många rättsfall som handlar om ocker som också innehåller indikatorer av tvångsarbete. Resultatet visar att det endast är två fall av de som undersökts där tvångsarbete eventuellt skulle kunna bli aktuellt. I det följande kommer dessa två rättsfall att lyftas ur, beskrivas och analyseras mer ingående. För enkelhetens skull kallar jag dem ”Malåfallet” och ”Halmstadfallet” då det var i de städerna händelserna ägde rum.

3.3.2 Malåfallet

I april 2012 dömdes två män i Skellefteå tingsrätt för grovt ocker enligt BrB 9 kap. 5 § 1 st och 3 st då brottet bedömdes vara grovt.¹⁰⁹ Fallet har kommit att uppmärksammas i media då det är ovanligt att arbetsgivare döms för ocker.¹¹⁰ De två gärningsmännen kom från Pakistan där de varit verksamma egenföretagare inom däckbranschen i över 20 år. Det ena företags verksamhet hade år 2010 en omsättning på över en miljon US-dollar, innan det lades ner. Då gärningsmännen etablerade en däckfabrik, Aslean, i Sverige lades verksamheterna i Pakistan ner. Gärningsmännen erbjöd tre arbetsta-

¹⁰⁹ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12.

¹¹⁰ Se bland annat Kvarnsell, Johanna, *Ovanligt döma arbetsgivare för ocker*, Transportarbetaren, Publicerad 2013-03-06.

gare i Pakistan att börja arbeta i fabriken i Sverige och samtliga tre tackade ja.¹¹¹

I domskälen konstateras att omständigheten att målsägandens uppehållstillstånd varit kopplade till anställningen inte innebär att de befunnit sig i trångmål. Däremot anser tingsrätten att målsägandens bristande språkkunskaper, bristande insikt i det svenska samhället och frånvaron av ett socialt nätverk varit helt beroende av anställningen på däckfabriken samt att målsäganden också varit helt beroende av gärningsmännens hjälp för att klara sig i samhället. På dessa grunder anser tingsrätten att målsägandena befunnit sig i både ekonomiskt och psykologiskt underläge och därmed i en beroende ställning till gärningsmännen. Detta förhållande var också uppenbart för de tilltalade, vilket de utnyttjat.¹¹²

För att ansvar för ocker ska anses föreligga ska de tilltalade begagnat sig av underläget vid avtal eller annan rättshandling. Kravet innebär att gärningsmännen måste utnyttja situationen för att skaffa sig den oskäligen förmånen. I det aktuella fallet förelåg ett anställningsförhållande. Om ett likadant anställningsförhållande kunnat komma till stånd oberoende underläget som i detta fall utgörs av *beroende ställning*, så föreligger inte ansvar för ocker. Detta är något som anses vara uteslutet i fallet. Gärningsmännen ska *bereda sig en förmån*, vilket innebär någon form av vinning där det råder ett *uppenbart missförhållande* mellan förmånen och vederlaget. I det aktuella fallet gjorde tingsrätten en bedömning av faktiskt arbetad tid och faktiskt erhållen lön.¹¹³ Målsägandena hade i olika perioder från 2010 till 2012 varit anställda på däckfabriken.¹¹⁴ De hade arbetat från klockan 07-23 sex dagar i veckan och i vissa fall sovit över i däckfabriken.¹¹⁵ Målsägandena fick aldrig behålla hela lönen eftersom det sades att vissa avdrag skulle göras.¹¹⁶ Avgörande är gärningsmännens insikt om vilken faktisk tid som målsägandena arbetar och vilken faktisk lön de erhållit. Då gärningsmännen haft god kännedom om mängden arbete som funnits i verkstaden och den arbetsinsats som krävts kunde tingsrätten konstatera att de haft full insikt i hur mycket målsägandena arbetat i verkstaden.¹¹⁷ I fallet ansågs det även vara utrett att gärningsmännen uttalat underförstådda hot om att målsägandena skulle skickas tillbaka till Pakistan om de inte arbetade väsentligt mer än heltid.¹¹⁸

Vad gäller frågan om faktiskt utbetalad lön kunde tingsrätten konstatera att det betalats ut lön till målsägandena men att delar av lönen tagits tillbaka. Målsäganden har både genom överföringar och automatuttag förmåtts ta ut pengar och lämna tillbaka till gärningsmännen. Målsägandena har i genomsnitt fått behålla cirka 3000 kr av sin lön. Utnyttjandet skedde systematiskt, pågick under en längre tid och rörde betydande belopp vilket medförde att

¹¹¹ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 6-7.

¹¹² Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 8-9.

¹¹³ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 12.

¹¹⁴ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 15.

¹¹⁵ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 23 ff.

¹¹⁶ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 16.

¹¹⁷ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 19-26.

¹¹⁸ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 28.

brottet bedömdes vara grovt. Påföljden blev samhällstjänst 240 timmar med ett alternativt fängelsestraff på 11 månader. Gärningsmännen blev också skadeståndsskyldiga på grund av integritetskränkning enligt skadeståndslagen 2 kap. 3 §. Tingsrätten bedömde att 15 000 kr var ett skäligt belopp.¹¹⁹

I media kunde det efter domen läsas att advokaten som företrätt en av gärningsmännen ansåg att bevisen var oklara och om kriteriet *beroende ställning* verkligen var uppfyllt. Åklagaren tyckte däremot att fallet var ett tydligt exempel på ocker och att det vore intressant om högre instans prövade fallet, så att en större spridning möjliggörs.¹²⁰ Domen överklagades och Hovrätten för övre Norrland meddelade beslut i februari 2013. Då gärningsmännen inte var närvarande vid prövningen i Hovrätten meddelades beslutet att överklagandena blev förfallna.¹²¹

3.3.2.1 Malåfallets koppling till tvångsarbete

För att en situation ska utgöra tvångsarbete krävs, som redogjorts för i kapitel 2, att tre moment är uppfyllda. För det första ska det röra sig om ett arbete eller en tjänst, där *alla* arbeten och tjänster omfattas. I Malåfallet är det uppenbart att det rör sig om ett arbete. De utsatta arbetstagarna kom till Sverige för att arbeta i en däckfabrik.

Det andra momentet innebär att det ska finnas ett *hot om straff*. Straffet kan vara både ekonomiskt, fysiskt eller psykiskt. I Malåfallet finns beskrivet ett antal omständigheter som kan utgöra hot om straff. I vissa fall har även hoten realiserats. Det som varit mest påtagligt i Malåfallet är de ekonomiska sanktionerna som arbetstagarna utsatts för. Som framkommit i målet har arbetstagarna aldrig fått behålla hela lönen. De har tvingats att via kontantuttag eller överföringar lämna tillbaka stora delar av den utbetalda lönen till sin arbetsgivare. Utöver de ekonomiska straffen arbetstagarna utsatts för har även hot om att skickas tillbaka till Pakistan om de inte arbetade långa dagar förekommit. Arbetstagarnas uppehållstillstånd har varit kopplade till deras anställning och på så sätt kan hot om uppsägning från den nuvarande anställningen ses som en form av hot om straff. En av de utsatta arbetstagarna uppger i domen att han blivit utsatt för våld av sin arbetsgivare och blivit uppmanad att inte ifrågasätta saker.¹²² Utifrån dessa omständigheter står det klart att det i Malåfallet funnits hot om straff och i vissa fall har även hoten realiserats.

Det tredje momentet som måste vara uppfyllt för att tvångsarbete ska föreligga är att arbetet eller tjänsten utförs *ofrivilligt*. I detta moment handlar det om att bedöma graden av valfrihet för den utsatta. I Malåfallet uppger målsägandena att arbetsgivaren gav klara order om vad som skulle vara slutfört innan dagen var slut och de anställda vågade inte säga emot. De anställda

¹¹⁹ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 28-46.

¹²⁰ Kvarnsell, Johanna, *Ovanligt döma arbetsgivare för ocker*, Transportarbetaren, Publicerad 2013-03-06.

¹²¹ Hovrätten för övre Norrland, beslut B 412-12.

¹²² Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 27.

skulle skickas hem om de vägrade att arbeta kväll eller vägrade lämna tillbaka pengar. Vidare uppger arbetstagarna att de uppmanades att sluta gå på SFI-undervisning då arbetsbelastningen i fabriken var för hög. De blev till-sagda att inte tala med utomstående om arbetsförhållanden och arbetstider och fick heller inte umgås med folk i omgivningen. Arbetstagarna uppfattade sig inte ha någon valmöjlighet. En av arbetstagarna uppger att han hellre skulle begå självmord än att bli tillbakaskickad till Pakistan då arbetsgivaren är en mäktig person med stort inflytande i hemlandet och skulle inte ursäkta honom för det han berättat.¹²³ I fallet gjorde tingsrätten bedömningen att arbetstagarna befann sig i en beroende ställning i förhållande till arbetsgivaren på grund av en rad olika faktorer. Det handlade om att målsägandena inte kunde prata svenska, de hade en bristande insikt i det svenska samhället och hade heller inte något socialt nätverk. De var helt beroende av anställningen på däckfabriken och de var också helt beroende av arbetsgivarens hjälp för att klara sig i samhället. Tingsrätten menade att det både förelåg ett ekonomiskt underläge men också ett psykiskt sådant.¹²⁴

Vid en samlad bedömning av omständigheterna i Malåfallet är det tydligt att arbetstagarna utsatts för hot om straff och att arbetet inte utförts frivilligt. Vad som är intressant är att åklagaren valt att väcka åtal för ocker. För att ansvar för ocker ska föreligga krävs som ovan redogjorts för att tre moment ska vara uppfyllda:

- Vid någon form av rättshandling,
- begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning,
- för att bereda sig förmån som står i uppenbart missförhållande till motprestationen

Det första momentet anger att utnyttjandet ska ske vid en rättshandling. Jämförs detta med ockerparagrafens historik och skyddsintresse så kan konstateras att den från början var avsedd att gälla låne- eller kreditavtal där ränta skulle utgå. Men ingenting i paragrafen eller förarbetena anger att ockerparagrafen ska begränsas till denna typ av avtal. Det anställningsavtal som förelåg i Malåfallet kan därför omfattas av ockerparagrafen. Det man kan ställa sig frågande till är huruvida utnyttjandet skett *vid* rättshandlingen eller om rättshandlingen faktiskt inte stämt överens med de verkliga förhållandena. I Malåfallet var det ju inte så att arbetsgivaren öppet erbjudit arbetstagarna en lön om 3000 kr i månaden och arbete långt över 40 timmar per vecka. Anställningsavtalen hade ett annat innehåll. Propositionen från 1901 tog dock upp att det inte är avtalets form som skulle vara avgörande utan istället skulle det verkliga syftet med avtalet som skulle utvärderas så att regelverket inte skulle kunna kringgås.

För att det andra rekvisitet ska vara uppfyllt krävs att arbetsgivaren vid rättshandlingen måste ha begagnat sig av arbetstagarnas underläge. I Malå-

---

¹²³ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 23-28.

¹²⁴ Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, s. 8-9.

fallet konstaterade tingsrätten att det rörde sig om ett begagnande av arbetstagarnas beroende ställning i förhållande till arbetsgivaren. Det verkliga avtalet skulle i Malåfallet utgöras av att arbetstagarna fått acceptera de villkor arbetsgivaren satt upp, det vill säga någon form av muntligt avtal. På grund av arbetstagarnas beroende ställning har de varit tvungna att acceptera de förhållanden som arbetsgivaren proklamerat.

Det tredje rekvisitet handlar om att arbetsgivaren ska ha berett sig själv en förmån som står i uppenbart missförhållande till motprestationen. I Malåfallet konstaterade tingsrätten att de hade att bedöma förhållandet mellan utbetalad lön med arbetade timmar. Det var uppenbart att arbetstagarna fått alldeles för lite lön i förhållande till de timmar de arbetat i däckfabriken.

Utifrån de rekvisit som krävs för att ansvar för ocker ska inträda kan konstateras att ockerparagrafen inte direkt tar i beaktande den tvångssituation som arbetstagarna befunnit sig i. Det räcker med att konstatera att arbetsgivaren vid anställningsavtalet eller någon form av muntligt avtal begagnat sig av arbetstagarnas beroende ställning och därigenom berett sig en oproportionerlig förmån. Ockerparagrafens historik och det skyddsintresse som ligger bakom lagen handlar om att skydda en svagare avtalspart så att denne inte utnyttjas. Ofta handlar det om att mäta lånesumman med räntestorleken, men även en situation där arbetstagaren förlorar allt för mycket ersättning för arbetad tid handlar om att arbetsgivaren gör en vinning på arbetstagarens bekostnad.

Arbetskraftsexploatering kan falla in under ockerparagrafens skyddsintresse men som förklarats i avsnitt 2.2.2 finns det skillnader mellan arbetskraftsexploatering och tvångsarbete. Det är istället *frihet* som ett förbud mot tvångsarbete ska skydda. Man skulle kunna tänka sig en situation där en arbetstagarer får full ersättning för ett arbete denne utför, men där det förekommer hot om straff och exempelvis rörelsefrihetsbegränsningar. Kriterierna för tvångsarbete är då uppfyllda, utan att det för den delen finns en ekonomisk vinning hos gärningsmannen. Ofta är detta inte situationen men det visar på att ockerparagrafen inte är tänkt att skydda samma situation som förbud mot tvångsarbete.

3.3.3 Halmstadfallet

Den 9 juli 2014 meddelade Halmstads tingsrätt en friande dom där saken främst rörde människohandel. Åklagaren hade i andra hand yrkat ansvar för ocker och misshandel, även dessa yrkanden ogillades. I målet var det två personer tilltalade och de båda var Bulgariska medborgare. De två målsägandena i fallet var också från Bulgarien.¹²⁵

Åklagaren beskrev omständigheterna i fallet som att de tilltalade genom ogrundade förespeglningar om goda försörjningsmöjligheter rekryterat målsägandena att arbeta för dem. Ersättningen blev inte den som utlovats utan

---

¹²⁵ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 1-6.

utgjordes istället av cigaretter då och då. De fick ibland sova i en bil eller lägenhet om plats fanns. Arbetet som målsägandena tvingades att utföra handlade främst om tiggeri. Målsägandena var tvungna att redovisa sina intäkter till de tilltalade och överlämna alla pengar till dem. En av målsägandena blev utsatt för våld då denne inte tjänat ihop tillräckligt mycket pengar. Utöver det framfördes hot om ytterligare våld om inte mer pengar drogs in. Vidare hade de tilltalade tagit hand om målsägandenas identitetshandlingar för att förhindra att de avvek. Åklagaren framhöll att målsägandena blivit utsatta för tvångsarbete i en situation som inneburit nödläge. De tilltalade hade utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet som utblottade och utbildade. Genom att ha tillgodogjort sig de insamlade medlen beredde sig de tilltalade tillgång till en förmån som stod i uppenbart missförhållande till underlaget. Utifrån denna gärningsbeskrivning yrkade åklagaren ansvar för människohandel alternativt ocker och misshandel.¹²⁶ Som bevisning i målet åberopades förutom partsförhör en anteckningsbok som polisen fann vid en husrannsakan. I anteckningsboken fann polisen en förteckning över dagskassan från de olika personerna och det hittades även kvitton från Forex på avsända pengar.¹²⁷ Fallet blev uppmärksammat då en av målsägandena kommit haltandes mot en polisbil i Halmstad, han var upprörd och försökte redogöra för situationen.¹²⁸

De tilltalade i fallet uppgav att de inte rekryterat någon till att utföra arbete för dem. De hade heller inte någon avsikt att tillgodogöra sig pengarna, allt skulle delas lika. De tilltalade anförde även att allt arbete hade utförts frivilligt och att en anledning till transaktionerna var att den ena tilltalades pappa behövde en hjärtoperation. För att ha råd med denna lånade de tilltalade pengar av målsägandena (och andra). Lånet skulle betalas när de återvände till Bulgarien och de tilltalade framhöll att alla accepterat detta avtal. De tilltalade förnekade alla de omständigheter som åklagaren gjort gällande så som exempelvis misshandel och hot om våld.¹²⁹

Målsägandena biträdde åklagarens talan. I utredningen i målet framhöll den ena målsägande, ”K”, att han blivit tillfrågad av de tilltalade om han ville arbeta för dem. Pengar skulle de inte prata om utan få i slutet av året. Han tiggde varje dag utan vila, från tidig morgon till sen kväll. De pengar han fick in omhändertogs av de tilltalade. ”K” vågade inget annat än att redovisa vart enda öre. Han övervakades så han inte skulle fly och han fick inte äta mat när han ville. ”K” berättar att han arbetat för de tilltalade i Sverige som tiggare och i Spanien med apelsinplockning. Dock kände ”K” inte sig tvungen att arbeta med apelsinplockningen men tiggeriet var han tvingad till. ”K” var rädd att de tilltalade skulle slå honom om han inte tiggde. Han har inte fått något betalt för arbetet han utfört.¹³⁰

---

¹²⁶ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 9-11.

¹²⁷ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 16-17.

¹²⁸ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 15.

¹²⁹ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 17-18.

¹³⁰ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 19-27

Den andra målsäganden, ”R”, uppger att han blivit tillfrågad av en av de tilltalade att arbeta i Spanien med olivskörd. De skulle erhålla 30 euro per dag samt mat och cigaretter. De fick aldrig några pengar för sitt arbete, han och hans son hade tillsammans tjänat ihop totalt 2400 euro. När 4 månader gått ville de åka hem, men blev hotade med våld om de skulle lämna Spanien innan olivskörden var slut. Arbetstagarna fick aldrig några pengar. De blev sedan körda till apelsinskörden i Spanien och fick inte åka tillbaka till Bulgarien. De pengar de fick i lön var de tvungna att lämna över till en av de tilltalade. Han körde dem till banken där de fick lösa sin check och sedan överlämna pengarna till honom. Därefter kördes de till en vitlöksodling och plockade vitlök i 25 dagar som de inte fick betalt för. Sedan blev de körda till Sverige för att tigga. De tiggde i Göteborg i 3 månader och blev sedan skickade till Spanien igen och sedan åter till Sverige för att tigga, i Halmstad. De redovisade alla inkomster till de tilltalade och fick inte behålla något själva. De tilltalade brukade genomsöka deras fickor för att se om de undanhöll något. ”R” och hans son var rädda för att få stryk om de inte tiggde. Han hade blivit instruerad att säga att han inte kände de tilltalade och inte visste någonting om minibussen eller lägenheten om han av någon anledning skulle bli gripen av polisen.¹³¹

Som ovan sagts frikände tingsrätten de tilltalade från människohandel, ocker samt misshandel. I domskälen anges att bevisningen inte anses vara tillräcklig. Åklagaren grundade sin talan på målsägandenas uppgifter och lyckades inte bevisa omständigheterna med annan bevisning. Vidare framhålls att Internationella åklagarkammaren i Göteborg tagit fram en rapport ”*Människohandel- delredovisning av ett projekt*” där det anförs att det är av yttersta vikt att utredningar i denna typ av ärenden byggs upp av riktade spaningsinsatser. Tingsrätten ansåg att den inte kunde bedöma hur det förhöll sig då det förelåg en bristande bevisning, därför ogillades åtalet. Dock fick det anses klart att målsägandena levde under ekonomiskt svåra förhållanden och att det fanns omständigheter som talade för att de befann sig i en beroende ställning i förhållande till de tilltalade. Sammanfattningsvis fanns det inte tillräckligt med bevisning i målet för att döma de tilltalade till ansvar för människohandel, ocker eller misshandel.¹³²

3.3.3.1 Halmstadfallets koppling till tvångsarbete

Det är mycket möjligt att utgången i Halmstadfallet hade blivit annorlunda om annan bevisning anförts. I fallet utgjorde merparten av bevisningen målsägandenas uppgifter. När ord står mot ord föreligger en svår situation för domstolen. En trovärdighetsbedömning måste göras och stor vikt läggs i sådant fall på hur detaljrik, logisk, fri från motsägelser, levande och sammanhängande partsutsagan är.¹³³ I det här fallet räckte inte uppgifterna till för en fällande dom. Tingsrätten efterfrågade ytterligare bevisning och gav en fingervisning om behovet av spaningsinsatser för den här typen av påstådda brottslighet.

¹³¹ Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 27-33.

¹³² Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, s. 50-55.

¹³³ Se exempelvis NJA 2010 s. 671.

För att en situation ska klassas som tvångsarbete krävs att tre moment är uppfyllda. Det ska enligt ILO:s konvention om tvångsarbete artikel 2.1 röra sig om ett *arbete eller en tjänst*, som utförs under *hot om straff* där personen i fråga inte erbjudit sig *frivilligt*. Avseende det första kravet, kan konstateras att alla parter i målet varit överens om att målsägandena tiggat i Sverige, närmare bestämt i Halmstad. Frågan är om tiggeri kan klassas som ett arbete eller en tjänst? Enligt ILO är det fullt möjligt att en tiggare blivit utsatt för tvångsarbete. Organisationen uttrycker det såhär:

”Similarly, an activity does not need to be recognized officially as an “economic activity” for it to fall potentially within the ambit of “forced labour”. For example, a child or adult beggar under coercion will be considered as being in forced labour.”¹³⁴

Utifrån ovanstående beskrivning står det klart att även tiggeri omfattas av konventionen. Det finns därför goda möjligheter för kravet på *arbete eller tjänst* att uppfyllas.

Vad gäller det andra kravet, *hot om straff*, kan konstateras att tingsrätten inte funnit det styrkt att målsägandena blivit utsatta för detta. Ord står mot ord. Målsägandena anser att de både blivit slagna och hotade med fortsatt fysiskt våld om de inte fortsatte att tigga. Utifrån deras uppgifter framkommer att de varit rädda för de tilltalade, främst den manliga tilltalade. Om det på något sätt utöver målsägandenas uppgifter funnits möjlighet till ytterligare bevisning kring de här omständigheterna, exempelvis via fler vittnesförhör, hade det varit möjligt att även det andra kravet för tvångsarbete ansetts vara uppfyllt. Nu var så inte fallet och det är därför väldigt svårt att avgöra huruvida det verkligen förelegat *hot om straff* i form av fysiskt våld. En annan möjlighet vore att argumentera för att målsägandena utsatts för straff i form av att de inte fått någon ekonomisk ersättning för det arbete de utfört åt de tilltalade. Straffet är då av ekonomisk art, vilket också omfattas av konventionen. Troligtvis krävs även i detta hänseende ytterligare bevisning för att styrka den omständigheten.

Avseende det tredje kravet, *ofrivillighet*, kan konstateras att det finns en rad olika omständigheter som tyder på att arbetet utförts ofrivilligt, med utgångspunkt i målsägandenas utsagor. För det första kan det argumenteras att det förelegat ett psykologiskt tvång i form av en order att arbeta vilken varit uppbackad av ett hot om straff om de inte arbetat. Vidare verkar det som att de tilltalade utgett falska löften om villkoren för arbetet, pengarna skulle ju delas lika. En annan indikator på att arbetet utförs ofrivilligt är undanhållande och obetalda löner, vilket förekommit enligt målsägandenas uppgifter. Vidare anförde en av målsägandena att hans identitetshandlingar omhändertagits av de tilltalade för att förhindra att han avvek från situationen. Detta är ett tydligt tecken på en begränsning av rörelsefriheten. Många av dessa omständigheter har i fallet inte kunnat bevisas, varför domstolen heller inte har kunnat meddela en fällande dom.

---

¹³⁴ ILO, *A global alliance against forced labour*, 2005, s. 6.

Eftersom bevisningen i målet främst utgjordes av målsägandenas berättelser är det svårt att veta om personerna verkligen befunnit sig i en tvångsarbets-situation. För att rättssäkerheten inte ska äventyras måste detta vara ställt utom rimligt tvivel. Om det varit så att omständigheterna, som målsägan-dena anför, förelegat är det utan tvekan så att personerna blivit utsatta för tvångsarbete. Huruvida en fällande dom kan meddelas är en annan fråga, dock kan konstateras att det alldeles oavsett finns en reglering för att det över huvud taget ska gå att pröva omständigheterna.

3.4 Sammanfattning och kommentarer

Kapitlet syftar till att ge material för besvarandet av vilket skydd ockerpara-grafen erbjuder mot tvångsarbete och vilka skyddsintressen som ligger bakom ockerparagrafen. Ocker är ett gammalt brott och var från början kopplat till tagandet av ränta. Sedermera gick det över till att innebära överstigandet av ett visst räntemaximum. När detta räntemaximum togs bort i slutet av 1800-talet missbrukades räntetagande och en ny form av ocker växte fram. Det handlade numera om att utnyttja någon annans utsatta situ-ation för att själv bereda sig vinning. I propositionen till 1901 års ockerlag framhölls att ocker tar sikte på omständigheterna vid avtalets ingående. La-gen kriminaliserade endast kreditocker, det vill säga ocker i samband med utlåning av pengar eller vid beviljandet av anstånd med betalning av en skuld. Detta kom att reformeras år 1942 då även sakocker och ocker vid benefika rättshandlingar omfattades.

Brottet ocker har placerats under brottsbalkens nionde kapitel *Om bedrägeri och annan oredlighet*, där andra förmögenhetsbrott också är kriminali-serade. Sammanfattningsvis är det tre rekvisit som ska vara uppfyllda för att ocker ska anses föreligga. Det första handlar om begagnandet av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning. Det andra rekvisitet handlar om att utnyttjandet ska ha skett vid avtal eller annan rättshandling. Att detta krav föreligger är föga förvånande med tanke på att brottet här-stammar från tagandet av ränta i en lånesituation där låneavtalet utgör rätts-handlingen. Det tredje rekvisitet handlar om att gärningsmannen ska ha be-rett sig en förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget. För att återkoppla till teorin om en effektiv reglering kan konstateras att ocker-paragrafen måste skydda samma intresse som ligger bakom ett skydd av tvångsarbete. Det kan konstateras att det verkar vara olika intressen varpå man kan ställa sig frågande till ockerparagrafens effektivitet.

För att undersöka huruvida brottet ocker tillämpas på situationer som liknar tvångsarbete gjordes en omfattande statistikundersökning. Resultatet visade att endast 2 av de 57 rättsfall som undersöktes kunde handla om tvångsar-bete. Vad detta beror på kan ha att göra med ockerparagrafens historik men även regleringens tydlighet i förhållande till bekämpandet av tvångsarbete.

Malåfallet handlade om pakistanska däckarbetade som arbetade väldigt långa arbetsdagar, blev hotade och tvingade att lämna tillbaka den lön som

de fick utbetald. De tilltalade dömdes till grovt ocker. Malåfallet uppfyller kriterierna för tvångsarbete, nämligen arbete, hot om straff och ofrivillighet. Vidare konstateras det i kapitlet att ockerparagrafen inte tagit sikte på kriterierna för tvångsarbete utan istället på arbetskraftsexploatering och den ekonomiska obalansen mellan arbetstagare och arbetsgivare. Det andra rättsfallet, Halmstadfallet, handlade om två bulgariska medborgare som åklagaren ansåg blivit utsatta för människohandel alternativt ocker och misshandel. Utifrån åklagaren och målsägandenas perspektiv hade de två personerna blivit tvingade att tigga i Sverige. Om uppgifterna stämmer med verkligheten finns det god anledning att tro att personerna blivit utsatta för tvångsarbete. Vidare noteras att åklagaren i Halmstadfallet valt att åtala för människohandel, ocker och misshandel. Detta tyder på att brotten olaga hot, olaga tvång och eventuellt andra lagrum som kan aktualiseras inte ansetts vara intressanta. Detta tyder på att det ekonomiska förhållandet tillmäts ett stort värde och att det tvång som personerna utsatts för tillmäts ett mindre värde. Om denna bild ska förändras kanske det krävs en explicit kriminalisering av tvångsarbete som kan få en normbildande effekt.

4 Kriminalisering

Kapitlet syftar till att ge ett underlag för besvarandet av den tredje frågeställningen, nämligen vilka faktorer som generellt bör beaktas vid en ny kriminalisering och huruvida dessa kan appliceras på en ny kriminalisering av tvångsarbete?

4.1 Syftet med kriminalisering

Kriminalisering innebär att belägga vissa gärningar med straff och det är samhället som genom sina folkvalda representanter väljer vilka gärningar som ska kriminaliseras. Vad syftet med kriminalisering är brukar ofta ta sin utgångspunkt i preventionsteorier och vedergällningsteorier. Straffrättsprofessorn Nils Jareborg anser att en uppdelning av straffsystemet måste ske för att kunna besvara frågan om syftet med kriminalisering. Uppdelningen består av tre nivåer; den första avser själva kriminaliseringen, den andra nivån avser utdömandet av straffansvar och den tredje nivån avser verkställigheten av straffet. Det övergripande syftet med straffrättsystemet samt syftet med kriminalisering är till största del allmänprevention. De andra nivåerna, utdömandet av straffansvar och verkställigheten av straffet, bygger till skillnad från den första nivån, på en slags vedergällningsprincip. Den enskilda har gjort sig förtjänt av ett straff genom att självant ha företagit en otillåten gärning. Avseende den sista nivån anför Jareborg att det inte finns något som hindrar att straffsystemet kan utformas så att hänsyn kan tas till individualprevention.¹³⁵

Hotet om straff för en viss gärning kan påverka människors handlande i en önskvärd riktning. Detta kan ske bland annat genom avskräckning, moralbildning eller vanebildning. Avskräckning innebär att risken att erhålla ett straff motverkar de skäl personen hade för att utföra den otillåtna gärningen. Den moralbildande och vanebildande inverkan handlar om att normer upprätthålls genom informell social kontroll samt att människor vanemässigt rättar sig efter samhällets regler. Utöver dessa funktioner har även kriminalisering en symbolfunktion som innebär att en gärning utpekas som socialt förkastlig när den kriminaliseras.¹³⁶ I boken *Kriminalrättens grunder* uttrycks det såhär:

”Det finns inget påtagligare sätt för statsmakten att tala om för folk, att vissa handlingssätt inte är förenliga med en önskvärd social ordning, än att lägga ut det rättsliga mönstret brott-straff.”¹³⁷

Att kriminalisering används för att göra en markering av att gärningen är förkastlig tyder på ett slags pedagogiskt syfte. Ett sådant syfte är dock inte

¹³⁵ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 30-32.

¹³⁶ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 32-35.

¹³⁷ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 35.

en hållbar självständig grund för kriminalisering.¹³⁸ Eftersom straffrätten förutsätter kriminalisering i förväg är den automatiskt förenad med ett allmänpreventiv syfte.¹³⁹

Det kan alltså argumenteras för att kriminaliseringens övergripande syfte handlar om att icke önskvärda gärningar inte begås. Det är i första hand en prevention som ska åstadkommas. För att åstadkomma en prevention måste den oönskade gärningen identifieras. I och med att Sverige har konventionsåtaganden både i EKMR och ILO:s konvention om tvångsarbete får det anses uppenbart att Sverige vet om vilken gärning som är oönskad. Som i teoridelen anfördes krävs för ett effektivt brottsförebyggande arbete ska kunna genomföras att det finns en klar och tydlig reglering. Om det inte finns någon sådan är det heller inte möjligt att det övergripande syftet med att kriminalisera tillgodoses.

4.2 Att kriminalisera

4.2.1 Generella faktorer

Jareborg anser att kriminalisering bör ske som en sista utväg (ultima ratio) baserat på att straff är en kraftig åtgärd. Trots att böter stärker statskassan och att frihetsberövanden kan ha vissa positiva effekter så är straff negativt då det innefattar lidande och obehag. Straffet är till grunden repressivt och saknar en direkt konfliktlösande och reparativ funktion.¹⁴⁰

Avsikten med kriminalisering är att påverka medborgarnas beteende men kriminalisering ska bara förekomma om det finns ett värde eller intresse som det finns anledning att skydda, så kallade skyddsintressen.¹⁴¹ Sådana värden är till exempel liv, hälsa, frihet, frid, självbestämmande, privatliv och egendom.¹⁴² Det finns också offentliga intressen så som allmän ordning och säkerhet. Trots att det finns ett värde som ska skyddas är det inte säkert att gärningen ska kriminaliseras. Det finns andra sätt att skydda värden än genom kriminalisering, exempelvis skadeståndsskyldighet och administrativa kontroller.¹⁴³ Det finns också metoder som inte innefattar repression över huvud taget. Exempel på detta kan vara ekonomiska ”morötter”, information och utbildning för att få medborgarna att bete sig på ett önskvärt sätt för samhället.¹⁴⁴

Kriminalisering bör ske endast då det finns särskilt skyddsvärda intressen och då andra skyddsmetoder inte är tillräckligt effektiva. RF 2 kap. ger viss ledning avseende skyddsintressen då kapitlet innehåller grundläggande fri- och rättigheter. Om en direkt kränkning sker av ett intresse finns det anled-

---

¹³⁸ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 43.

¹³⁹ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 35.

¹⁴⁰ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 33.

¹⁴¹ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 39-43.

¹⁴² Jareborg, 1992, s. 80.

¹⁴³ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 39-43.

¹⁴⁴ SOU 2013:38 del 2, s. 479.

ning att kriminalisera gärningen. Ju längre ifrån en direkt kränkning av ett intresse desto mindre anledning finns det att kriminalisera. Om gärningen endast innefattar en risk för att en kränkning av ett intresse sker ska kriminalisering endast ske om skyddsintresset utgör ett av de viktigaste, så som till exempel mänskligt liv.¹⁴⁵

Vidare bör kriminalisering endast avse de mest förkastliga gärningarna som kan orsaka skada. Med skada avses både skada som tillfogas annan individ men också skada som drabbar allmän verksamhet. Skaderekvisitet innebär exempelvis att orsakande av obehag (som inte kan kallas skada) eller sådan skada någon tillfogar sig själv inte ska förhindras genom kriminalisering. Dock kan det finnas skäl till att göra undantag från skaderekvisitet om det till exempel skulle bli mycket vanligt med ett beteende som orsakar obehag för andra. Så har lagstiftaren valt att göra när det exempelvis gäller brotten ofredande (BrB 4 kap. 7 §) och förargelseväckande beteende (BrB 16 kap. 16 §). Oftast motiveras sådana undantag med effektivitetsskäl. Vinster med en kriminalisering måste vägas mot kostnaderna för lagföringen.¹⁴⁶

När det finns en gärning som kränker ett skyddsintresse och orsakar skada finns det alltså anledning att belägga gärningen med straff. Frågan om hur detta bör ske återstår fortfarande, det vill säga vilka grundläggande krav det finns på en kriminalisering. Jareborg menar att legalitetsprincipen fungerar som en grundläggande ram för hur kriminalisering bör ske. Legalitetsprincipen innebär att det måste finnas direkt stöd i lag för att en gärning ska anses vara ett brott och därigenom vara straffbar. Vidare innebär legalitetsprincipen en garanti för rättssäkerheten då den ställer krav på att lagstiftning ska vara förutsebar för medborgarna.¹⁴⁷ Principen är lagfäst genom BrB 1 kap. 1 § och stadgar att straff inte är möjligt utan en tidigare lagstadgad otillåten gärning. I detta sammanhang kan det också vara på sin plats att nämna retroaktivitetsförbudet som är lagfäst i RF 2 kap. 10 § samt EKMR artikel 7. Förbudet innebär att ingen får dömas till straff eller annan brottspåföljd om gärningen inte var belagd med brottspåföljd när den begicks. Vidare får heller ingen dömas till hårdare brottspåföljd än vad som framgått av lagen vid tidpunkten för brottet.

Ytterligare en princip som ställer krav på hur kriminalisering ska gå till är konformitetsprincipen. Principen innebär att endast den som kunnat rätta sig efter lagen ska kunna straffas. Grunden för konformitetsprincipen ligger i medborgarnas krav på förutsebarhet och trygghet vid offentlig maktutövning. Har en person inte själv kunnat styra sitt beteende bör inget straff utdömas. Av konformitetsprincipen följer även skuldprincipen som säger att endast den som ådagalagt skuld bör hållas straffrättsligt ansvarig. Med skuld förstås uppsåt eller oaktsamhet, där uppsåt är den mest klandervärda skuldformen. Utöver dessa principer bör i sammanhanget även nämnas kravet på humanitet som innebär att det inte är önskvärt att ådöma straff om samma

---

¹⁴⁵ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 39-43.

¹⁴⁶ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 39-43.

¹⁴⁷ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 45-46.

mål kan uppnås med lindrigare medel.¹⁴⁸ När straffsatsen ska bestämmas är det viktigt att iaktta proportionalitet mellan straffvärdet och straffsatsen men även ekvivalens mellan gärningstypernas straffsatser så att det är liknande straffskalor. Konformitetsprincipen, legalitetsprincipen, skuldprincipen samt proportionalitetsprincipen ger uttryck för olika rättvisekrav och kan sättas i relation till kriminaliseringens effektivitet (gärningsprevention). Vilken av sidorna som ska väga tyngst är en etisk fråga.¹⁴⁹

År 2011 tillsattes en utredning som hade till uppgift att analysera och ta ställning till vilka kriterier som bör gälla vid kriminalisering.¹⁵⁰ I direktiven till uppdraget anges att utgångspunkterna för utredningens ställningstagande ska vara att kriminalisering bör ske med återhållsamhet och endast gälla när metoden framstår som den mest effektiva för att motverka det oönskade beteendet.¹⁵¹ Således lades redan ett specifikt perspektiv på utredningens uppdrag, vilket är viktigt att ha i åtanke när de presenterar sina slutsatser. De kriterier, eller rättare sagt principer, för kriminalisering som utredningen kom fram till var:

- ”1. Det måste finnas ett godtagbart skyddsintresse som är väl konkretiserat
2. Gärningen måste kunna orsaka skada eller fara för skada på skyddsintresset
3. Skuldprincipen får inte äventyras
4. Krav på avsaknad av tillräckligt värdefullt motstående intresse
5. Ingen alternativ metod som skulle vara tillräckligt effektiv för att motverka det oönskade beteendet finns. Överväganden:
  - a) Finns det en handlingsdirigerande regel som är tillräckligt effektiv?
  - b) Om det behövs en handlingsdirigerande regel, är det tillräckligt med en som inte är repressiv (tex en civilrättslig regel om skadestånd)?
  - c) Om en repressiv handlingsdirigerande regel behöver införas ska i första hand vite, sanktionsavgift eller återkallelse av tillstånd användas. Straff bör väljas i sista hand.”¹⁵²

Utredningen poängterar att de tagit fram principer för kriminalisering och att det inte handlar om absoluta regler. Det kan således finnas anledning att göra undantag från dessa principer och kriminalisera trots att alla kriterierna inte är uppfyllda. Om så sker är det enligt utredningen viktigt att det finns särskilda skäl till varför undantag görs samt att det motiveras på ett tydligt sätt. Skäl för undantag kan exempelvis vara om kriminalisering krävs för att Sverige ska uppfylla internationell eller EU-rättslig förpliktelse.¹⁵³

4.2.2 Koppling till tvångsarbete

För att en kriminalisering av tvångsarbete ska anses vara befogad krävs att det identifieras ett skyddsintresse. Det kan argumenteras för att individens frihet inte tillgodoses genom försättandet i tvångsarbete. Inte heller självbestämmanderätten respekteras. När dessa intressen identifierats ska det utre-

¹⁴⁸ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 48-50.

¹⁴⁹ Asp & Ulväng & Jareborg, 2013, s. 51-52.

¹⁵⁰ SOU 2013:38 del1, s. 3 och 17.

¹⁵¹ SOU 2013:38 del 2, s. 475.

¹⁵² SOU 2013:38 del 2, s. 498.

¹⁵³ SOU 2013:38 del 2, s. 499.

das huruvida andra skyddsmetoder kan skydda intressena. Kriminalisering är endast avsett för att skydda de särskilt skyddsvärda intressena. I detta fall kan det konstateras att det rör sig om väldigt skyddsvärda intressen, nämligen frihet och självbestämmanderätt. Att införa administrativa kontroller eller så kallade ekonomiska ”morötter” skulle sannolikt inte komma åt problematiken. Skadeståndsskyldighet förutsätter en civilrättslig reglering och då är det även en civilrättslig process som måste till. Sannolikt kommer detta inte avskräcka de personer som utnyttjar arbetstagare och försätter dem i tvångsarbete. Eftersom arbetarna ofta befinner sig i en svår situation, både socialt och ekonomiskt. Sedan finns även en risk med en civilrättslig process då det är den förlorande parten som står för rättegångskostnaderna. Det finns goda anledningar för att anta att skadeståndsskyldighet inte i den utsträckningen kommer avskräcka från den oönskade gärningen.

Det råder heller ingen tvekan om att försättandet i tvångsarbete orsakar skada hos den utsatta individen. Skada uppkommer för individen på grund av den situation individen försätts i, dels kränkning av frihet och självbestämmanderätt, dels en eventuell ekonomisk skada. De två förstnämnda är enligt min uppfattning det som kriminaliseringen bör ta sikte på. När det kan identifieras en gärning som kränker ett intresse och som orsakar skada bör gärningen beläggas med straff. En grundläggande straffrättslig princip är legalitetsprincipen, som ställer krav på att lagstiftningen ska vara förutsebar för medborgarna. Direkt stöd i lag måste finnas och ingen retroaktiv lagstiftning ska förekomma. Vidare måste uppsåt eller oaktsamhet ha förekommit vid företagandet av den otillåtna gärningen, i det här fallet försättandet i tvångsarbete. Detta är lagtekniska åtgärder som inte borde vålla några problem för lagstiftaren, då alla straffbud innehåller krav på uppsåt eller oaktsamhet.

4.3 Köp av sexuell tjänst – ett exempel

Som redogjorts för i kapitel 2 är tvångsarbete kriminaliserat som ett syfte med människohandel. Om människohandel inte kan styrkas, exempelvis på grund av bristande bevisning avseende en handelsåtgärd, måste utnyttjandet lagföras genom andra straffbud. Ett av de identifierade är ocker, som redogjorts för i kapitel 3 och som är det brott jag valt att undersöka i denna uppsats. Då människohandel kan ske för exploatering i olika syften kommer det i detta avsnitt presenteras hur lagstiftaren valt att kriminalisera då människohandel inte kan styrkas avseende ett av de andra syftena, nämligen sexuella ändamål. Låt säga att rekvisitet om handelsåtgärd inte är uppfyllt men exploatering likväl har skett, hur har lagstiftaren då resonerat? Avsnittet som följer avser att ge ett underlag för en jämförande analys avseende skyddsintressen och syftet bakom en kriminalisering. Följande tabell åskådliggör resonemanget:

Utnyttjande för tvångsarbete	Utnyttjande för sexuella ändamål
Människohandel?	Människohandel?
Om JA → BrB 4 kap. 1a § tillämplig	Om JA → BrB 4 kap. 1a § tillämplig
Om NEJ → Finns annat skydd för själva utnyttjandet?	Om NEJ → Finns annat skydd för själva utnyttjandet?
<ul style="list-style-type: none"> • Ocker 	<ul style="list-style-type: none"> • Koppleri • Köp av sexuell tjänst

4.3.1 Kriminaliseringen

Många av de människohandelsutredningar för sexuella ändamål som inleds resulterar i domar om koppleri.¹⁵⁴ Under år 2013 lagfördes två fall av människohandel för sexuella ändamål och 21 fall av koppleri/grovt koppleri. Antalet lagföringar avseende köp av sexuell tjänst var under samma år 238 fall.¹⁵⁵ I propositionen bakom kriminaliseringen av koppleri anges att det är den sexuella integriteten och självbestämmanderätten som ska skyddas.¹⁵⁶ I brottsbalkens sjätte kapitel, *Om sexualbrott*, återfinns brottet *koppleri* i 12 §. Stadgandet tar sikte på situationen att någon främjar eller på ett otillbörligt sätt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Straffet är fängelse i högst fyra år. I paragrafens andra stycke anges som exempel på främjande den omständigheten att någon upplåter en lägenhet och får reda på att den används, i väsentlig del, för tillfälliga sexuella förbindelser och personen i fråga inte gör vad som kan begäras för att upplåtelsen ska upphöra.¹⁵⁷

Lagstiftaren har vidtagit en kriminalisering som handlar om samma exploateringsyfte som stadgas i människohandelsparagrafen, nämligen sexuella ändamål. Men skyddet avstannar inte där. Lagstiftaren har ansett att det krävs ytterligare kriminalisering på området. Köparna av sexuella tjänster ska också straffas. Därför infördes brottet *köp av sexuell tjänst* i BrB 6 kap. 11 §. Kriminaliseringen tar sikte på anskaffandet av en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning. Straffet är böter eller fängelse i högst ett år.¹⁵⁸ Brottet kriminaliseras idag som ett självständigt brott i brottsbalken. Tidigare kriminaliserades gärningen i lagen (1998:408) om köp av sexuella tjänster, men i samband med 2005 års lagstiftning flyttades brottet till brottsbalken.¹⁵⁹ För att ta reda på skyddsintresse och syften med kriminaliseringen av

¹⁵⁴ Rikspolisstyrelsens lägesrapport nr. 15, s. 8.

¹⁵⁵ Rikspolisstyrelsens lägesrapport nr. 15, s. 8-9.

¹⁵⁶ Prop. 2004/05:45, s. 1.

¹⁵⁷ BrB 6 kap. 12 § 2 st.

¹⁵⁸ BrB 6 kap. 11 §.

¹⁵⁹ Holmqvist & Leijonhufvud & Träskman & Wennberg, 2013, 6:11 s. 1.

brottet är det nödvändigt att se till de ursprungliga förarbetena till lagen (1998:408) om köp av sexuella tjänster.

Propositionen, *Kvinnofrid*, som överlämnades den 5 februari 1998 behandlar åtgärder för att motverka våld mot kvinnor, prostitution och sexuella trakasserier i arbetslivet.¹⁶⁰ De allmänna utgångspunkterna i propositionen är att det våld som riktas mot kvinnor har sitt ursprung i föreställningar om mäns överordning och kvinnors underordning, något som anses vara väl dokumenterat. Detta förhindrar utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män, varpå det ansågs vara nödvändigt att vidta åtgärder. Våld mot kvinnor innefattar även handel med kvinnor och påtvingad prostitution.¹⁶¹ I propositionen lyfts jämställdheten fram som ett centralt värde:

”Mäns våld mot kvinnor är inte förenligt med strävandena mot ett jämställt samhälle och måste bekämpas på alla sätt. I ett sådant samhälle är det också ovärdigt och oacceptabelt att män skaffar sig tillfälliga sexuella förbindelser med kvinnor mot ersättning.”¹⁶²

Citatet ovan visar att utgångspunkten för propositionen varit mäns våld mot kvinnor och strävan efter ett jämställt samhälle mellan könen. För att uppnå ett jämställt samhälle lägger regeringen vikt vid ömsesidig respekt, hänsyn och tolerans.¹⁶³ Att en ny lagstiftning föreslogs byggde på tanken om att:

”markera samhällets avståndstagande och för att öka tryggheten för offren”¹⁶⁴

Andra satsningar som anses nödvändiga att genomföra är förebyggande insatser. Det kan handla om opinionsbildande insatser, rikstäckande manliga nätverk som verkar för att vara goda manliga förebilder, mansjourer och manscentrum. Men det kan också handla om att öka kunskaperna om våldet mot kvinnor. Olika utbildningsinsatser riktat till ungdomar föreslås därför. Åtgärderna handlar således både om lagstiftning men också om förebyggande insatser.¹⁶⁵ I propositionen uttrycks det som att:

”[...] en viktig förutsättning för att våldet mot kvinnor skall kunna bekämpas på ett effektivt sätt är att frågorna angrips på bred front”¹⁶⁶

Skälen för kriminaliseringen köp av sexuell tjänst handlar till stor del om att kriminalisering är en markering om samhällets inställning. Det poängteras dock också att risken för köparen att hamna i en polisutredning sannolikt kommer att ge en avskräckande effekt. Just förbudet mot köp av sexuell tjänst syftar som ett led mot ett jämställt samhälle till att bekämpa prostitution. Utöver de skador prostitutionen medför för samhället och individen förekommer ofta även annan kriminalitet i samband med prostitution. Det

---

¹⁶⁰ Prop. 1997/98:55, s. 1.

¹⁶¹ Prop. 1997/98:55, s. 21.

¹⁶² Prop. 1997/98:55, s. 22.

¹⁶³ Prop. 1997/98:55, s. 22.

¹⁶⁴ Prop. 1997/98:55, s. 23.

¹⁶⁵ Prop. 1997/98:55, s. 23.

¹⁶⁶ Prop. 1997/98:55, s. 23.

kan handla om narkotikahandel, koppleriverksamhet, misshandel med mera. Vidare anförs att de prostituerade ofta har en svår social situation.¹⁶⁷

För att utreda kriminaliseringens effekter tillsattes år 2008 en särskild utredare som fick i uppdrag att utvärdera tillämpningen av förbudet. År 2010 lades betänkandet *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008* (SOU 2010:49) fram.¹⁶⁸ Det som undersöktes var hur bestämmelsen fungerat i praktiken samt vilka effekter förbudet medfört för prostitutionen och människohandeln för sexuella ändamål.¹⁶⁹ Utredningen konstaterar att det varit ett svårt arbete att identifiera effekterna av kriminaliseringen då prostitution och människohandel för sexuella ändamål är komplexa samhällsfenomen som delvis sker i det dolda. Trots detta har utredningen kommit fram till att gatuprostitutionen halverats som en direkt följd av kriminaliseringen av sexköp. Dock har internetprostitutionen ökat men ingen ökning totalt sett har skett i Sverige. Utredningen visar att kriminaliseringen bidragit till att bekämpa prostitutionen. Vidare anförs att förbudet har motverkat en etablering av organiserad brottslighet, förbudet kan nämligen ses som en barriär för människohandlarna och de som bedriver koppleriverksamhet. Vidare gjordes attitydundersökningar bland allmänheten både före och efter kriminaliseringen mot sexköp och det visar sig att det skett en betydande attitydförändring hos det svenska folket. Detta betyder att kriminaliseringen fått en normativ effekt. Utifrån undersökningar som gjorts drar utredningen slutsatsen att kriminaliseringen även haft en avskräckande effekt hos köparna.¹⁷⁰

4.3.2 Analys av kriminaliseringen

Det är tydligt att lagstiftaren velat komma åt prostitutionen och försökt göra det genom att kriminalisera. Det kan konstateras att regeringen uppmärksammat ett problem som de velat utreda närmre, nämligen våldet mot kvinnor i det svenska samhället. Utifrån det har regeringen lagt fram en proposition med förslag på hur problemet kan adresseras. Ett led i detta handlar om lagstiftning mot köp av sexuell tjänst. Det övergripande skyddsintresset bakom förslagen handlar till stor del om jämlikhet mellan könen. För att uppnå detta anses att mäns våld mot kvinnor måste bekämpas och där omfattas även handel med kvinnor och påtvingad prostitution. För att kunna uppnå en effektiv brottsbekämpning krävs för det första att det finns en reglering av det som anses icke önskvärt. I det här fallet köp av sexuell tjänst. Efter införandet av kriminaliseringen får detta krav anses vara uppfyllt. Regeln måste vara klar och tydlig så att det inte uppstår oklarheter kring vad stadgandet handlar om. Detta är viktigt både för effektiviteten i det brottsförebyggande arbetet men också för rättssäkerheten. I det här fallet finns det inga tvivel om vad som är kriminaliserat. Vidare måste det finnas ett skyddsvärt intresse som lagregeln är ämnad att skydda. I det här fallet handlar intresset om jämlikhet mellan könen och i det förlängda kan det argu-

---

¹⁶⁷ Prop. 1997/98:55, s. 104.

¹⁶⁸ SOU 2010:49, s. 1-4.

¹⁶⁹ SOU 2010:49, s. 13-14.

¹⁷⁰ SOU 2010:49, s. 17-22.

menteras för att det handlar om individers lika värde. Som ovan (se kapitel 4.2) beskrivits kan ledning för de skyddsvärda intressena tas i RF 2 kap. Värden som RF 2 kap. 2 § ger uttryck för är alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Nog kan det argumenteras för att lagstiftningen mot köp av sexuell tjänst kan handla om människors lika värde. Åtminstone går det att identifiera ett skyddsintresse bakom lagstiftningen, varpå även detta krav är uppfyllt. En annan förutsättning för en effektiv brottsbekämpning och för kriminaliseringens effektivitet är att regleringen avser den specifika gärningen som anses oönskad. Motivet med kriminaliseringen av sexköp var att motarbeta efterfrågan, nämligen köparna. Det handlade även om att regleringen skulle få en moralbildande effekt. Det råder ingen tvekan om att straffbudet tar sikte på just köparen av sexuella tjänster, regleringen tar alltså sikte på den specifika gärning som ska bekämpas.

Processen verkar alltså ha gått ”rätt” till för att ge förutsättningar för en effektiv brottsbekämpning och för att inte äventyra rättssäkerheten. Huruvida paragrafen tillämpas på ett tillfredsställande sätt har här inte undersökts utan fokus har varit på själva lagstiftningsprocessen och de skäl som framförts. Jämförs detta med när ockerparagrafen kom till kan konstateras att det då inte fanns något fokus på tvångsarbete. Inte heller gavs indikationen om att paragrafen skulle skydda friheten.

Att koppla ihop människohandel för sexuella ändamål med koppleri och köp av sexuell tjänst kanske må vara naivt. Vid en närmre undersökning av skyddsintressena bakom regleringarna konstateras att olika skyddsintressen aktualiseras. Exempelvis är det frihet som skyddas av människohandelsparagrafen medan jämlikhet är det värde som lyfts fram vid kriminalisering av sexköp. Anledningarna till detta kan vara många. En av dem tror jag är att *frihet* som skyddsintresse inte kan ligga till grund för en kriminalisering av sexköp, det är inte logiskt på grund av att säljarens frihet inskränks. Däremot kan det ändå finnas goda skäl för en kriminalisering och i detta fall har *jämlikhet* mellan könen lyfts fram. Vidare tror jag att kriminaliseringen är ett led i att motarbeta människohandel för sexuella ändamål, genom att minska efterfrågan på sexuella tjänster. Det anges till exempel att lagen ska vara normbildande. Kanske är det ändå inte så naivt att koppla ihop de tre brotten och betrakta dem som ett brett skydd mot att människor utnyttjas för sexuella ändamål. Av någon anledning tycks detta av samhället och lagstiftaren vara väldigt viktigt. Man kan ställa sig frågande till varför inte skyddet mot tvångsarbete är lika brett.

Vad gäller tvångsarbete och dess koppling till ocker går det enligt min mening inte att föra samma argumentation som ovan på grund av bristen på tydligheten i ockerparagrafen. Det är inte lika uppenbart att ocker ska skydda mot tvångsarbete som det är att förbud mot köp av sexuell tjänst tar sikte på att motverka exploatering för sexuella ändamål. Med detta sagt innebär det inte att samma lösning är applicerbar på tvångsarbete. Det vore helt orimligt att kriminalisera ”köp av arbete” då det skulle vända upp och ner på hela vårt samhällssystem. Tvångsarbete kan förekomma i alla yrkes-

kategorier och därför kan inte en kategori väljas ut till lagstiftning. Ett förbud som riktar sig mot ”köp av arbete” är därför fel väg att gå. Det som borde kriminaliseras är utnyttjandet i form av att någon tvingas in i ett arbetsförhållande. Skulle en explicit kriminalisering av tvångsarbete göras så skulle även den som tvingar någon att arbeta med sälj av sex kunna dömas för ”försättande i tvångsarbete”, då försäljning av sex enligt ILO är att betrakta som ett arbete eller tjänst.

Det som gjorts med förbudet mot köp av sexuell tjänst är inte helt värderingsfritt, då det kan anföras liberalistiska argument kring huruvida detta är rätt eller fel. Då försäljning av sexuella tjänster inte är kriminaliserat kan man ställa sig frågande till huruvida det är rätt av lagstiftaren att försvåra för en yrkeskategori genom att motarbeta efterfrågan (ILO anger exempelvis att försäljning av sexuella tjänster ska betraktas som ett arbete eller tjänst). Dock anser jag att det ändå kan vara legitimt med en sådan kriminalisering eftersom det sannolikt är fler som far illa av förekomsten än vad det är människor som mår bra av det, något som skulle kunna hänföras till en utilitaristisk argumentation. Inte heller detta är ett värderingsfritt argument, då man kan ställa sig frågande till om det är samhället som skapar bilden av vilken typ av arbete som är accepterat och inte.

4.4 Utländsk rätt

Om det kan konstateras att det i Sverige inte finns ett tillräckligt skydd mot tvångsarbete så är det intressant att undersöka hur andra länder valt att reglera situationen. I denna uppsats har det inte varit möjligt att genomföra djupgående undersökningar i en rad olika länder. Däremot har jag valt att undersöka hur Norges och Finlands regleringar på området ser ut. Anledningen att det inte fokuseras på Danmark är att den danska regleringen liknar den svenska, så samma problembild uppstår. Givetvis kan det vara så att andra länder utanför Norden har kriminaliserat tvångsarbete på mycket bra sätt, men att göra jämförelser med länder som har andra rättstraditioner kan vara mycket svårt. Därför fokuseras på Sveriges grannländer som har en liknande rättsordning och rättstradition.

4.4.1 Norge

I Norge är människohandel kriminaliserat i Straffeloven¹⁷¹ § 224. Straffbudet påminner om den svenska regleringen då den också bygger på Palermo-protokollet. Norge undertecknade Palermo-protokollet den 13 december år 2000 och konstaterade att det krävdes en lagändring för att uppfylla kraven i protokollet.¹⁷² I propositionen anges att några fall av tvångsarbete är kända i Norge men att merparten av människohandel i Norge handlar om sexuella utnyttjanden av kvinnor och barn.¹⁷³ När människohandel skulle kriminaliseras i Norge framhölls att utgångspunkt skulle tas i Palermo-protokollet

---

¹⁷¹ Almindelig borgerlig Straffelov (LOV 1902-05-22-10).

¹⁷² Ot.prp.nr.62, s. 9 och 61.

¹⁷³ Ot.prp.nr.62, s. 60.

artikel 3 och kravet på kriminalisering i artikel 5. Dock behövde kriminaliseringen anpassas till norsk lagstiftningstradition på straffrättens område. I tillägg till kraven i Palermoprotokollet skulle inte kriminaliseringen begränsas till den organiserade gränsöverskridande människohandeln. I propositionen anges vidare att kärnan av straffbestämmelsen bör vara *utnyttjandet* av en annan människa till något av de specificerade ändamålen. Det anges att det kan vara väl så viktigt att omfatta den som faktiskt står för utnyttjandet som den som bistår till utnyttjandet genom exempelvis rekrytering eller transport.¹⁷⁴ Det anges att den norska regleringen ska skilja sig från den svenska, på så sätt att den som faktiskt står för själva utnyttjandet ska kunna straffas.¹⁷⁵ Den norska människohandelsparagrafen lyder såhär:

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytter en person til

- a) prostitusjon eller andre seksuelle formål,
- b) tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tiggning,
- c) krigstjeneste i fremmed land eller
- d) fjerning av vedkommendes organer,

eller som forleder en person til å la seg bruke til slike formål, straffes for menneskehandel med fengsel inntil 5 år.

På samme måte straffes den som

- a) legger forholdene til rette for slik utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen
- b) på annen måte medvirker til utnyttelsen eller forledelsen, eller
- c) gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til utnyttelsen fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller annen fordel.

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Villfarelse om alder utelukker ikke straffskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen, var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang eller om handlingen ga betydelig utbytte. Villfarelse om alder er uten betydning, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Som tydeligt kan utläsas av den norska människohandelsparagrafen kriminaliseras utnyttjandet i första stycket och handelsåtgärderna i andra stycket. För att dömas för människohandel krävs alltså enligt den norska regleringen inte att några handelsåtgärder vidtagits. Vad som kan invändas mot den norska regleringen är att det krävs att ett faktiskt utnyttjande har skett för att ansvar för människohandel ska bli aktuellt. I den svenska regleringen krävs endast att syftet ska vara exploatering.

4.4.2 Finland

I Finland är liksom i Sverige tvångsarbete kriminaliserat som ett exploate-

---

¹⁷⁴ Ot.prp.nr.62, s. 66-68.

¹⁷⁵ Ot.prp.nr.62, s. 69-70.

ringssyfte med människohandel. Lagstiftningen är baserad på Palermoprotokollet och EU:s rambeslut.¹⁷⁶ Brottet är placerat i Strafflagens¹⁷⁷ 25 kapitel *Om brott mot friheten*. Straffstadgandet påminner om det svenska och lyder såhär:

Den som genom att

- 1) utnyttja någon annans beroende ställning eller skyddslösa läge eller genom att utöva påtryckning mot någon annan,
- 2) vilseleda någon annan eller genom att utnyttja att någon vilseletts,
- 3) betala ersättning till en person som utövar makt över en annan person, eller
- 4) ta emot en sådan ersättning utövar makt över någon eller rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser någon i syfte att göra honom eller henne till föremål för sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller andra förhållanden som kränker människovärdet eller i syfte att avlägsna organ eller vävnader,

ska för människohandel dömas till fängelse i minst fyra månader och högst sex år.

För människohandel döms också den som utövar makt över en person som är yngre än 18 år eller som rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser en sådan person i sådant syfte som anges i 1 mom., även om inget av de medel som nämns i 1 mom. 1-4 punkten har använts.

Försök är straffbart.

I tillägg till stadgandet om människohandel finns en reglering angående grovt människohandelsbrott, Strafflagen 25 kap. 3a §. Omständigheter som kan ligga till grund för att brottet anses vara grovt är förekomsten av våld, hot eller list istället för eller utöver de medel som anges i Strafflagen 25 kap. 3 §.

Utöver människohandelsparagrafen finns i Finland en reglering om ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Regleringen infördes år 2004 efter ett fall rörande utnyttjandet av kinesiska stenarbetare uppmärksammats.¹⁷⁸ Kriminaliseringen är tänkt att rikta sig mot bekämpandet av den gråa och informella ekonomin, samt tillförsäkra lagenligheten i de villkor som gäller utländska arbetares anställningsförhållanden.¹⁷⁹ Kriminaliseringen återfinns i strafflagens 47:e kapitel *Om arbetsbrott* 3a § och lyder såhär:

Om en arbetssökande eller arbetstagare vid diskriminering i arbetslivet försätts i märkbart ofördelaktig ställning genom att arbetssökandens eller arbetstagarens ekonomiska trångmål eller annars trängda läge, beroende ställning, oförstånd, lättsinne eller okunnighet utnyttjas, skall gärningsmannen, om inte strängare straff för gärningen föreskrivs på något annat ställe i lag, för *ockerliknande diskriminering i arbetslivet* dömas till böter eller fängelse i högst två år.

---

¹⁷⁶ Jokinen & Ollus & Aromaa (red.), HEUNI, 2011, s. 34.

¹⁷⁷ Strafflag 19.12.1889/39.

¹⁷⁸ Jokinen & Ollus & Aromaa (red.), HEUNI, 2011, s. 37.

¹⁷⁹ RP 151/2003 rd, s. 9.

Straffbudet omfattar samma diskrimineringsgrunder som Strafflagen 47 kap. 3 §, diskriminering i arbetslivet.¹⁸⁰ De diskrimineringsgrunder som där anges är ras, nationellt eller etniskt ursprung, medborgarskap, hudfärg, språk, kön, ålder, familjeförhållanden, sexuell inriktning, genetiskt arv, funktionsnedsättning, hälsotillstånd, religion, samhälleliga åsikter, politisk eller facklig verksamhet eller någon annan därmed jämförbar omständighet.¹⁸¹ Straffbestämmelsen är tänkt att användas i situationer då utlänningars okunnighet eller ställning uppenbart har utnyttjats då anställningsvillkoren avtalats.¹⁸² Det regleringen i första hand ska skydda är jämlikheten på arbetsmarknaden men ska även ge ett skydd mot att den svagare parten som befinner sig i en sämre ställning utnyttjas. I straffbudet anges att en arbetssökande försätts i en *märkbart ofördelaktig ställning*. Med detta avses till exempel att betydligt lägre lön betalas ut eller att långa arbetsdagar krävs jämfört med de andra arbetstagarna. Stadgandet om ockerliknande diskriminering i arbetslivet motsvarar i tillämpliga delar Strafflagen 36 kap. 6 § som handlar om ocker. Strafflagen 47 kap. 3a § är dock en specialbestämelse i förhållande till den finska ockerparagrafen.¹⁸³

4.5 Sammanfattning och kommentarer

Jareborg konstaterar att det övergripande syftet med straffsystemet är allmänprevention, men det finns också ett visst mått av vedergällning inblandat när straffet utdöms och verkställs. Att det finns ett hot om straff för vissa gärningar ska verka handlingsdirigerande, vilket kan ske genom avskräckning, moralbildning eller vanebildning. Men utöver detta är det även möjligt att en kriminalisering får en symbolfunktion som innebär att gärningen framhålls som socialt förkastlig. För att det övergripande syftet med kriminalisering ska kunna tillgodoses krävs att den oönskade gärningen identifieras och att regleringen är klar och tydlig.

Trots att det identifieras gärningar som är oönskade är det inte säkert att kriminalisering bör genomföras. Kriminalisering ska ske som en sista utväg och avse de allvarligaste gärningarna. Vidare ska straffbudet skydda ett intresse som exempelvis kan utgöras av liv, frihet eller egendom. Kriminalisering ska förekomma då gärningen kan förväntas orsaka skada. De grundläggande kraven på hur en kriminalisering ska ske, eller vilka krav som kan ställas på en kriminalisering handlar till stor del om legalitetsprincipen, retroaktivitetsförbudet och konformitetsprincipen. Sammanfattningsvis handlar det om att en lagstiftning ska vara förutsebar för medborgarna och att endast den som kunnat rätta sig efter lagen ska kunna ådömas straff.

Efter en genomgång av syften och krav på en kriminalisering kan det konstateras att det på goda grunder kan argumenteras för att det finns skäl för

---

¹⁸⁰ Jokinen & Ollus & Aromaa (red.), HEUNI, 2011, s. 37.

¹⁸¹ Strafflagen 47 kap. 3 §.

¹⁸² RP 151/2003 rd, s. 1.

¹⁸³ RP 151/2003 rd, s. 11.

kriminalisering av tvångsarbete. För att det brottsförebyggande arbetet ska kunna bedrivas på ett effektivt sätt är det viktigt att iakttas de krav som finns och även ha klara och tydliga regleringar av oönskade gärningar. Kraven som redogjorts för i detta kapitel sätter inga hinder för den teori om effektivitet som redogjorts för i avsnitt 1.4, utan konfirmerar snarare dess riktighet.

Som exemplifiering redogjordes i avsnittet 4.3 för kriminaliseringen köp av sexuell tjänst. Det konstateras att lagstiftaren ansett att kriminaliseringen ligger i linje med bekämpandet av prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Som skäl för kriminaliseringen anförs att den kan få en avskräckande och normbildande verkan, vilket även skulle kunna appliceras på en kriminalisering av tvångsarbete. Det handlar till stor del om att få bukt med utnyttjandet av kvinnor i utsatta situationer, där köp av sexuell tjänst ses som ett led i mäns våld mot kvinnor. Lagstiftaren har identifierat en gärning som anses oönskad i vårt samhälle för att den skadar individen men även samhället i form av bristande jämlikhet. Processen verkar ha inriktat sig på att förklara vilken gärning som anses oönskad och även de intressen som ska skyddas. Det är svårt att missuppfatta vilken gärning regleringen tar sikte på. Jämförs detta med ockerbrottet kan konstateras att det i förarbetena inte nämns någonting om tvångsarbete.

I avsnitt 4.4 redogörs för norsk och finsk reglering. Kortfattat kan sägas att Norge har fokuserat på själva utnyttjandet i människohandelsparagrafen, det krävs således inte bevisning kring handelsåtgärder för att kunna dömas för människohandel utan endast bevisning kring utnyttjande för exempelvis tvångsarbete. Lagrummet stämmer bra överens med de kriterier som ILO:s definition anger. Dock kan anföras att den eventuellt är lite för snäv för att täcka in alla de situationer som kan utgöra tvångsarbete. Något som gör att lagrummet kan vara lite svårförstått och därmed lite otydligt är att gärningsmannen fortfarande blir dömd för brottet människohandel. Det för, åtminstone mig, tankarna till ”handel”. Kanske beror detta på att jag är stöpt i den svenska tolkningen av brottet människohandel. Dock kan konstateras att den norska varianten är tydligare än vad den svenska ockerparagrafen är. I Finland liknar människohandelsparagrafen den svenska regleringen men Finland har uppmärksammat problemet med utnyttjande av arbetskraft och har därför infört en reglering om ockerliknade diskriminering i arbetslivet. Regleringen liknar på många sätt en reglering om ocker, varpå tydligheten och därmed effektiviteten kan ifrågasättas.

5 Sammanfattande analys och slutsatser

Då löpande analys skett genom uppsatsen tar detta kapitel sikte på att dels sammanfatta de olika analysdelarna i uppsatsen, dels utveckla resonemangen. I detta kapitel kommer de inledande frågeställningarna att besvaras och slutsatser kommer kunna dras utifrån den övriga framställningen.

5.1 Tvångsarbete

För att det ska finnas förutsättningar för en effektiv brottsbekämpning krävs att det finns en klar och tydlig definition av den oönskade gärningen. Den definition av tvångsarbete som ILO har utformat i konventionen mot tvångsarbete har fått stor genomslagskraft. I den svenska människohandelsparagrafen finns ett visst skydd för tvångsarbete i och med att det är kriminaliserat som ett syfte med människohandel, men detta skydd är inte tillräckligt effektivt då det läggs stor vikt vid handelsåtgärder, något som egentligen inte krävs för tvångsarbete. I förarbetena till människohandelsparagrafen anges att det är samma innebörd som ILO tagit fram som avses med begreppet tvångsarbete. Även EKMR tar ledning av den definition ILO ställt upp. Det verkar således som att det inte råder någon osäkerhet kring definitionen och dess innebörd. Definitionen tar upp tre centrala element som ska finnas för att tvångsarbete ska anses föreligga. Det rör sig om *arbete/tjänst, hot om straff och ofrivillighet*. Definitionen som sådan är relativt brett formulerad. Den täcker in alla typer av arbeten och tjänster och den specificerar inte vilken typ av hot om straff som måste föreligga. Detta gör att definitionen inte är allt för detaljerad utan formulerad för att kunna anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet. För att ge vägledning i bedömningen av tvångsarbete har ILO ett antal dokument där olika indikatorer lyfts fram och beskrivs. Dokumenten är dock viktiga för förståelsen av definitionen, liksom många svenska förarbeten kan vara viktiga för att förstå och tolka innebörden av svensk lagstiftning. Exempelvis skulle hot om straff kunna förstås som straffrättsligt straff, men som redogörs för i kapitel 2.2 är det inte det som avses. Hot om straff kan likväl innebära att det föreligger ett hot om en ekonomisk sanktion. Definitionen är enligt min mening klar och tydlig. Det verkar även som att den svenska lagstiftaren tycker det då det anges att definitionen ligger till grund för vad som ska anses utgöra tvångsarbete som exploateringssyfte för människohandel. Vid en eventuell kriminalisering av tvångsarbete krävs dock att hot om straff verkligen tydliggörs eller formuleras om så att inga missuppfattningar kan ske.

För att en reglering enligt teorin ska anses vara utformad på ett effektivt sätt krävs att den skyddar samma intresse som definitionen av tvångsarbete. Då tvångsarbete enligt definitionen riktar in sig på hot om straff och ofrivillighet tyder det på att det sker en begränsning av individens *frihet* då tvångsarbete utkrävs. Genom att definitionen fokuserar på hot om straff och ofrivil-

lighet och exempelvis inte individens egendom anser jag att definitionen är anpassad till att skydda den individuella friheten. Hade ett vinningsrekvisit bakats in i definitionen finns en risk att fokus flyttas från frihet till egendom. Angående tvångsarbete är det centrala att någon utsätts för tvång och inte huruvida det uppstår någon ekonomisk förlust, även om det är en naturlig följd. Det skulle mycket väl kunna uppstå en situation där en person blir utsatt för tvång, men fortfarande erhåller betalning för arbetet. Dessa situationer är antagligen mer sällsynta men kan likväl förekomma. Friheten är fortfarande kränkt.

För att rättssäkerheten i form av förutsebarhet ska tillgodoses krävs att det går att veta vilket handlande som kan innebära ett straffrättsligt ansvar. Detta är även viktigt utifrån ett brottsbekämpningsperspektiv, då det annars finns en risk för effektivitetsproblem. Det krävs således en klar och tydlig reglering som anger den gärning som avses. Detta är inte bara viktigt för medborgarna i samhället utan även för brottsbekämpande myndigheter, så att de har en uppfattning om vilka gärningar som är belagda med straff. I förhållande till tvångsarbete krävs då att både medborgare och brottsbekämpande myndigheter inte har några som helst tvivel på vad som utgör tvångsarbete och vilket straff som kan utdömas ifall detta ändå sker. Det handlar således om att det ska finnas en definition som avser ”den specifika gärningen” utan att definitionen för den delen blir allt för detaljerad. Om det skulle vara så att definitionen som ILO tagit fram hade legat till grund för en kriminalisering i Sverige hade antagligen både medborgare och brottsbekämpande myndigheter fått en tydligare bild av vad tvångsarbete är. Definitionen tar utan tvekan sikte på ”den specifika gärningen” och med en reglering som har definitionen som utgångspunkt hade förutsebarhet kunnat uppnås. Däremot hade definitionen behövt omarbetas så att den inte endast utgör en definition utan istället ett straffbud.

5.2 Ocker

Som framkommer i uppsatsen finns det en rad olika aspekter som talar för att ockerparagrafen inte på ett klart och tydligt sätt definierar vad som ska vara uppfyllt för att en situation ska anses utgöra tvångsarbete. Det främsta skälet handlar om kravet på tvång. Ocker är inte ett brott som kräver tvång för att det ska kunna ske. Ocker tar istället sikte på att straffa ett utnyttjande av en individ som befinner sig i en underlägsen situation. Detta mäts genom den förmån gärningsmannen bereder sig. I många fall av tvångsarbete är det säkerligen så att offret både befinner sig i en underlägsen situation, till exempel i en beroende ställning, och att gärningsmannen bereder sig en förmån i form av en ekonomisk vinning. Vad som blir problematiskt är att fokus i så fall flyttas från ett skydd för individens *frihet* till skydd för *egendom*. Ockerparagrafen tar således inte sikte på samma skyddsintresse, vilket utgjorde ett av kriterierna för en effektiv brottsbekämpning.

Självklart är det så att en situation av tvångsarbete också kan utgöra ocker. Det kan finnas en rättshandling, en beroende ställning och en oproportionerlig ekonomisk förlust för offret. Så var exempelvis situationen i Malåfallet.

Att arbetsgivaren i det fallet också hotat om fysiskt våld hade inte krävts för en fällande dom om ocker. Att olika brott konsumeras av varandra är inte någon nyhet för svensk rätt, det hör till och med till vanligheterna. Kanske är det även så det borde vara i det här fallet, att ocker skulle konsumeras av ett explicit brott om tvångsarbete där fokus läggs på det ILO definierat som tvångsarbete. Fördelen med det är att det avsevärt skulle tydliggöras kring vad som är den otillåtna gärningen. I dagsläget är det enligt min mening inte en självklarhet att ocker utgör ett skydd mot tvångsarbete.

Som framkommer i uppsatsen finns det en skillnad mellan tvångsarbete och arbetskraftsexploatering. Skillnaden ligger i att det inte behöver förekomma något tvång vid arbetskraftsexploatering. Endast de omständigheterna att en arbetstagare arbetar långa dagar och får dåligt betalt kan inte ensamt ligga till grund för tvångsarbete. Ockerparagrafen skulle kanske kunna anses utgöra ett visst skydd mot arbetskraftsexploatering. Eftersom ocker handlar om ett utnyttjande av en situation för att skapa sig en förmån med ekonomiskt värde kan det mycket väl appliceras på arbetskraftsexploatering, även om alla situationer inte kommer att omfattas. Utifrån de indikatorer som redogjorts för i uppsatsen som handlar om arbetskraftsexploatering nämns exempelvis hårt och smutsigt arbete. Är detta det enda som förekommer kanske ockerparagrafen blir svår att tillämpa men oftast handlar arbetskraftsexploatering om en samlad situation som arbetsgivaren får en ekonomisk fördel från. Då allt för låga löner utbetalas kan en direkt koppling till vinningsrekvisitet för ocker ses. Problem kan kanske uppkomma i och med att det inte finns någon lagstadgad minimilön, men ledning skulle kunna tas utifrån kollektivavtalsenliga löner. Även då det råder en farlig arbetsmiljö skulle det kunna argumenteras för att en vinning skapas för arbetsgivaren om denne undviker att säkra arbetsplatsen på det sätt som krävs för en säker arbetsmiljö. Vad som däremot blir lite svårare att bevisa är rättshandlingen som måste till för att rekvisiten för ocker ska vara uppfyllda. Föremålet för denna uppsats undersökning har dock inte varit arbetskraftsexploatering, utan tvångsarbete. Det är mycket enkelt att sammanblanda de två begreppen då båda handlar om ett slags utnyttjande och är väldigt närbesläktade. Kanske är det en okunskap om skillnaden mellan dessa två begrepp som bidrar till att tvångsarbete inte är explicit kriminaliserat?

I uppsatsen gjordes en omfattande undersökning av rättsfall rörande ocker för att ta reda på om ockerparagrafen i praktiken används för att bekämpa tvångsarbete. Resultatet av rättsfallsundersökningen visar att det endast är två fall (utav de 36 som handlade om ocker) som sammanlagt under 2012, 2013 och 2014 innehåller omständigheter som gör att situationen skulle kunna utgöra tvångsarbete. Efter en närmare granskning och analys av de två rättsfallen kan det konstateras att det mycket väl hade gått att argumentera utifrån att målsägandena varit utsatta för tvångsarbete. Eftersom det inte krävs bevisning om hot om straff eller ofrivillighet, som är centrala delar för tvångsarbete, är detta heller inte något som rättsfallen fokuserar på. Istället läggs stor vikt (åtminstone i Malåfallet) vid en jämförelse av den ekonomiska fördelen och vederlaget. Eftersom åklagaren åtalat för ocker är det naturligt att en sådan jämförelse gjorts. Vad som dock är tydligt är att ock-

erparagrafen inte använts för att bekämpa tvångsarbete. I Halmstadfallet var det bevisningen som inte räckte till. Om det är svårt att fälla någon till ansvar kan det argumenteras för att det talar *mot* att en ny lag ska stiftas. Som motargument anförs givetvis att bevissvårigheter inte ensamt kan utgöra ett argument mot ny lagstiftning. Det är ofta väldigt svårt att bevisa brott som sker i det dolda där det finns lite dokumentation och få vittnen. Exempelvis kan det många gånger vara svårt att bevisa att en våldtäkt skett, men för den delen är det inte sagt att det inte ska finnas en kriminalisering mot våldtäkt. Samma argument går att applicera på tvångsarbete.

Det verkar som, utifrån den presenterade statistiken, att ockerparagrafen inte används i särskilt stor utsträckning för att bekämpa tvångsarbete. Att regleringen inte används kan bero på att lagrummet inte är utformat på ett klart och tydligt sätt i förhållande till bekämpningen av tvångsarbete. Det kan också ha att göra med ockerparagrafens historik. Införandet av paragrafen gjordes inte som ett led i bekämpningen av tvångsarbete, utan snarare som ett led i att få bukt med utnyttjande vid ränta på kreditgivning. Kanske är det så samhället uppfattar ocker än idag, varpå ocker och tvångsarbete inte uppfattas som två sidor av samma mynt.

5.3 Ny kriminalisering

Som redogjorts för i kapitel 4 handlar kriminalisering till största delen om allmänprevention. Ett hot om straff ska påverka människors handlande exempelvis genom en moralbildande funktion. När en gärning kriminaliseras pekars den ut som socialt förkastlig. Eftersom Sverige frivilligt accepterat de krav på kriminalisering av tvångsarbete som anges i både ILO:s konvention om tvångsarbete och EKMR verkar det som att den svenska lagstiftaren anser att tvångsarbete ska motarbetas. Syftet bakom att kriminalisera handlar till stor del om prevention, vilket borde vara attraktivt att åstadkomma även när det gäller tvångsarbete. Kanske är det så att lagstiftaren anser att tvångsarbete redan är kriminaliserat i Sverige i och med människohandelsparagrafen och ockerparagrafen. Eventuellt även via fler straffbud, som inte undersökts i denna uppsats. Utifrån det resultat uppsatsen visat i förhållande till både människohandels- och ockerparagrafen finns påtagliga brister som kan hota en effektiv brottsbekämpning. Utan en reglering som explicit tar sikte på tvångsarbete finns det en risk att någon allmänprevention aldrig blir aktuell. Om både brottsförebyggande myndigheter och medborgarna i samhället endast erbjuder ett skydd mot ocker finns en risk att skyddsintresset bakom tvångsarbete inte iakttas och glöms bort. Det är inte endast den fördelaktiga ekonomiska situationen som tvångsarbete tar sikte på, det handlar istället om *frihet*.

Utifrån de generella kriterier som redogjorts för i kapitel 4 går det att argumentera för att tvångsarbete ska kriminaliseras. Det finns ett skyddsintresse, nämligen frihet. Detta intresse är inte helt unikt. Många lagrum skyddar detta intresse (exempelvis människohandelsparagrafen) varpå det får anses utgöra ett godtagbart skyddsintresse som är väl konkretiserat. Gärningen orsakar skada på detta skyddsintresse. När någon hålls i tvångsarbete kan

personen i fråga inte välja själv huruvida den vill utföra arbetet eller inte. Skadestånd för en gärning som denna förutsätter en civilrättslig tvist och det finns risk för problem om rättssystemet förlitar sig på denna lösning. Risken för att förlora en process kommer sannolikt göra att den utsatta inte ens initierar processen. Vid en kriminalisering får inte skuldprincipen äventyras. För tvångsarbete är detta inget problem, ett stadgande kan mycket väl inrymma antingen uppsåt eller oaktsamhet. Vidare finns ett krav på att det inte finns ett motstående intresse som riskerar att äventyras. Något sådant intresse kan inte jag identifiera. Att begränsa någons frihet kan i vissa fall anses legitimt, så kan det exempelvis vara då någon är misstänkt för ett brott och hålls häktad. Något sådant motiv finns inte vad gäller tvångsarbete. Vidare kritiserar inte heller påföljden samhällstjänst i denna uppsats, trots att det skulle kunna ses som en form av tvångsarbete. Det verkar således som att tvångsarbete uppfyller alla de krav som kan ställas avseende när och hur en kriminalisering ska ske. Det finns alltså goda förutsättningar för att kriminalisera tvångsarbete. Skulle lagstiftaren välja att göra det kan den inte anklagas för att vara godtycklig. Det är viktigt att kunna motivera varför en ny lag ska stiftas, både så att det råder en transparens i lagstiftningsförfarandet och så att skattebetalarnas pengar används för att kriminalisera då det verkligen behövs.

Syftet med att beskriva kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst handlar om att åskådliggöra vilka syften som kan ligga bakom en reglering. Eftersom människohandel kan ske för både sexuella ändamål och tvångsarbete var det intressant att undersöka vilket skydd sexuella ändamål fått utöver det skydd som ges i människohandelsparagrafen. Det kan konstateras att kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst utgör ett led i att motarbeta prostitutionen som ses som negativ för jämlikheten mellan kvinnor och män. Genom det nya straffbudet ville lagstiftaren åstadkomma en normbildande effekt men också en avskräckande för den enskilda individen. I och med syftet med kriminaliseringen kan det konstateras att regleringen har nära kopplingar till prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Detta märks inte minst genom att den utredning som tillsattes skulle granska förbudets effekter på just prostitutionen och människohandeln för sexuella ändamål. I förarbetena till kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst anges att ett skäl för kriminaliseringen var att göra en markering och att avskräcka från gärningen. Detta ligger väl i linje med de generella syftena bakom att kriminalisera. Samma syften skulle kunna ligga bakom en explicit kriminalisering av tvångsarbete.

En intressant aspekt att fundera över är hur det hade blivit om förbudet mot köp av sexuell tjänst inte fanns och det argumenterades för att ockerparagrafen var det bästa skyddet mot situationen. Fokus skulle i så fall flyttas från utnyttjandet till den ekonomiska situationen. Som bekant krävs att tre rekvisit är uppfyllda för att ansvar för ocker ska föreligga. Det ska handla om ett begagnande av en persons underläge (i det här fallet skulle trångmål eller beroende ställning kunna aktualiseras) för att bereda sig förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget. Det hela ska ha skett vid en rättshandling, i detta fall handlar det i så fall om ett muntligt eller skriftligt kö-

peavtal om sexuell tjänst, varpå det förra verkar mest troligt. Det hela blir då en bedömning om huruvida säljaren befunnit sig i trångmål och om ersättningen varit för låg. Mig veterligen finns ingen dom enligt ockerparagrafen som handlar om köp av sexuell tjänst, där detta förhållande prövas.

För att undersöka hur andra länder har lagstiftat gällande tvångsarbete undersöktes regleringen i Norge och Finland. Resultatet visar att både Norge och Finland har en annorlunda typ av reglering än Sverige. Den norska regleringen delar upp människohandelsparagrafen så att det första stycket tar sikte på själva utnyttjandet medan det andra stycket tar sikte på handelsåtgärder. På det sättet åtskiljs utnyttjandet från handelsåtgärden vilket gör att den som utnyttjar någon för tvångsarbete kan dömas för människohandel, utan att det behöver föreligga en handelsåtgärd. Frågan är om denna regering är effektiv i relation till bekämpandet av tvångsarbete. För att det ska vara så krävs som bekant att den måste vara klar och tydlig och utformad för att tillgodose skyddsintresset. Den norska regleringen anger att den som med våld, hot, missbruk av en sårbar situation eller annat olämpligt uppförande utnyttjar en annan person för tvångsarbete kan dömas för människohandel. Om detta jämförs med kriterierna för tvångsarbete stämmer det relativt bra överens. Fokus läggs inte vid egendom eller handelsåtgärder, utan vid det faktiska utnyttjandet.

Den finska regleringen om människohandel är uppbyggd på samma sätt som den svenska, varpå den möter samma problem. Däremot framkom det i uppsatsen att Finland har ett annat brott, nämligen ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Som sägs i propositionen är stadgandet tänkt att användas då utlänningars okunnighet utnyttjas på arbetsmarknaden. Utifrån den teori denna uppsats utgår ifrån krävs för en effektiv brottsbekämpning att en kriminalisering är klar och tydlig i förhållande till det den avser att skydda. Om denna reglering avser att skydda mot tvångsarbete kan tydligheten ifrågasättas, då den på många sätt liknar en reglering om ocker. Det verkar som att den finska regleringen tar sikte på att en arbetstagare erhåller sämre villkor än någon annan. Detta är på många sätt likt arbetskraftsexploatering och som redogjorts för är det inte samma sak som tvångsarbete. Den finska regleringen om ockerliknande diskriminering i arbetslivet innehåller heller inget krav på hot om straff och tar enligt min mening inte sikte på att skydda individens frihet. Vad som verkar skyddas är snarare jämlikhet, i form av att alla ska behandlas likvärdigt och utan diskriminering.

5.4 Slutsatser

Det finns en klar och tydlig definition av tvångsarbete som ILO tagit fram. Utifrån definitionen kan skyddsintresset utrönas, nämligen *frihet*. Det centrala avseende tvångsarbete handlar om att ett *arbete eller en tjänst* utförs under *hot om straff* och *inte* kan anses vara *frivilligt*.

Ockerparagrafen är inte utformad på ett effektivt sätt för att skydda mot tvångsarbete. För det första kan konstateras att ockerparagrafen och tvångsarbete inte tar sikte på samma skyddsintresse. Ockerparagrafen tar sikte på

egendom medan tvångsarbete tar sikte på *frihet*. För det andra kan konstateras att de rekvisit som ställs upp i ockerparagrafen inte tar sikte på måttet av tvång och ofrivillighet som utgör centrala delar i definitionen av tvångsarbete. Det är inte tydligt att ockerparagrafen skulle erbjuda ett skydd mot tvångsarbete. Detta beläggs även med den statistikinsamling som genomförts. Under tidsperioden som undersökts identifierades endast två fall med omständigheter som skulle kunna utgöra tvångsarbete. Åtalen gällde dock ocker, varpå kriterierna för tvångsarbete inte prövades.

De faktorer som bör beaktas vid en kriminalisering är huruvida ett skyddsintresse kan identifieras, om gärningen orsakar skada, att en kriminalisering ska ske som en sista utväg samt att utformningen av en kriminalisering inte får bortse från grundläggande straffrättsliga principer så som konformitetsprincipen. Ingenting tyder på att en kriminalisering av tvångsarbete *inte* skulle uppfylla dessa kriterier, varpå den kan anses befogad.

5.5 Avslutande reflektioner

Syftet med uppsatsen var att utreda huruvida ockerparagrafen erbjuder ett effektivt skydd mot tvångsarbete i Sverige och om så inte var fallet utreda förutsättningarna för en ny kriminalisering. Utredningen har visat att ockerparagrafen ger ett bristfälligt skydd och att det finns goda förutsättningar för en ny kriminalisering. Enligt min mening är detta även nödvändigt för att uppfylla de konventionsåtaganden Sverige är bundet av.

Det finns ett värde i att ha en explicit lagstiftning om tvångsarbete, så att det är klart och tydligt för både brottsbekämpande myndigheter och medborgarna vilken gärning som är kriminaliserad. Det är även viktigt utifrån ett rätts-säkerhetsperspektiv med tanke på den förutsebarhet som kan krävas. Utöver detta kan givetvis en explicit kriminalisering av tvångsarbete ge en normbildande effekt då det blir en markering från samhällets sida. För att en lagstiftning ska ha normativ verkan, måste man veta vad som kriminaliserats. Det borde inte vara kontroversiellt att lagstifta mot tvångsarbete, då de allra flesta säkerligen skulle skriva under på att fenomenet orsakar skada både för individen och hela samhället. Det är anmärkningsvärt att lagstiftaren inte redan vidtagit åtgärder för att skydda mot tvångsarbete. Man kan undra om det är så att lagstiftaren, och även samhället, anser att exploatering för sexuella ändamål är mer skyddsvärt då det finns ett bredare skydd. I kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst anges att skyddsintresset utgörs av jämlikhet mellan män och kvinnor. Som redogjorts för i uppsatsen är det ofta EU-migranter som exploateras för tvångsarbete och jag skulle även tro att detta gäller andra migranter. Frågan är om samhället och lagstiftaren anser att jämlikhet även ska gälla mellan infödda svenskar och denna utsatta grupp på arbetsmarknaden? Är svaret jakande på denna fråga kanske en explicit kriminalisering av tvångsarbete vore på sin plats.

Uppsatsen har fokuserat på tvångsarbete och inte arbetskraftsexploatering. Det har även inledningsvis konstaterats att det finns vissa skillnader mellan de olika begreppen. Det har under arbetets gång varit oundvikligt att tänka

på arbetskraftsexploatering, då fenomenet är nära kopplat till tvångsarbete. Kanske är det så att ockerparagrafen skulle passa bättre som skydd mot arbetskraftsexploatering än vad den är för att skydda mot tvångsarbete. Kanske ställer rekvisitet om rättshandling ändå till det för att skyddet ska bli effektivt, speciellt bevismässigt då det antagligen främst förekommer muntliga avtal. För att även få bukt med arbetskraftsexploateringen borde det kanske införas en reglering som liknar ocker, men saknar kravet på rättshandling. Ledning skulle i så fall kunna tas av den finska regleringen, dock utan de brister som ovan påtalats. Det finns ett värde av att lagstiftaren, och samhället, markerar sitt motstånd till att arbetstagare utnyttjas.

Avseende syften bakom kriminalisering vill jag ytterligare betona att lagstiftaren ibland verkar kriminalisera för att göra en markering och för att lagstiftning verkar moralbildande. Dessa aspekter tycker jag är viktiga att lyfta fram. Jag har funderat mycket över ekonomiska aspekter av lagstiftning och värdet av att ha en överblickbar strafflagstiftning. Givetvis kostar lagstiftning samhället en hel del att kriminalisera och jag kan hålla med om att det borde ske som en sista utväg (ultima ratio). Jag anser att tvångsarbete hör till en kategori av särskilt skadliga brott med tanke på den kränkning av friheten som görs. Ofta handlar det inte om direkta begränsningar av friheten så som inspärning, utan mer om subtila former av frihetsbegränsningar. Den som har ett överhängande *hot om straff* är inte speciellt fri. Men man kan fundera på om *alla straff* som ILO listar innebär en begränsning av friheten, det kan ju argumenteras för att ”alla har ett val”. Personen kan acceptera straffet och sedan vara fri. Det kanske fungerar om represalien för icke utfört arbete inte är så hård, exempelvis en ekonomisk sanktion. Utifrån den definition av tvångsarbete som ILO ställt upp och som internationellt verkar vara den definition det utgås ifrån vad gäller tvångsarbete kan dock dessa *hot om straff* vara tillräckliga för att tvångsarbete ska föreligga. Det kanske finns utrymme för att i en ny kriminalisering ta dessa aspekter i beaktande.

Som avslutning på den här uppsatsen vill jag poängtera att det endast utretts huruvida ocker erbjuder ett effektivt skydd. För att få en heltäckande bild över hur det straffrättsliga skydd som finns i Sverige mot tvångsarbete ser ut krävs att alla brott som skulle kunna tänkas ge ett skydd måste utredas. Det skulle kunna röra sig om brotten olaga hot, olaga tvång, olaga frihetsberövande och bedrägeri för att nämna några. Detta blir därför mina förslag till vidare forskning.

Bilaga A

Statistik angående ockerparagrafen enligt Info Torg Juridik

För att ta reda på hur många fall som handlar om ocker enligt BrB 9 kap. 5 § där omständigheterna i fallet påminner om tvångsarbete har jag undersökt domar från år 2012 till och med 2014, som publicerats på Info Torg. Det intressanta med sökningen har varit att undersöka om det finns något fall där omständigheterna påminner om tvångsarbete. Jag har därför inte valt att begränsa sökningen speciellt mycket. Både tingsrättsdomar, hovrättsdomar och avgöranden från Högsta Domstolen har undersökts. Dock har domar som avser tvistemål inte tagits med i resultatet då det i denna uppsats undersöks ocker enligt BrB 9 kap. 5 §. Nedan kommer det resultat som undersökningen lett fram till redovisas.

För att ha en struktur i sökningen har jag valt att dela in fallen i olika kategorier. Jag kallar dem för enkelhetens skull A, B, C, D. När ett fall hamnar i kategori A avses att domen handlar om ocker och brott är styrkt. Dock finns det inga omständigheter i fallet som påminner om tvångsarbete. När ett fall hamnar i kategori B avses att åtalet mot ocker ogillas. Det finns heller inte några omständigheter i fallet som påminner om tvångsarbete. När ett fall hamnar i kategori C avses att åtalet inte handlar om ocker. Anledningen till att fallet dyker upp i sökresultatet kan handla om att ordet *ocker* förekommer i domen t.ex. på grund av utdrag ur belastningsregistret eller i vissa fall att ocker är en del av ett annat ord så som ”blockerade”. När ett fall hamnar i kategori D avses att åtal för ocker har gjorts och att det har identifierats omständigheter i fallet som påminner om tvångsarbete. Det kan handla om både friande och fällande domar i kategori D. Det intressanta har varit att undersöka fallen från kategori D lite närmre. Nedan presenteras år för år hur sökningen gjorts och vilket resultat sökningen givit.

2012

Sökningen på Juridik Torg har gjorts enligt följande:

- Fria sökord: Ocker
- Informationstyp: Avgöranden
- Ämnesord/Kategori: Brottmål, Bedrägeri m.m., Egendomsbrott, Ocker, Rån m.m.
- Årtal: 2012

Utifrån denna sökning blir det totala antalet träffar 19 st. Uppdelat på de 4 kategorierna blir utfallet enligt följande:

A: 6 st

B: 4 st (varav 2 fall är samma målnummer, dvs egentligen är korrekt antal 3 st)

C: 8 st

D: 1 st

Inom ramen för kategori A,B och D (då kategori C handlar om fall som inte rör ocker räknas denna kategori bort) kan det vara flera personer åtalade för ocker inom ett och samma fall (samma målnummer) men alla kanske inte blir dömda för brottet. För att ta reda på hur många tilltalade respektive hur många av dem som blev dömda har en djupare undersökning av målen krävts. För året 2012 blev utfallet enligt följande:

Antal tilltalade: 12 personer

Antal dömda: 8 personer

2013

Sökningen på Info Torg Juridik har gjorts enligt följande:

- Fria sökord: Ocker
- Informationstyp: Avgöranden
- Ämnesord/Kategori: Brottmål, brott mot person, narkotikabrott m.m., ocker, ocker m.m., trolöshet mot huvudman
- Årtal: 2013

Utifrån denna sökning blir det totala antalet träffar 16 st. Uppdelat på de 4 kategorierna blir utfallet enligt följande:

A: 14 st

B: 0 st

C: 2 st

D: 0 st

Inom ramen för kategori A,B och D (då kategori C handlar om fall som inte rör ocker räknas denna kategori bort) kan det vara flera personer åtalade för ocker inom ett och samma fall (samma målnummer) men alla kanske inte blir dömda för brottet. För att ta reda på hur många tilltalade respektive hur många av dem som blev dömda har en djupare undersökning av målen krävts. För året 2013 blev utfallet enligt följande:

Antal tilltalade: 16 personer

Antal dömda: 16 personer

2014

Sökningen på Info Torg Juridik har gjorts enligt följande:

- Fria sökord: Ocker
- Informationstyp: Avgöranden
- Ämnesord/Kategori: Brottmål, allmän straffrätt, grovt bedrägeri m.m.
- Årtal: 2014

Utifrån denna sökning blir det totala antalet träffar 22 st. Uppdelat på de 4 kategorierna blir utfallet enligt följande:

A: 6 st

B: 4 st

C: 11 st

D: 1 st

Inom ramen för kategori A,B och D (då kategori C handlar om fall som inte rör ocker räknas denna kategori bort) kan det vara flera personer åtalade för ocker inom ett och samma fall (samma målnummer) men alla kanske inte blir dömda för brottet. För att ta reda på hur många tilltalade respektive hur många av dem som blev dömda har en djupare undersökning av målen krävts. För året 2014 blev utfallet enligt följande:

Antal tilltalade: 17 personer

Antal dömda: 8 personer

Sammanfattande tabell

Nedan presenteras en sammanfattande tabell över vad som ovan beskrivits.

	2012	2013	2014	Totalt
Kategori A	6	14	6	26
Kategori B	4	0	4	8
Kategori C	8	2	11	21
Kategori D	1	0	1	2
Tilltalade personer	12	16	17	45
Dömda personer	8	16	8	32
Tilltalade där omständigheterna påminner om tvångsarbete	2 (åtalet styrkt)	0	2 (åtalet ogil-lades)	4

Undersökta rättsfall

Nedan kommer de rättsfall som undersökningen bygger på att redovisas år för år. Innan rättsfallet kommer det också att anges vilken kategori rättsfallet har ansetts falla in under. Det kommer att betecknas enligt följande; (A), (B), (C), (D).

2012:

- (A) Södertörns Tingsrätt Dom 2012-12-19 Brottmål B 10259-12
- (A) Göteborgs Tingsrätt Dom 2012-09-20 Brottmål B 180-11
- (A) Hudiksvalls Tingsrätt Dom 2012-10-16 Brottmål B 408-11
- (D) Skellefteå Tingsrätt Dom 2012-04-19 Brottmål B 179-12
- (A) Skellefteå Tingsrätt Dom 2012-01-24 Brottmål B 1424-10
- (A) Södertörns Tingsrätt Dom 2012-01-30 Brottmål B 7558-10
- (B) Malmö Tingsrätt Dom 2012-12-20 Brottmål B 1962-08
- (B) Södertörns Tingsrätt Dom 2012-10-12 Brottmål B 7595-12
- (C) Skellefteå Tingsrätt Dom 2012-11-13 Brottmål B 1152-12
- (C) Norrtälje Tingsrätt Dom 2012-08-21 Brottmål B 856-12
- (C) Sundsvalls Tingsrätt Dom 2012-09-25 Brottmål B 1426-12
- (C) Helsingborgs Tingsrätt Dom 2012-04-27 Brottmål B 840-12
- (C) Skellefteå Tingsrätt Dom 2012-06-19 Brottmål B 366-12
- (C) Södertörns Tingsrätt Dom 2012-03-15 Brottmål B 13893-11
- (C) Svea hovrätt dom 2012-11-07 Brottmål 4431-12

- (B) Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2012-08-28 B 11-12
- (A) Svea Hovrätts dom 2012-09-06 Mål.nr B 744-12
- (B) Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2012-08-28 B 11-12
- (C) Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2012-07-09

2013:

- (A) Helsingborgs Tingsrätt Dom 2013-09-30 Brottmål B 6513-12
- (A) Skellefteå Tingsrätt Dom 2013-05-03 Brottmål B 463-12
- (A) Gävle Tingsrätt Dom 2013-01-25 Brottmål B 3367-11
- (A) Malmö Tingsrätt Dom 2013-10-14 Brottmål B 10995-11
- (A) Göteborgs Tingsrätt Dom 2013-04-18 Brottmål B 10742-12
- (A) Borås Tingsrätt Dom 2013-09-27 Brottmål B 1820-13
- (A) Umeå Tingsrätt Dom 2013-11-04 Brottmål B 1695-13
- (A) Malmö Tingsrätt Deldom 2013-05-17 Brottmål B 2409-11
- (C) Skellefteå Tingsrätt Dom 2013-06-18 Brottmål B 523-12
- (A) Svea Hovrätt Dom 2013-03-13 Brott mot person Mål.nr: B 382-13
- (A) Hovrätten för övre Norrland dom 2013-12-20 Mål.nr B 898-13.
- (A) Hovrätten för övre Norrland dom 2013-11-19 brottmål 586-13
- (A) NJA 2013 s. 1130. Avgörandedatum 2013-12-20.
- (A) Svea Hovrätt dom 2013-03-13 Mål.nr B 382-13.
- (A) Hovrätten nedre Norrland dom 2013-05-28 brottmål 1120-12
- (C) Hovrätten övre Norrland dom 2013-03-05 brottmål 578-12

2014:

- (B) Nacka Tingsrätt Dom 2014-10-31 Brottmål B 5577-13
- (A) Borås Tingsrätt Dom 2014-12-29 Brottmål B 3377-14
- (A) Södertörns Tingsrätt Dom 2014-04-14 Brottmål B 5624-13
- (A) Sundsvalls Tingsrätt Dom 2014-06-17 Brottmål B 172-13
- (A) Uddevalla Tingsrätt Dom 2014-11-10 Brottmål B 2420-14
- (A) Ångermanlands Tingsrätt Dom 2014-07-15 Brottmål B 1829-13
- (B) Uppsala Tingsrätt Dom 2014-03-10 Brottmål B 6388-12
- (C) Göteborgs Tingsrätt Dom 2014-12-19 Brottmål B 15381-13
- (C) Skellefteå Tingsrätt Dom 2014-11-12 Brottmål B 1038-14
- (C) Växjö Tingsrätt Dom 2014-09-17 Brottmål B 3148-14
- (D) Halmstads Tingsrätt Dom 2014-07-09 Brottmål B 1143-14
- (C) Alingsås Tingsrätt Dom 2014-09-10 Brottmål B 1311-13
- (C) Skellefteå Tingsrätt Dom 2014-09-11 Brottmål B 115-14
- (B) Luleå Tingsrätt Dom 2014-01-21 Brottmål B 2935-13
- (C) Jönköpings Tingsrätt Dom 2014-06-18 Brottmål B 1588-14
- (C) Borås Tingsrätt Dom 2014-07-03 Brottmål B 1804-14
- (C) Malmö Tingsrätt Dom 2014-04-08 Brottmål B 9621-13
- (C) Borås Tingsrätt Dom 2014-06-10 Brottmål B 3453-13
- (B) Västmanlands Tingsrätt Dom 2014-06-10 Brottmål B 2607-13
- (C) Kristianstads Tingsrätt Dom 2014-06-17 Brottmål B 1068-14
- (C) Göta hovrätt Dom 2014-08-08 Allmän straffrätt B 2030-14
- (A) Hovrätten över Skåne och Blekinge Dom 2014-03-11 Mål.nr B 1662-13

Bilaga B

Sammanställning av statistik från BRÅ avseende ocker BrB 9 kap. 5 §

Antal anmälda brott: tabell 100

- 2012 (3945 ink utpressning)
- 2013 (79 enbart ocker)

Antal uppklarade brott: tabell 170

- 2012 (1926 varav 456 åtalsbeslut) statistiken avser både ocker och utpressning
- 2013 (44 varav 5 åtalsbeslut) statistiken avser endast ocker

Antal lagförda brott: tabell 405

Med lagförda brott avses samtliga brott som enskilda individer lagförts för. Dessa bygger på antal brott i lagföringsbeslut vilket innebär att om samma brott begicks av tre personer tillsammans så räknas de som tre lagförda brott.

- 2012 (domslut: 5 st ocker, 8 st grovt ocker. Varav huvudbrott ocker: 3 st, grovt brott 4 st)
- 2013 (domslut: 20 st ocker, 3 st grovt ocker. Varav huvudbrott ocker: 3 st, grovt brott 2 st)

Sammanfattande tabell:

Tabell	2012	2013
100 (Anmälda brott)	3945	79
170 (Uppklarade brott)	1926/378	44/5
405 (Lagförda brott)	Totalt 13 brott. 8 avsåg grovt ocker. 7 av brotten utgjorde ocker huvudbrottet.	Totalt 23 brott. 3 avsåg grovt ocker. 5 av brotten utgjorde ocker huvudbrottet.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andrees, Beate & Belser, Patrick (eds), *Forced Labor - Coercion and Exploitation in the private economy*, ILO, Geneve, 2009.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2013.

Barton-Elmstav, Emma & Oredsson, Emma, *Att arbeta under tvång. Några straffrättsliga och arbetsrättsliga aspekter på tvångsarbete i Sverige*. Examensuppsats i Juridik, Ht 2011. Juridiska fakulteten, Lunds Universitet.

Holmqvist, Lena & Leijonhufvud, Madeleine & Träskman, Per Ole & Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken En kommentar. Del 1 (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Studentutgåva 7, Norstedts Juridik, 2013.

ILO, *ILO global estimate of forced labour: results and methodology*, International Labour Office, Special Action Programme to Combat Forced Labour (SAP-FL), vol 1, Geneva, 2012.

ILO, *Hard to see, harder to count: survey guidelines to estimate forced labour of adults and children*, Geneva, 2012.

ILO, *A global alliance against forced labour*. Global report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Report of the Director-General. International Labour Conference 93rd Session 2005, Report 1 (B), Geneva, 2005.

ILO, *Human Trafficking and Forced Labour Exploitation: Guidelines for Legislation and Law Enforcement*, Special Action Programmet o Combat Forced Labour, Geneva, 2005.

Jareborg, Nils, *Brotten. H. 2, Förmögenhetsbrotten*, 2. uppl., Norstedt, Stockholm, 1986.

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, Svensk Juristtidning, 2004, s. 1-10.

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992.

Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia & Aromaa, Kauko (red.), European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), *Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation in Finland, Poland and Estonia*. Publication Series No. 68. Helsingfors, 2011.

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, I: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013.

Kjell Å Modéer, *Land skall med lag byggas II Nio rättshistoriska uppsatser*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 1984.

Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, Svensk Juristtidning 2004, s. 105-145.

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, Fritzes Förlag, Stockholm, 1995.

Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, TfR 4-5/2005 s. 648 ff.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, andra upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007.

Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap Del 1*, publicerad i *Juridisk Tidsskrift* 1995/96 Nr 4 s. 1035-1059.

Svanberg Ohlsson, Otto, *Är tvångsarbete kriminaliserat? En undersökning av arbetskraftsexploatering utifrån svensk straffrätt*, Examensuppsats i Juridik, Vt 2012, Juridiska fakulteten, Lunds Universitet.

Ulväng, Magnus, *Brottsbekämpning, rättssäkerhet och integritet – vad är det som har hänt och vad skall vi göra?*, Svensk Juristtidning, 2007, s.1-16.

Zila, Josef, *Om rättsvetenskap*, Svensk Juristtidning, 1990, s. 284-305.

Örnemark Hansen, Helén, >>Bärplockerskor<< med mera sökes – reflektion över ny svensk lagstiftning om människohandel, i Elholm, Thomas & Greve, Vagn & Asp, Petter & Bragadottir, Ragnheidur & Frände, Dan & Strandbakken Asbjörn (red), *Liber amicarum et amicorum Karin Cornils – Glimt af nordisk straffrätt og straffeprosessrett*, Jurist- og Ökonomforbundets Forlag, 2010.

Rapporter

Länsstyrelsen i Stockholm, Rapport 2014:10, *Utsatta EU- medborgare i Sverige: Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv*, 2014.

Rikspolisstyrelsens rapport 2014, Lägesrapport 15, *Människohandel för sexuella och andra ändamål*.

Woolfson, Charles & Thörnqvist Christer & Herzfeld Olsson, Petra, *Forced Labour in Sweden? The Case of Migrant Berry Pickers*, Report to the Council of Baltic Sea States Task Force on Trafficking in Human Beings: Forced Labour Exploitation and Counter Trafficking in the Baltic Sea Region, July 2011.

Offentligt tryck

Sverige

SFS 1901:36 *Lag angående ocker.*

SFS 1962:700 *Brottsbalk.*

SFS 1974:152 *om beslutad ny regeringsform.*

SOU 2007:76 *Trafikavgifter som ska lagras.*

SOU 2010:49 *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008.*

SOU 2013:38 del 1 *Vad bör straffas?*

SOU 2013:38 del 2 *Vad bör straffas?*

SÖ 2004:22 *Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (SÖ 2004:21) New York den 15 november 2000.*

Ds 2008:7 *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan.*

Proposition 1901:40 *Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen med förslag till lag angående ocker; gifven Stockholms slott den 1 februari 1901.*

Proposition 1973:90 *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m.m.; given Stockholms slott den 16 mars 1973.*

Proposition 1985/86:65 *med förslag till ändring i brottsbalken m.m. (vissa frågor om datorrelaterade brott och ocker).*

Proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid.*

Proposition 2001/02:124 *Straffansvaret för människohandel.*

Proposition 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel.*

Proposition 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning.*

Proposition 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel.*

Norge

Almindelig borgerlig Straffelov (LOV 1902-05-22-10).

Ot.prp.nr.62 (2002-2003) *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprocessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.).*

Finland

Strafflag 19.12.1889/39.

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till komplettering av regeringens proposition med förslag till utlänningslag och vissa lagar som har samband med den (RP 151/2003 rd).

Övrigt

Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105).

Convention concerning Forced or Compulsory Labour, 1930 (No. 29). Entry into force: 01 May 1932.

2002/629/RIF: Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.

Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing The United Nations Convention against Transnational Organized Crime (adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000).

Elektroniska källor

<https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html> Hämtad den 20 maj 2015.

<https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/uppklarade-brott.html> Hämtad den 20 maj 2015.

<https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html> Hämtad den 20 maj 2015.

BRÅ, Tabell 100 (2012). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/100/2012/100La-2012.html>

BRÅ, Tabell 100 (2013). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/100/2013/100La-2013.html>

BRÅ, Tabell 170 (2012). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/170/2012/170La-2012.html>

BRÅ, Tabell 170 (2013). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/170/2013/170La-2013.html>

BRÅ, Tabell 405 (2012). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/400/2012/405la-2012.html>

BRÅ, Tabell 405 (2013). Hämtad den 20 maj från:
<https://www.bra.se/bra/statistik/400/2013/405la-2013.html>

ILO 2012 Global Estimate of Forced Labour (Fact sheet). Hämtat den 20 maj 2015 från: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_181921.pdf

Johansson, Ylva, *Skamlöst utnyttjande av utländsk arbetskraft*, Aftonbladet, Publicerad 2011-01-21. Hämtad den 20 maj 2015 från: <http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article12504621.ab>

Kvarnsell, Johanna, *Ovanligt döma arbetsgivare för ocker*, Transportarbetaren, Publicerad 2013-03-06. Hämtad den 20 maj 2015 från: <http://www.transport.se/Transportarbetaren/Start/Nyheter1/Flygplatskontrollanter-kritiserar-sakerhetsbrister-och-besparingar/Start/Nyheter1/Ovanligt-att-arbetsgivare-doms-for-ocker/>

Kvarnsell, Johanna, *Skitjobben som ingen granskar*, Transportarbetaren, Publicerad 2012-04-26. Hämtad den 20 maj 2015 från: <http://www.transport.se/Transportarbetaren/Start/Nyheter1/Skitjobben-som-ingen-granskar/>

Rättsfallsförteckning

Case of Siliadin v. France, 26 July 2005, Application no. 73316/01.

Halmstad tingsrätt, mål nr B 1143-14, dom meddelad 2014-07-09.

Hovrätten för övre Norrland, Ärende nr B 412-12, beslut meddelat 2013-02-19.

Hudiksvalls tingsrätt, mål nr B 2220-11, dom meddelad 2012-06-15.

NJA 2003 s. 217.

NJA 2005 s. 462.

NJA 2007 s. 747.

NJA 2010 s. 671.

Skellefteå tingsrätt, mål nr B 179-12, dom meddelad 2012-04-19.